

TRO OG LIV I FENGSEL OG FRIHET

HOVEDFAGSOPPGAVE

I KRIMINOLOGI

INSTITUTT FOR KRIMINOLOGI

UNIVERSITETET I OSLO

VÅREN 2001

Ragnhild Feyling

TRO OG LIV I FENGSEL OG FRIHET

HOVEDFAGSOPPGAVE I KRIMINOLOGI

AV

Ragnhild Feyling

INSTITUTT FOR KRIMINOLOGI

UNIVERSITETET I OSLO

VÅREN 2001

FORORD

En stor glede ved arbeidet med denne oppgaven har vært den inspirerende støtten og samarbeidet jeg har opplevd med så mange.

Først av alt en takk til dere som jeg fikk lov til å intervju. For at dere på så personlig og fin måte delte med meg av hva dere hadde opplevd. For at jeg har fått føre i pennen så mye fra deres liv, og for hva jeg gjennom bearbeidingen i denne hovedfagsoppgaven har fått lære av dere.

Takk til alle på kriminologisk institutt som har lagt studiene til rette, og til medstudenter på hovedfag som har skapt et godt arbeidsmiljø.

Takk til Inger Paltiel, kollokvispartner fra grunnfag, som gav meg ideen til hvordan prosjektet kunne utføres.

Takk til hovedfagsveilederen min, Liv Finstad, for at hun gav meg frihet i arbeidet, og ved sin oppmuntrende holdning, stadig gav nytt mot og arbeidslyst.

Takk til Lena Fredhammar som har tilbrakt mange timer sammen med meg i diskusjoner over oppgaveutkast, og som med sin sans for struktur og med sine ofte gjentatte spørsmål: "Hva er det du egentlig vil si her?", i stor grad har bidradd til oppgavens lesbarhet.

Takk til Ann Søråa, kollokvispartner på hovedfag, som har inspirert til lesing av teoretisk pensum.

Takk til Tor Torbjørnsen, Anne Grete Mathiesen og Gorana Ognjenovic som samtidig med at dere selv har holdt på med doktoravhandlinger og hovedfagsoppgave i andre fag, har vært oppmuntrende støtter i mitt arbeid med min oppgave.

Oslo, 19. april 2001

Ragnhild Feyling

KAP.1 INNLEDNING	9
1.1 OPPGAVENS PROBLEMSTILLING OG AVGRENSING	9
1.1.1 Plan	9
1.1.2 Justeringer underveis	11
1.2 MIN EGEN BAKGRUNN OG FORUTFORSTÅELSE	12
1.3 RAMMER OG REGLER FOR FENGSELSOPPHOLD	12
1.3.1 Kontakt med ansatte og folk utenfor fengslet	13
1.3.2 Kristen virksomhet i fengslene	14
1.4 OPPGAVENS OPPBYGGING	16
KAP.2 METODE	18
2.1 KVALITATIV INTERVJUUNDERSØKELSE	18
2.2 INFORMANTENE	19
2.2.1 Kontakt	19
2.2.2 Anonymisering	20
2.2.3 Informantkarakteristika	20
2.3 INNSAMLING AV MATERIALET	22
2.3.1 Intervjuene, sted og varighet	22
2.3.2 Intervjuguide	23
2.3.3 Registrering av samtalene	24
2.3.4 Oppfølgingskontakt	25
2.4 NOEN AKTUELLE METODEPROBLEM	25
2.4.1 Min bakgrunn og forskerrollen	25
2.4.2 Kvalitativ intervjusamtale og sjelesorgsamtale	28
2.4.3 Tidsaspektet – gjenfortelle lenge etterpå	30
2.4.4 Analysearbeid og forutforståelse	32
2.5 SELVBIOGRAFIER OG ANDRE FAGDISIPLINER	34
KAP. 3 TROEN	35
3.1 INNLEDNING	35
3.2 OMVENDELSENE I FENGSEL	37
3.2.1 Hendelsesforløpet	38
3.2.2 Ettervirkninger	40
3.2.2.1 Troskamp	40
3.2.2.2 Nye følelser, ny livsretning og ny livsmening	41
3.2.2.3 Gudskjærlighet og nestekjærlighet	42
3.2.2.4 Tilgivelse	43
3.3 KRISTENLIV I FENGSEL	45
3.3.1 Banning	45
3.3.2 Bibellesing	46
3.3.3 Bønn	46
3.3.4 Mirakler	47
3.3.5 Kristent fellesskap mellom innsatte	48
3.3.6 Deltagelse på kristne møter inne og ute	50

3.4 NYETABLERING ETTER LØSLATELSE	52
3.5 KRISTENLIV ETTER LØSLATELSE	53
3.5.1 Bibellesing og bønn	53
3.5.2 Tilgivelse	54
3.5.3 Kristent fellesskap	55
3.5.4 Formidle troen til andre	59
3.6 SAMMENFATTENDE TANKER	60
KAP. 4 FENGSELSSAMFUNNET OG TRO	61
4.1 FANGESAMFUNN OG FANGEMILJØ	61
4.2 DEN ENKELTES FORHOLD TIL FANGESAMFUNNET	63
4.2.1 Fanger som ønsket avstand til de andre fangene	63
4.2.2 Fanger som ønsket kontakt med de andre fangene	64
4.2.2.1 Når kontakten var uproblematisk.	65
4.2.2.2 Når fangens kriminalitet ikke aksepteres i fangemiljøet	65
4.2.2.3 Når fangen vender seg fra kriminalitet som miljøet aksepterer	67
4.3 FANGEMILJØETS REAKSJONER	69
4.4 FANGEMILJØ OG STORSAMFUNN	70
4.5 KRISTEN TRO OG FANGESAMFUNNET	72
4.5.1 Deltagelse på kristne møter på fengslet	72
4.5.2 Fanger som hadde en tro fra før og fangesamfunnet	77
4.5.3 Fanger som vendte om til kristen tro og fangesamfunnet	77
4.5.3.1 På kollisjonskurs med fangemiljøet	77
4.5.3.2 Å motbevis feighet	79
4.5.3.3 Å bli sett på som en skikkelig kar	80
4.5.3.4 ”For andre er det trygt med en som er kristen”	80
4.5.3.5 Møtte interesse på tomannshånd	82
4.5.4 Sammenfattende tanker om kristenliv i fangesamfunnet	83
4.5.4.1 Frykten for de andre fangene	83
4.5.4.2 Hva det ble reagert mot i fangesamfunnet og hva som skapte tillit	84
4.5.5 Handlingenes drivkraft	86
4.6 ANSATTES FORHOLD TIL INNSATTES KRISTNE TRO	87
4.7 DE TROENDES VILKÅR I FENGSELSSAMFUNNET	91
KAP.5 FRA LIVSKRISE TIL LIVSPROSJEKT	93
5.1 LIVSKRISER	93
5.1.1 Livskriser generelt	93
5.1.1.2 Definisjon av krise	93
5.1.1.2 Kriser og fengselsopphold	95
5.1.2 Livskriser hos de jeg intervjuet med vekt på livet i samfunnet	96
5.1.2.1 Barndom	96
5.1.2.2 Ungdomstid	97
5.1.2.3 Voksenliv	98
5.1.3 Livskriser hos de jeg intervjuet under tiden i fengsel	99
5.1.3.1 Dobbeltilivet avslørt	99
5.1.3.2 Fengslet for drap eller for å ha satt andres liv i alvorlig fare	101
5.1.3.3 Langvarig fengselsopphold som krisefremmende	102
5.1.3.4 Unngikk krise med tidligere erfaringer og tillærte reaksjonsmåter	104

5.1.4 Sammenfattende om livskriser	106
5.2. LIVSKRISER OG TRO	107
5.2.1 Søkte de tro som hjelp i krisen?	107
5.2.2 Hjelp troen i krisen?	109
5.2.3 Hendelsene nærmere belyst. W James og D Østerberg.	110
5.2.4 Fangers eksistensielle opplevelser og kristent trosinnhold	113
5.2.4.1 Troen gav krisen mening	114
5.2.4.2 Troen bekreftet menneskeverdet i krisen	115
5.2.4.3 Tro og markering av overgang	116
5.2.4.3.1 Markering av omvendelsen	117
5.2.4.3.2 Markering av løslatelsen	118
5.2.5 Rusmisbruk og tro	119
5.3. TROEN SOM LIVSPROSJEKT	122
5.4. OPPSUMMERING	123
KAP.6 SOSIALE RELASJONER	125
6.1 INNLEDNING	125
6.2 SOSIALE RELASJONER FØR GUDSMØTET	126
6.3 GUDSRELASJONEN OG MENNESKERELASJONENE	126
6.3.1 Godt menneskemøte innledet gudsmøtet	126
6.3.2 Gudsrelasjonen som et jeg-til-du forhold	127
6.3.3 Oppgjør overfor andre mennesker	129
6.3.4 Ny selvopplevelse og nytt forhold til andre mennesker	131
6.4 BEKREFTELSE AV NY SOSIAL IDENTITET	132
6.4.1 Under fengselstiden	133
6.4.2 I løslatelsesfasen	135
6.4.3 Senere	138
6.4.4 ”De kristne, det var liksom min nye familie det.”	140
6.4.5 Ny sosial identitet i et symbolsk interaksjonistisk perspektiv	141
6.5 KONSEKVENSER AV NY SOSIAL IDENTITET	142
6.5.1 Ny mening med hverdagen	145
6.5.2 Ny mening med fortiden	146
6.5.3 Gudspartnerrollen	148
6.5.4 Nærmere bestemmelse av handlinger i Gudsforholdet	150
6.5.4.1 Handlingene i gudsforholdet som et amfibisk samkvem	151
6.5.4.2 Troshandling som utfoldelse	152
6.6 BETYDNINGEN AV Å VÆRE SOSIALT INTEGRERT	153
6.6.1 Det salutogene perspektiv	154
6.6.2 Integrerende relasjoner	158
6.6.3 Rusmisbrukere og sosialt behov	162
6.6.3.1 Fellesskap med fokusering vekk fra misbruket	164
6.6.3.2 Fellesskap med fokusering på misbruket	165
6.6.3.3 Aktualiteten for min studie	166
6.6.4 En høyere tjeneste og en høyere forankring	169
6.7 OPPSUMMERING	171
KAP.7 AVSLUTNING	173

7.1 INNLEDNING	173
7.2 PROBLEMSTILLINGENE SETT I NYTT LYS	173
7.3 VEIEN JEG GIKK OG VEIEN VIDERE	175
7.4 TRO I FENGSEL OG FENGSELSPRESTEN	178
LITTERATURLISTE	179
VEDLEGG 1 INTRODUKSJONSBREV	185
VEDLEGG 2 INTERVJUGUIDE	186

KAP.1 INNLEDNING

Dette er en studie basert på tidligere fangers beretninger om hvordan de hadde det mens de var i fengsel og etter løslatelse. De har fortalt om sin tro og om sitt liv innenfor og utenfor fengselsmurene.

1.1 OPPGAVENS PROBLEMSTILLING OG AVGRENŚING

1.1.1 Plan

Jeg hadde et ønske da jeg startet arbeidet med hovedoppgaven om å studere praktisering av religion i norske fengsler. Dette er noe jeg er engasjert av. Jeg har arbeidet som fengselsprest i flere år og ønsker å fortsette med det fremover. Noen forhold gjorde at jeg fant prosjektet særlig aktuelt da jeg begynte på oppgaven: Det hadde de siste årene blitt et økt mangfold av trobakgrunn blant innsatte¹ og en større satsing på tilrettelegging av praktisering av tro i fengslene. Det første ikke minst gjennom økende antall innsatte i fengslene med bakgrunn i ikke-kristne religioner og det andre gjennom økning i antall fengselspreststillinger. Mens det i 1993 var 8 fengselspreststillinger, var det i 1997 blitt 18.

Begrunnelsen for å tilrettelegge for praktisering av religion i fengslene kan i første rekke ha vært respekt for retten til å utøve religiøs tro som en internasjonalt anerkjent menneskerettighet. Men praktisering av tro vil også ha en funksjon på et rent menneskelig plan. Det var dette jeg ønsket å utdype i hovedfagsoppgaven.

Vekten ville jeg legge på hva praktisering av tro under soning har betydd for den innsatte. Jeg ville vektlegge betydningen av tro som støtte under soningen, og som faktor i en prosess av åndelig og menneskelig modning med innflytelse ut over soningsoppholdet.

¹ Jeg bruker både ordene *innsatt* og *fange*. Mens det første gir inntrykk av at det bare har skjedd en administrativ forføyning, og slik kan understreke noe upersonlig og midlertidig, gir det andre mer uttrykk for hvor personlig inngripende en anbringelse i fengsel er. Jeg ønsker at begge aspekt skal være med, og bruker derfor begge ord.

Jeg satte opp to problemstillinger som jeg ønsket å få svar på. Det ene var om troen ville ha en funksjon som en beskyttelse mot personlige påkjenninger ved innsettelse i fengsel. Og det andre jeg spurte om var personlig modning gjennom fengselsopphold og løslatelse.

Problemstilling 1:

Har troen en motsatt virkning av og dermed en beskyttende funksjon under krenkelsesprosessen²?

Troen som en støtte under soningen er vinklet inn mot å se dens funksjon som vern for den enkelte i møte med fengslet. Der vil det som tidligere har vært med på å sette rammer rundt identiteten i stor grad bli fjernet. Fangen blir fratatt kontrollen over sin status i samfunnet, relasjoner til andre mennesker og sin bruk av materielle ting.

Problemstilling 2:

Har det skjedd en rehabilitering i form av personlig modning som også har fått betydning etter løslatelsen?

Jeg spør om innsatte opplevde at de gjennom fengselsoppholdet kom inn i en menneskelig og åndelig utviklingsprosess som førte til økt modenhet og en ny måte å takle livssituasjoner på. Mitt spørsmål var om noen hadde opplevd at de ikke bare ble svekket, men også vokste personlig gjennom de vanskelige opplevelsene. Med dette ville jeg se på rehabilitering som en personlig utviklingsprosess, og ikke begrense det til spørsmål om tilbakefall til kriminalitet etter fengselsoppholdet.

Jeg ønsket å få svar på disse problemstillingene ved å spørre noen som selv hadde erfart å sitte i fengsel. Jeg valgte å ikke intervju noen som da var fanger, men løslatte. De ville ha et visst perspektiv i forhold til det første spørsmålet, siden soningen var tilbakelagt, og de ville ha erfaringer med det andre. Ved å intervju løslatte ville jeg dermed kunne få svar på begge mine problemstillinger.

Tanken var ikke å intervju mange, men heller stille flere og dypere spørsmål til noen få. Jeg visste jeg med et lite utvalg ikke ville kunne slutte noe tallmessig om hvor representative de holdninger og erfaringer som fremkom i undersøkelsen ville være. Men jeg ønsket likevel

² Uttrykket ble brukt av E. Goffman som beskrivelse av denne prosessen. (Goffman, 1967)

opprinnelig en bredde i utvalget, slik at jeg fikk intervjuet mennesker med ulike holdninger til religion, negative så vel som positive.

1.1.2 Justeringer underveis

Jeg begynte med å intervju fem personer jeg hadde truffet tidligere, som jeg ikke trodde ville oppleve det problematisk å bli kontaktet av meg for et intervju om tro. Det viste seg at av de fem, var en person ikke selv troende, mens to hadde en tro fra før, og to begynte å tro under fengselsoppholdet. De siste var sterkt engasjert av troen. Det kom frem interessante ting i intervjuene med de som hadde fått en tro under fengselsoppholdet. Jeg ønsket derfor i fortsettelsen å intervju noen flere med denne bakgrunnen. Jeg fikk kontakt med tre personer til, som hadde hatt en kristen omvendelse men de var fengslet, og intervjuet disse.

Jeg ønsket fortsatt å intervju noen som var negative eller indifferent til tro, men hadde ikke kontakt med noen, og hadde litt motvilje mot å oppsøke personer med den begrunnelse at de skulle ha en negativ holdning til tro. Opplevde det som en noe søkt situasjon, siden de ville vite at jeg var prest. Jeg kommer tilbake til min rolle som prest og forsker i Metodekapitlet. Dermed ble jeg stående med åtte personer som alle, bortsett fra en, hadde en kristen tro. Jeg hadde også fått et svært spesielt utvalg, med en overvekt av personer med et langt mer enn vanlig sterkt engasjement i troen.

Jeg endte altså opp med et litt annet utvalg av intervjupersoner enn jeg først hadde tenkt.

Jeg intervjuet ikke noen med en annen religion enn kristen tro, og bare en av de jeg intervjuet sa han ikke var kristen. Når jeg opprinnelig ønsket å intervju personer med ulike holdninger, var det for å kunne belyse bedre en gjennom eventuell motsetning eller likhet med en annen. Selv om jeg ble avskåret fra det, fikk jeg likevel noe av behovet dekket i og med at flere av de jeg intervjuet hadde hatt et negativt eller indifferent forhold til kristen tro i begynnelsen av fengslingen. Det brede spekteret av holdninger jeg opprinnelig planla, ble altså endret til en dreining mot konsentrasjon om intervju med personer som selv hadde gjennomgått en utvikling fra å være ikke-troende til å bli sterkt engasjerte troende personer.

Jeg ba dem se tilbake og fortelle meg om livet sitt fra før de kom i fengsel, fengselsoppholdet og tiden etter løslatelse. De fortalte meg dermed om en stor del av livet. Jeg fikk et perspektiv

på livsløpet og troens betydning i ulike faser. Flere kommenterte etterpå at det hadde vært meningsfullt for dem slik å sette opp en livsoversikt.

1.2 MIN EGEN BAKGRUNN OG FORUTFORSTÅELSE

Jeg hadde en forholdsvis bred erfaring fra før både med hensyn til kristen tro og norske fengsler. Kristen tro kjenner jeg fordi jeg har praktisert tro fra tenårene av og studert teologi som universitetsfag frem til graden cand. teol.

Jeg hadde før jeg begynte på avhandlingen, arbeidet som fengselsprestvikar på heltid og deltid i fem fengsler i til sammen fem år. Jeg hadde også vært besøkende og frivillig medarbeider ved et av dem over en tyveårsperiode. Mens jeg har arbeidet med avhandlingen, har jeg vært ansatt i halv stilling som fengselsprest ved et mellomstort fengsel. Etter slik å ha besøkt og arbeidet i flere fengsler over et lengre tidsrom, hadde jeg fått en viss fortrolighet med fengselsliv og rutiner. Fengselsprestens hverdag er full av opplevelser og utfordringer. Jeg fant at etter mange år hadde jeg behov for å kunne reflektere dypere over de inntrykkene jeg hadde fått. Temaet jeg valgte, å finne ut mer om hvordan religiøs tro fungerte for de innsatte i fengslet og etter løslatelse, er også så sentralt for arbeidet som fengselsprest, at jeg vil ha direkte nytte av det i den sammenhengen.

Jeg hadde tenkt troen ville være en hjelp til å leve med seg selv etter å ha begått kriminalitet og fått en fengselsdom, både i forhold til personlig samvittighet og fengselsoppholdet. Jeg trodde den som hadde en tro, mens de var i fengsel, hadde et lettere liv enn andre innsatte. Jeg var også opptatt av hvordan troen hadde fungert etter løslatelse. Bak var et håp om at troen ville være en hjelp til å takle vanskelige livssituasjoner, ikke bare i fengsel, men også i frihet. Jeg møtte gjennom arbeidet med hovedoppgaven en langt rikere virkelighet enn ventet, på problem så vel som gleder.

1.3 RAMMER OG REGLER FOR FENGSELSOPPHOLD

Siden livet i fengsel ikke er så allment kjent, vil jeg gi utfyllende informasjon om livet i norske fengsel i den tidsepoken som de jeg intervjuet har sonet sine dommer.

Fengselsoppholdene fant sted fra slutten av nittensekstiårene og frem til midten av nittennittiårene. En sonet i fengsler i et annet skandinavisk land, mens de andre sonet i norske fengsler. De har sammenlagt tilbrakt rundt 65 år i fengsel.

Å være i fengsel innebærer å være berøvet friheten til selv å bestemme over sitt liv. Men innenfor fengselssystemet vil det variere hvor restriktive forholdene er. Hovedskillet går mellom lukkede og åpne fengsler. Mens de lukkede fengslene har absolutte grenser mot omverdenen som låste dører, vindu med gitter og mur rundt fengselsområdet, har de åpne fengslene gjerne bare en symbolsk markering av grensene. De fysiske rammene har sin parallell i andre rammer, som hvor mye tid en har lov til å oppholde seg på egenhånd utenfor institusjonen og under hvilke forhold en kan ha besøk inne. Men innenfor alle typene av fengsel, kan en enkelt fange ha mer frihet enn det som er regelen for de fleste andre der. Slik kan enkelte innsatte i lukket fengsel ha daglig arbeide eller studier utenfor fengslet³, en tilværelse ikke ulik en som er på åpent fengsel eller hybelhus.

1.3.1 Kontakt med ansatte og folk utenfor fengslet

I den aktuelle perioden ble det åpnet for mer kontakt med samfunnet utenfor murene. Dette ble det lagt grunnlag for i Fengselsloven av 1958. Allerede i forarbeidene var det lagt vekt på at de innsatte skulle kunne gis utganger fra fengslet, også med mulighet for å ha arbeid utenfor, og de skulle kunne ta imot private besøk på fengslet (Wister, 1997). Mens fengselsloven er mer åpen i sin formulering, gir Justisdepartementet konkrete rammevilkår utformet i et fengselsreglement, *Reglement for fengselsvesenet*, og også retningslinjer for praktisering av reglementet. Det har ført til at selv om lovparagrafene ikke ble endret, var praksis gjennom perioden forskjellig. Mens det i sytti- og åttiårene ble gitt stadig flere utganger utenfor fengslene, enten alene (permisjon) eller i følge med ansatte (framstillinger), kom Justisdepartementet i 1989 med retningslinjer som begrenset dette. For eksempel hadde det vært praktisert at prest og sosialsekretær kunne ta innsatte med ut på besøk utenfor anstaltene, når de fant det relevant i sammenheng med sitt arbeide. Slike sosiale framstillinger ble det nesten slutt på i 1989. Framstillinger skulle deretter primært være til nødvendige helsebesøk i følge av uniformerte tjenestemenn. Fem personer jeg intervjuet avsluttet sine fengselsopphold før den mer restriktive praksisen trådte i kraft.

³ Dette kalles Frigangsordning,

I de lukkede fengslene var det vanligvis boavdelinger med 15-20 celler plassert langs en lang gang. I tillegg var det felles oppholdsrom med TV, og begrensede kokemuligheter. I første del av perioden var det gjerne bare en fangevokter på avdelingen til daglig. Han holdt til i en vaktboks i enden av avdelingen. Hans rolle var nærmest å være ærendsgutt og vakt. Det var ikke ønskelig med særlig personlig kontakt mellom innsatte og fengselsbetjenter. Den betjenten som snakket mye personlig med en innsatt, kunne bli vist til rette. Betjenten skulle ikke involvere seg i den innsattes privatliv. Fengselshverdagen besto av samvær med andre innsatte. Betjentene var i periferien.

Men mot slutten av nittenåttiårene ble det utviklet en modell som skulle endre den fangevokterrollen som til da hadde vært gjeldende. Betjenten skulle aktivt gå inn for å bli kjent med de innsatte. Han skulle fungere som en sosialsekretær for dem, samtidig som han fremdeles hadde vokteroppgaven. Han skulle oppmuntre fangen til å styrke det positive nettverket han måtte ha ute i samfunnet, og hjelpe ham å begynne og forberede fremtiden etter løslatelse.⁴ Med samtidig med utviklingen mot mer åpenhet mot kontakt med samfunnet utenfor murene, ble det som nevnt ovenfor, iverksatt tiltak som begrenset kontakten. Besøk, fremstillinger og permisjoner ble underlagt strengere restriksjoner og, som følge av dette, i flere tilfelle redusert. Strengere kontroll med hvem som kom på besøk, kunne hindre besøk av familie og venner. Og kroppsvisitasjon av de innsatte, som kunne foretas før og etter besøk i fengslet, og turer ut på permisjon eller fremstilling, fikk i noen tilfelle innsatte til å avstå fra tilbudet.

De fleste jeg intervjuet har sonet i den tiden hvor det var færre restriksjoner på kontakten med samfunnet utenfor murene. Men da var det, mer opp til deres eget initiativ å få det i stand, og ble ikke lagt så mye vekt på i fengslets programarbeid, som det ble senere.

1.3.2 Kristen virksomhet i fengslene

Kristen virksomhet ved fengslene er lovfestet. Fengselsloven sier at det skal være en prest ved hvert fengsel: *"Ved enhver anstalt i fengselsvesenet skal det virke en prest"* (Fengselsloven, § 20). Dette er nærmere utdypet i Reglement for fengselsvesenet. I et eget underkapittel om

⁴ Kontaktbetjentordning

religiøs virksomhet i fengslene er omtalt fengselspresttjeneste, besøk fra trossamfunn, religiøs forkynnelse og litteratur. Om fengselspresttjenesten står det:

§55.1 Den geistlige tjeneste

Ved anstalter hvor det er ansatt fengselsprest, utfører denne den geistlige tjeneste for de innsatte i samsvar med særskilt instruks. I andre anstalter utføres tjenesten av en av prestene i menigheten på det sted hvor anstalten ligger, etter biskopens nærmere bestemmelse og i henhold til nærmere instruks.

Fremdeles har langt under halvparten av anstaltene egen fengselsprest. Ved de andre fengslene skal det, som ovenfor sitert, etter reglementet være tjeneste av den lokale menighetsprest. Denne har dette i tillegg til sine mange andre arbeidsoppgaver i menigheten, og uten at det automatisk gis økonomisk kompensasjon for en slik ekstra tjeneste. Ved disse fengslene blir prestatjeneste avhengig av direkte henvendelser fra fengslene om besøk, eller av prestens egen interesse for en slik tjeneste. Ved flere fengsler kan det bli lite besøk av prester. Men reglementet åpner også for besøk fra andre kristne menigheter. Enhver har rett til å få besøk av prest eller religiøs forstander fra sitt eget trossamfunn, og enkeltpersoner, foreninger eller organisasjoner kan komme på besøk:

§64.5 Faste besøkende.

Anstalten bør søke å knytte forbindelse med spesielt interesserte og skikkede personer som man mener kan være til hjelp og støtte for den innsatte under anstaltoppholdet og senere.

§64.6 Besøk av grupper fra organisasjoner eller foreninger.

Grupper fra organisasjoner, foreninger eller lag som er interessert i sosialt arbeid, eller lignende, kan etter særskilt tillatelse få besøke anstalten i forbindelse med tilstelninger eller sammenkomster for de innsatte.

Hvor utbredt kristen virksomhet er ved de forskjellige fengslene, vil variere stort, avhengig av initiativ og oppfølging innenfra fengslet og utenfor. Der hvor ikke noen tar slikt initiativ, blir det heller ingen virksomhet. Men hvor det er egen fengselsprest, som både har sine egne arrangement og organiserer besøk utenfra, kan det være stor virksomhet.

Noen grupper har en betydelig virksomhet med regelmessige møter ved mange av fengslene. Grupper fra Frelsesarmeen, Kameratklubber og pinsemenigheter og andre trossamfunn og organisasjoner har i mange år hatt stort og trofast frivillig engasjement ved fengslene. De fleste av disse har et offentlig møtetilbud ute, slik at de kan gi tidligere innsatte et sosialt tilbud etter løslatelse. De har gjerne invitert innsatte til å komme til møter og leirsamlinger når de er ute på permisjon. Noen ganger har det vært lettere, tidlig i soningen, å få utgang til slike arrangement, enn til andre.

Andre kulturtilbud ved frivillige utenfra er det også. Det viktigste av disse er Røde Kors sin besøkstjeneste, Visitortjenesten. Dette er en tjeneste som primært gir enkeltbesøk til de innsatte mens de er i fengslet. Andre grupper og lag som bridgegrupper og idrettslag har også jevnlig besøkt noen fengsler. Men etter min erfaring er kristne møter det vanligste tilbudet.

1.4 OPPGAVENS OPPBYGGING

KAPITTEL 1 INNLEDNING

En beskrivelse av bakgrunn for valg av tema og oppgavens fokus. Det er også generell informasjon om fengselslivet med vekt på kontakten med samfunnet utenfor og den religiøse virksomheten i fengslene.

KAPITTEL 2 METODE

Jeg vil i dette kapitlet gi en beskrivelse av metoden jeg har brukt, om karakteristika ved informantene og om min egen rolle som forsker.

KAPITTEL 3 TROEN

Dette er det første kapitlet som direkte behandler temaet. Jeg begynner derfor med en oversikt over mine informanter sitt personlige forhold til tro, deres troshistorie og trospraksis.

KAPITTEL 4 FENGSELSSAMFUNNET OG TRO

Jeg begynner kapitlet med å se på hvordan de jeg intervjuet opplevde fangemiljøet uavhengig av tro. Deretter ser jeg på hvordan de opplevde at medfanger, fangemiljø og ansatte forholdt

seg til dem som troende og til tro generelt. Jeg prøver ved todelingen å komme frem til hvilke reaksjoner som er rettet mot troen og hvilke som har andre årsaker, og slik komme et første skritt på vei mot å finne ut om hvordan det har vært å ha en kristen tro i fengsel.

KAPITTEL 5 FRA LIVSKRISE TIL LIVSPROSJEKT

I dette kapitlet kommer en analyse av den enkelte informant sin livssituasjon før og etter innsettelse i fengsel. Jeg ser på livshistorien under et perspektiv som omfatter livet fra barndom og frem til intervju tidspunktet etter løslatelse. Kapitlet er sentrert om livskriser og tro. Særlig om troen som en løsning i krisen og som livsprosjekt.

KAPITTEL 6 SOSIALE RELASJONER

Også i dette kapitlet ser jeg informantenes situasjon i et livsperspektiv. Nå er det fokusert på hvilke forhold de har hatt til andre mennesker. Deretter følger en analyse av gudsrelasjonens betydning for deres sosiale identitet og relasjoner til andre mennesker.

KAPITTEL 7 AVSLUTNING

Jeg ser på problemstillingene jeg begynte med i lys av hva som har kommet frem under arbeidet med oppgaven. Jeg ser også på min bakgrunn for å stille dem ut fra tidligere fengsels erfaringer. Til slutt ser jeg hvilket fokus arbeidet som fengselsprest bør ha ut fra hva denne studien har vist.

KAP.2 METODE

2.1 KVALITATIV INTERVJUUNDERSØKELSE

Jeg valgte som metode å foreta en kvalitativ intervjuundersøkelse. Gjennom kvalitative intervju med tidligere fanger håpet jeg å få et bilde av deres synspunkt og opplevelser. Metoden gir hjelp til å gå i dybden med et tema. Den gir mulighet for å kunne ivareta nyansene og bredden i de ulike svarene jeg ville få på spørsmålene jeg stilte.

Informantene mine var få og strategisk valgt ut fra tema. De fleste var spesielt interessert i å snakke om tro. Jeg hadde fordelen av å intervjuer om noe de selv var opptatt av.

Valget av metode fører til at jeg ikke kan si noe generelt om fangers forhold til tro, siden jeg ikke har intervjuet et stort og tilfeldig utvalg av personer. Med denne fremgangsmåten fikk jeg derimot muligheten for å få frem et dypere og bredere bilde av den funksjon troen hadde hatt.

Metoden gir både frihet til å legge vekt på alle sider av hva som sies, selv om synspunktene bare er representert ved én person, og å understreke når flere uttaler seg likt. Det blir derfor naturlig å ta med disse kvantitative opplysningene i oppgaven. Jeg gjør det gjerne med litt runde formuleringer som "flere sa" og "de fleste hevdet". Jeg har sett at mange opplysninger av typen: "tre av fem sa" og "to av åtte sa", blir forvirrende for leseren. Det kan også gi et inntrykk av at slike tallmessige registreringer er viktigere enn de er. Ragnvald Kalleberg gjør i en artikkel oppmerksom på hvor feil det blir, om slike opplysninger blir det primære i en kvalitativ intervjuundersøkelse med få personer. Han bruker den malende beskrivelsen: *"I slike tilfeller gjør nok en positivistisk skyggeteori seg gjeldende"* (Kalleberg, 1996, s.49 Note 7).

Jeg ønsker med oppgaven å øke forståelsen av temaet mitt. Jeg gjør det ved å se på samspill mellom ulike sider ved livssituasjonen til de jeg intervjuet. Ulike sider ved livet sett sammen, belyser hverandre og også temaet. Slik vil fremstillingen få preg av en sammenheng mellom forskjellige hendelser. Men Kalleberg advarer mot hva han kaller "kvalitativ positivisme"

med hensyn til å lete etter strenge, allmenngyldige årsaksforklaringer på grunnlag av små utvalg (Kalleberg, 1996, s. 50). Hans uttalelse er viktig som en advarsel mot å se hendelsene som en årsakskjede, hvor det ene ledd i streng forstand påvirker det neste, og mot å generalisere til alle andre lignende tilfeller.

2.2 INFORMANTENE

2.2.1 Kontakt

Kontakten med informantene gikk lett. Når jeg kontaktet dem for et intervju om tro, vil jeg tro at de syntes det var naturlig at jeg hadde interesse for dette siden jeg arbeidet som fengselsprest. Mens jeg selv fant det lett å spørre, fordi det var å be om hjelp til å få gjennomført et studium, kan kanskje min bakgrunn som prest sammen med et introduksjonsbrev (Vedlegg 1), ha gjort det lettere for dem å si ja. I to tilfelle hvor jeg ikke kjente de jeg ville snakke med fra før, tok jeg kontakt gjennom noen som kjente både dem og meg godt. Dette kan også ha bidradd til fortrolighet. I tillegg til et introduksjonsbrev, ringte eller skrev jeg et personlig brev til alle sammen. I introduksjonsbrevet presiserte jeg de formelle rammene for studien og anonymitetshensynene jeg ville ta. Jeg tror den personlige kontakten, og den naturlige forbindelsen min yrkesbakgrunn gav til akkurat dette prosjektet, bidro til at intervjuene foregikk i en avslappet atmosfære fra første stund. Selve det å være sammen ville for så vidt vært naturlig uavhengig av intervjusituasjonen.

Det er William Foote Whyte sin beskrivelse av hvordan forskerens bakgrunn har lettet eller vanskeliggjort innpass blant de han ønsket å studere, som har gjort meg oppmerksom på i hvor stor grad min bakgrunn har vært en døråpner (Whyte, 1984). Han viste hvordan startprosessen kan være vanskelig. Grunnene kan være at det er vanskelig å komme i kontakt med de personene, som kan gi informasjon som er relevant for prosjektet, og at forskeren ikke har noe i sin bakgrunn som gir ham naturlig innpass, eller at selve prosjektet ikke blir forstått, eller at det blir mistenkeliggjort hvilken hensikt som ligger bak studiet. Dette sa han i forbindelse med forskning rettet mot organisasjoner, samfunn og grupper, men samme tilgjengelighet og tillit er også nødvendig i møte med enkeltpersoner. Men om nærhet letter tilgjengelighet til de en ønsker å intervju, vil intervjumetoden ha andre viktige sider hvor

nærhet, slik jeg hadde det både til noen av intervjupersonene og til tema, kan hemme forskningsprosessen. Dette vil jeg drøfte mer senere.

2.2.2 Anonymisering

Det har vært viktig for meg å gjennomføre en stor grad av anonymisering. Jeg vet at de som har vært mye på besøk i norske fengsler, eller er godt kjent i kristne miljø, hvor tidligere innsatte har en høy profil, lett kan identifisere personer. Jeg har derfor valgt å komme med få personlige opplysninger. Livshistoriene kommer frem bare som fragment, og jeg har ikke gitt personene noen navn, heller ikke fiktive, fordi det kan gjøre det lettere å knytte historiene til hverandre. Jeg gir også data samlet eller gruppevis, for å verne om anonymiteten. Jeg oppgir for eksempel et samlet tall hvor mange år de har vært i fengsel.

Jeg har intervjuet bare én kvinne. Det blir derfor avslørende å snakke om "henne". Og jeg har valgt å omtale alle som hankjønn. Jeg er klar over at endring av kjønn kan føre til feil tolkning av hva hun sier. Jeg synes likevel anonymiseringshensynet må veie tyngre. La meg likevel legge til at dette er et hensyn jeg selv har lagt vekt på. De jeg intervjuet har gitt lite uttrykk for at det har vært viktig for dem å ikke bli gjenkjent.

2.2.3 Informantkarakteristika

Ved første gangs innsettelse var fem personer i tyveårene og de tre andre mellom tretti og femti år. Aldersmessig skiller de seg ikke ut fra det som er vanlig ved innsettelse i fengsel.

Ved løslatelse var bare en i tyveårene, fem i slutten av trettiårene og to i femtiårene. Dette er eldre enn vanlig ved løslatelse, men her kommer det inn både at flere hadde lange fengselsopphold, og at dette gjaldt siste løslatelse. På intervjutidspunktet var den yngste jeg intervjuet i slutten av trettiårene og de andre mellom førti og seksti år gamle.

At jeg intervjuet bare én kvinne, gjenspeiler også det som er vanlig, at det er få kvinner i forhold til menn i anstaltene. Jeg velger å bruke statistikken fra 1995, slutten av den epoken informantgruppen min hadde sine fengselsopphold. Ved årets begynnelse var da ca 4% kvinner, utregnet etter kriminalstatistikken (Kriminalstatistikk 1995, Tabell 56).

Tre personer hadde sonet flere dommer. Jeg spurte ikke under intervjuene om domslengde, men om hvor lang tid hver enkelt hadde tilbrakt i åpent og lukket fengsel, og hvor lang tid de hadde hatt i frihet etterpå. Det var dette som var relevant for problemstillingen.

Når det gjelder lengden av oppholdet i fengsel, kan informantene deles inn i to grupper. Fem personer hadde fengselsopphold på seks år eller mindre, og tre personer hadde fengselsopphold på ti år eller mer. Dette er ut fra opplysninger som de selv har gitt meg. Jeg har ikke i noe tilfelle kontrollert med andre kilder. Til sammen har de bak seg rundt 65 år i fengsel. Av disse er mindre enn ti år tilbrakt i åpne fengsel og frigangshjem. Mer enn femti år er altså tilbrakt i lukkede fengsler.

Når det gjelder lengde av fengselsopphold representerer de ikke noe gjennomsnitt av fangebefolkningen. Av de 12.243 personene som ble løslatt i 1995 var det bare 551 personer som hadde sonet i mer enn ett år, og bare 22 personer hadde soner i mer enn fem år (Kriminalstatistikk 1995, Tabell 60). Fem av de åtte jeg intervjuet tilhørte den lille gruppen som ved løslatelse hadde sonet mer enn fem år i fengsel. De er dermed statistisk sett blant de få som har lange fengselsopphold bak seg.

I sammenheng med dette står også den type kriminalitet de var dømt for. Kriminaliteten hadde for de fleste karakter av alvorlig vold eller trusler om det samme. Flere personer hadde begått drap. Ran og ren narkodom forekom også. Utrechnet etter kriminalstatistikken (Kriminalstatistikk 1995, Tabell 60) var hovedlovbruddet det året i ca 10% av sakene i kategorien "Forbrytelser mot liv legeme og helbred". Derunder gjaldt ikke stort mer enn ½ % drap, som var den vanligste forbrytelsen blant de jeg intervjuet. Slik sett har jeg tyngden av informantene blant de få som er dømt for slike forbrytelser.

Alle hadde brukt rusmidler. De fleste hadde vært mer eller mindre påvirket av rus når de hadde begått de kriminelle handlingene de ble dømt for.

De har sonet i landsfengsler, kretsfengsler og hjelpefengsler.⁵ Nesten alle har hatt opphold i flere fengsler. Erfaringen deres bygger til sammen på opphold i minst 14 fengsler. Tre personer hadde vært i de samme tre fengslene, men ikke samtidig. Ved flere av fengslene har bare en av dem vært innsatt. De har derfor en variert bakgrunn når det gjelder erfaring med fengsler, og intervjuene gir lite materiale for å uttale seg om spesielle fengsler. For fire av fengslene oppveies dette noe ved at jeg selv har arbeidet der.

⁵ Fra 1.1.2001 har slike betegnelser falt bort. Alle kalles nå bare fengsel.

Tiden som hadde gått siden siste løslatelse, hadde på intervjutidspunktet gitt dem til sammen 70 års opphold i frihet. Men dette er ikke jevnt fordelt. Tre personer hadde vært ute i frihet bare ett år, da jeg intervjuet dem første gang. De har til sammen bak seg et betydelig antall år både i fengsel og i frihet etter siste fengselsopphold, og representerer et bredt spekter av erfaringer.

2.3 INNSAMLING AV MATERIALET

2.3.1 Intervjuene, sted og varighet

De fleste ønsket at intervjuet skulle foregå hjemme hos dem. Jeg fikk da se hvordan de levde. Jeg tenkte dessuten at det styrket deres egen utgangsposisjon. Det var de som hadde den trygghet det gir å være på hjemmebane. Nå var jeg en gjest. Det å foreta intervjuene hjemme hvor de serverte kaffe, skapte en hyggelig atmosfære. Der kunne de gå og hente minner fra fengselsoppholdet, som et dikt skrevet på cella eller en video fra et fjernsynsintervju. I ett tilfelle var det jeg som inviterte hjem til meg. To intervju ble tatt på kaféer hvor vi fant en stille krok der det ikke var andre i nærheten.

Ved en anledning intervjuet jeg to sammen. De var noen ganger enige, og noen ganger uenige, og skapte en fruktbar dialog seg imellom. Jeg tror særlig den ene ble stimulert av meningsutvekslingen med den andre, og hadde hatt mindre å si om jeg hadde intervjuet ham alene. Ved et annet tilfelle var en annen tilstede i rommet. De øvrige intervjuene ble foretatt på tomannshånd.

Men det var også andre forhold jeg merket spilte inn. Det var dagsformen, fysisk og psykisk opplagthet, og om spørsmålene mine hadde fått tid til å modne hos de jeg snakket med.

De fleste intervjusamtalene varte rundt 3 timer. Ett intervju ble ganske kort fordi den jeg snakket med var sliten. Tre personer intervjuet jeg to ganger og fikk en samlet intervjutid på nesten 6 timer med hver av dem. Mellom det første og det andre intervjuet gikk det fra ett par uker til noen måneder.

2.3.2 Intervjuguide

Jeg hadde laget en omfattende intervjuguide (Vedlegg 2). Sammen med spørsmålene hadde jeg notert sider som jeg tenkte kanskje ville bli berørt. Spørsmålene om tiden i fengsel kom først, og deretter spørsmål om tiden etter løslatelse. Samtalene ble ikke like ordnet. Ved to av intervjuene stilte jeg alle spørsmålene, men varierte rekkefølgen jeg stilte dem i. Under de andre intervjuene ble guiden lagt vekk. De jeg snakket med ledet samtalen og fortalte om sitt liv, og de fleste av mine spørsmål ble for å oppklare eller utdype. De hadde lett for å prate og mye som lå dem på hjertet, og samtalen dreide seg likevel om det som var hovedtemaene. En jeg intervjuet to ganger, fikk beholde intervjuguiden etter det første intervjuet, slik at han kunne forberede seg til neste gang. Men da vi møttes igjen, fortalte han at han ikke hadde fått noe ut av å lese spørsmålene mine. Han var ellers en som det var lett å intervjuer muntlig. Intervjuguiden ble først og fremst en støtte for meg selv. Jeg brukte den også noe mot slutten av intervjuene, som en sjekklister, for å se om det var noe vesentlig vi hadde glemt å komme inn på.

I den ene problemstillingen etterlyste jeg en modningsprosess. Det er et spørsmål hvordan modning kan måles. Jeg hadde en mening om at å registrere hos seg selv temperamentsmessige kvaliteter, som økt tålmodighet og overbærenhet, ville være mål for å ha gått inn i en modningsprosess. Jeg hadde ikke noen annen måte å få svar på enn å støtte meg til deres egne uttalelser og vurderinger om dette. Men jeg oppdaget at noen nærmest rødmet, når jeg spurte dem direkte om slike personlige kvaliteter. Jeg støtte der mot en bluferdighet jeg ikke hadde vært forberedt på. Intervjuene var derimot rike på fortellinger om hendelser hvor de hadde reagert annerledes enn det de var vant til å gjøre. Hendelser som de selv observerte som tegn på at en personlig endring hadde skjedd: *”Slik ville jeg ikke reagert før.”* Mine spørsmål hadde i det hele tatt en tendens til å etterlyse svar som skulle uttrykke meninger og overbevisninger. Deres svar tenderte mot å fortelle om hendelser og følelser. Og dette ble mer fruktbart for forståelsen. Whyte påpeker at det gjerne er spesielle opplevelser som ligger bak en sterk holdning:

”When informants express strong attitudes toward other people or organizations or situations, they generally have in mind particular events. Therefore if we are to understand the shaping of attitudes, we must probe for reports of experience.”

(Whyte 1984: 102. Forfatterens markering.)

Slik var deres svar på mine spørsmål bedre enn min forstand på å stille dem. Jeg skulle ønske jeg hadde vært mer bevisst på dette. Ved et tilfelle hvor en sa han ble veldig mobbet når han ble kristen, ville det ha vært opplysende om jeg hadde spurt om hva han hadde opplevd som gav ham det inntrykket.

2.3.3 Registrering av samtalene

Jeg brukte båndopptaker ved alle samtalene som foregikk hjemme hos dem eller meg. Alle jeg spurte sa ja til å bruke båndopptaker, og det virket ikke som de ble hemmet av det.

Det var bare ved de to intervjuene som fant sted på kafé, at jeg ikke brukte båndopptaker. Det var for å ikke virke påfallende på stedet, siden opptakerutstyret var slik at man måtte snakke forholdsvis høyt for at det skulle komme tydelig nok frem på båndet. Ved disse samtalene gjorde jeg notater.

De jeg snakket med holdt seg stort sett til saken. Jeg fikk fyldig informasjon om tema. Derfor var det en verdi at ved bruk av båndopptaker kunne alt de sa komme med. Jeg laget etterpå fullstendige utskrifter av alle intervjuene. Jeg måtte under utskrivningen gå gjennom båndene mange ganger for å få med alt. På den måten måtte jeg igjen og igjen lytte til informantens tale. Dermed ble også de utsagnene jeg personlig vurderte som uvesentlige i første omgang, gjentatt flere ganger. De ble ikke registrert bare på dataskjermen, men også i min bevissthet. Slik fikk selve utskrivingsprosessen en viktig funksjon i analysearbeidet.

Den første jeg intervuet ba jeg om å lese gjennom utskriften av intervjuet etterpå. Han leste nøye gjennom det mens jeg var tilstede, og hadde ikke noe særlig å bemerke.

Jeg gjengir sitat fra intervjuene noen ganger i litt redigert form. Jeg har fjernet småord som er preget av den muntlige fortellersituasjonen og bare er en slags ”pauseinnslag”. Men jeg har ikke fjernet så mye at språket har mistet sin personlige muntlige stil. Jeg har også i noen tilfelle satt sammen setninger hvor samme person uttaler seg om samme sak litt forskjellige steder under samtalen, uten at jeg har markert bruddene. Begge deler har jeg gjort fordi jeg så at de forstyrret lesingen. Jeg har bestrebet meg på at disse små redaksjonelle endringene ikke endrer innholdet i det som sies. Jeg har også funnet det nødvendig noen ganger å legge til forklarende småord i sitatene når disse var underforstått i sammenhengen og forståelsen var avhengig dem. Disse tilleggene har jeg da satt i hakeparentes ([]) for å markere at det er redaksjonelle tillegg.

2.3.4 Oppfølgingskontakt

Jeg har hatt kontakt med alle etterpå. Det har skjedd gjennom brev, telefon eller møter, både tilfeldig og avtalt. Fortsatt kontakt har vært naturlig. Slik fikk jeg også bekreftet at intervjusituasjonen ikke hadde vært opplevd som negativ. Kontakten har vært avslappet, og ikke så omfattende at det har vært noen belastning. Det har vært stimulerende i forhold til hovedoppgavearbeidet. Det var viktig for meg å få vite hvordan det hadde gått dem videre. Særlig gjaldt det de tre som bare hadde vært løslatt fra fengslet i ett års tid da jeg intervjuet dem første gang. Jeg traff dem igjen inntil ett år senere. Det var verdifullt å treffe dem igjen da, og høre om det de sa om sin livssituasjon den første gangen, hadde endret seg.

2.4 NOEN AKTUELLE METODEPROBLEM

2.4.1 Min bakgrunn og forskerrollen

Det var flere grunner til at jeg valgte å intervju personer som hadde fengselsoppholdet bak seg. I tillegg til at de kunne se tilbake på soningen som en helhet, og derfor ha perspektiv på hva som hadde skjedd, hadde de også avstand til meg som ansatt. Jeg vil ta opp dette og flere andre sider ved min bakgrunn for forskning på området tro og fengsel. Jeg vil antyde hvordan min bakgrunn kunne være en fordel, men også skape problem.

Min bakgrunn med et personlig forhold til tro kunne, for en som selv har en tro, skape trygghet. Men det finnes mange måter å uttrykke troen på. Fra offentlige debatter er det kjent at striden til tider kan gå hardt mellom kristne som er uenige om forståelsen av troen. Det kunne også være truende at jeg var prest og teolog. Jeg hadde en faglig bakgrunn for tro som gav meg en viss autoritet. Det ville kunne oppleves som problematisk å si noe jeg ville være uenig i. Det kunne være med på å rukke ved noe så grunnleggende som ens egen trosoverbevisning. Å snakke om personlig tro vil alltid være sårbart. Når jeg ikke registrerte noen slike reaksjoner, sier det noe om den personlige trygghet de jeg snakket med hadde i forhold til sin egen tro. For noen ville også det at de hadde personlig kjennskap til meg fra før motvirke en slik frykt.

Min bakgrunn fra fengsel gjorde at de jeg snakket med visste at jeg kjente en god del til livet der. Det var en del kunnskap de ikke trengte å formidle til meg for at jeg skulle forstå hva de

snakket om. Det var også mindre sjans for at jeg ville bli sjokkert over noe de sa, slik en utenforstående ville kunne blitt det. I tillegg vil jeg tro det gjorde det naturlig å ikke overdrive, ettersom jeg kjente til normalsituasjonen.

Min bakgrunn som ansatt var en av grunnene til at jeg ikke ønsket å intervju noen som fremdeles var i fengsel, og heller ikke noen som hadde sonet ved fengslet der jeg arbeidet samtidig med at jeg holdt på med oppgaven. Jeg ville det skulle være tydelig at jeg ikke gjorde denne undersøkelsen som ansatt, men som student. Og jeg ønsket det skulle være tydelig i arbeidssituasjonen at jeg var der bare som prest og ikke som kriminologistudent. Å ikke opptre på fengselsarenaen og blant personer som fremdeles var fengslet, gjorde dette skillet mer tydelig. Ved å plassere meg i andre lokaliteter fikk jeg en konkret geografisk avstand mellom de to rollene. Men jeg var åpen om begge rollene overfor alle jeg intervjuet, og i fengslet om noen spurte om hva jeg gjorde når jeg ikke var der.

Jeg må stille spørsmål ved om min bakgrunn som ansatt kunne ført til en viss forsiktighet hos de jeg intervjuet mot å kritisere arbeidsplassen min. De hadde nemlig lite å klage over når det gjaldt fengselsoppholdet. Det ble jeg overrasket over. Jeg hadde ventet å få høre en god del om problem ved det å sitte i fengsel. Noe kom frem under andre deler av intervjuet, men lite på direkte spørsmål. Om min bakgrunn her hadde spilt inn, ville det imidlertid være helt motsatt erfaring av den jeg har til daglig i arbeidet i fengsel. Der er presten, som oppfattes som værende litt utenfor systemet, den jeg har inntrykk av at det er lettest å klage til. Skulle de ha vært forsiktige med å uttale seg fordi jeg arbeider i fengsel, ville det altså vært en helt motsatt erfaring av den jeg har fra før. Og det ville være uforståelig at dette skulle slå sterkere ut når de var løslatt, enn når de var fengslet. Noe av forklaringen kan ligge i at de nå så tingene på avstand. Senere vil jeg drøfte mer hvordan tidsperspektivet kan ha virket inn.

Å være teolog, ansatt i fengsel og hovedfagsstudent kunne, sett på som maktposisjoner, skape avstand til de jeg intervjuet. Jeg ble oppmerksom på problemet med skjev maktfordeling i intervjusituasjoner når jeg leste Berit Brandths artikkel om gruppeintervju (Brandth, 1996, s.158). Hun forteller at gruppeintervju kunne oppveie en slik forskjell ved at informantene kom i flertall. Dette ledet tankene hen på at jeg hadde noe i min bakgrunn som kunne motvirke utnyttelse av en slik posisjon. Etter teologisk embetseksamen begynte jeg som industriarbeider på Bergene sjokoladefabrikk. Jeg flyttet samtidig til fabrikkens hybelhus for kvinner og ble boende der noen år. Fritid og arbeidstid ble tilbrakt sammen med de andre arbeiderne. I arbeidsmiljøet var det en sterk sosialisering mot likhet. Jeg husker en hendelse da jeg hadde vært der en stund og det begynte noen nye. Jeg tok som en selvfølge ledelsen på

maskinen. Da ble jeg kraftig satt på plass. Her var ingen over de andre. Jeg ble også imponert over hvor mye kunnskap og mange interesser de jeg arbeidet sammen med hadde. Jeg har sammenlagt hatt flere år med arbeid på fabrikk og andre steder hvor jeg har vært i en helt underordnet posisjon, enn jeg har hatt som fengselsprest. Det er ikke rimelig at det siste skulle ha påvirket meg mer enn det første. Om jeg enn i intervjusituasjonen hadde en annen posisjon, vil jeg tro at jeg utfylte rollen med noe av det nedenfra perspektivet med respekt for andre mennesker, som jeg hadde med meg fra disse årene.

Noe jeg ser som et stort problem ved forskning på et kjent område er mulig sløvheter og blindhet, både fra informantens og intervjuerens side. Det er mye felleskunnskap som det er en fare for at ikke blir uttalt fordi det virker for selvfølgelig. Jeg kan ha utelatt spørsmål som ville gitt avklarende opplysninger for en utenforstående leser, og informanten på sin side kan ha latt være å si ting han syntes måtte høres for selvsagte ut for meg. I særlig grad ville det være aktuelt når jeg har intervjuet noen jeg kjente fra før. De kunne også tro at jeg visste mer om dem enn jeg gjorde. Vi refererte i det hele tatt under samtalene lite tilbake til felles kjente ting. Jeg kunne i begynnelsen av intervjuene ha bedt dem om å snakke som om jeg var en ukjent og heller aldri hadde vært innenfor fengselsmurer. Men det ville nok ha gjort intervjuet noe kunstig, og forlenget det, fordi tiden da også ville bli brukt til opplysninger som egentlig ikke var nødvendige. Nå ble forhåndskunnskapen heller rasjonelt utnyttet til at jeg under intervjuet kunne konsentrere meg om de spørsmål jeg var opptatt av å få svar på.

Når jeg sammenligner intervjuene med de jeg kjente godt fra før og de andre, ser jeg at de første er langt mindre ordrike. Da oppveide forhåndskunnskapen forskjellen. Ikke slik at den ble brukt til å si noe utover hva de sa i intervjuet, men den hjalp meg til å forstå det de fortalte. Slik ble disse kortere samtalene like fruktbare som de andre hvor personene pratet mye. Og det var noen ganger overfor de jeg kjente fra før at svarene ble best lagt merke til. Jeg hadde dannet meg forhåndsoppfatninger, og svarene ble lagt ekstra godt merke til når de var uventet.

Vekselvirkningen mellom arbeid med hovedoppgavens tema om tro og fengsel og arbeidet som fengselsprest har vært stimulerende. Rett som det er har jeg hørt gjenklang av noe informanter har sagt hos de jeg er prest for i fengslet. Andre ganger har jeg spurt noen av de innsatte om de har hatt samme opplevelse av enkelte situasjoner, som det som fremkom i intervjuene.

2.4.2 Kvalitativ intervjusamtale og sjelesorgsamtale

Jeg vil si litt om hvordan jeg opplevde den kvalitative intervjusamtalen i forhold til sjelesorgsamtalen, som var den samtaleform jeg var vant til fra før i forhold til fanger.

Sjelesorgsamtalen plasserer jeg innenfor kategorien terapeutisk samtale.

Begge er former for samtale som er uavhengige av at samtalepartnerne kjenner hverandre på forhånd. Og i begge samtalene vil det å stille spørsmål være et viktig arbeidsredskap. Når samtalen skal foregå mellom to som ikke kjenner hverandre fra før, vil utfallet være avhengig av hvilken tillit de får til hverandre. I begge samtaler vil det være nødvendig med en åpningsfase som legger et grunnlag for en viss fortrolighet mellom partene. Kravet til fortrolighet vil øke avhengig av hvor personlig og sensitivt samtaletemaet oppleves.

Men de to samtaleformene har ulikt utgangspunkt. Initiativet kommer i den terapeutiske samtalen fra en person som ønsker informasjon om eget liv. Initiativet til intervjusamtalen kommer fra en person som ønsker informasjon om en annens liv. Mens hensikten i det første tilfellet er å få terapeutisk hjelp for å kunne leve et bedre liv med seg selv, er den i det andre tilfellet å få økt kunnskap om og forståelse av andres liv.

William Foote Whyte sammenligner intervjusamtaler med terapeutiske samtaler. Han ser likhetstrekk mellom dem både med hensyn til betydningen av å ha en åpen, lyttende holdning og en forsiktighet med å gripe styrende inn i samtalen, uten at det har en bevisst hensikt. Som forskjell understreker han terapisaamtalens rådgivende hensikt (Whyte, 1984, s. 98).

Men det vil være former for intervjusamtale som nærmer seg den terapeutiske samtalen og andre som står den fjernere. Om en intervjusamtale ikke har et terapeutisk sikte, kan den likevel få et slikt utfall. En terapeutisk metode kan ha som utgangspunkt at enhver har svaret i sitt eget liv og bare trenger hjelp til å se det. Den som forteller og svarer på spørsmål kan komme til å oppdage sammenhenger i livet sitt og oppleve at "brikker faller på plass".

Ved begge samtalene vil en tone preget av takt og hensynsfullhet være avgjørende for utbytte av samtalen. Den som har bedt om en terapeutisk samtale vil ofte gjøre det fordi han er i en presset og vanskelig situasjon, og følgelig er svært sårbar. Den som blir bedt om å stille opp til en intervjusamtale, kan være sårbar i forhold til intervjueren på grunn av ulik maktposisjon. Dette forsterkes om han, slik ofte er tilfelle innen kriminologisk forskning, tilhører en gruppe som har en svak posisjon i samfunnet fra før. Han utleverer sitt liv til å bli analysert og tolket av en annen i en prosess som foregår etter at samtalen er avsluttet, og som han ikke selv styrer.

Er de nevnte hensyn tatt, kan det oppnås stor grad av fortrolighet, også ved en kvalitativ intervjusamtale. Annick Prieur gir eksempler på dette fra intervjuer hun og Arnhild Taksdal hadde med kunder av prostituerte (Prieur, 1990). Prieur forteller både om samtaler som fikk terapeutisk utfall og om samtaler som hadde svært stor grad av åpenhet og fortrolighet.

Jeg opplevde selv at jeg i intervjusituasjonen sto mye friere til å stille spørsmål enn i en vanlig sjelesorgsituasjon. Intervjuformen, som en mer upersonlige form, med en i utgangspunktet større avstand mellom samtalepartnerne, gav meg mer frihet i samtalen. Som intervjuer hadde jeg større frihet til å stille spørsmål og informanten større frihet til å formulere svarene slik han ville, eller la være å svare om han ønsket det. Sjelesørgeren vil vanligvis lite komme med egne spørsmål. Det blir den som har bedt om samtalen som bestemmer innholdet i den. Spørsmålene som sjelesørgeren stiller vil gjerne bare være oppfølgingsspørsmål for bedre å forstå hva som menes. Jeg opplevde at jeg som intervjuer lettere kunne stille de spørsmål jeg selv ønsket. I den situasjonen var det lettere for meg å gå rett på sak. Her spilte det nok likevel sterkt inn at det allerede var bygget opp et grunnlag for fortrolighet.

Jeg har hørt det i undervisning om kvalitative intervjusamtaler, har vært lagt stor vekt på det forhold, at informanten er en svak part som det må tas større hensyn til. Men dette vil avhenge av hvilket perspektiv det sees fra. Fra sjelesørgerens perspektiv er det en samtaleform hvor man kan ta mindre hensyn til samtalepartneren enn ellers. Paul Leer-Salvesen opplevde noe av samme forskjell når han med bakgrunn som fengselsprest skulle intervju drapsdømte (Leer-Salvesen, 1991, s. 30-31). Han opplevde at han som prest måtte være mer forsiktig med å stille spørsmål. Og han opplevde intervju som en mer nøktern form med større avstand. Men samtidig var han overrasket over hvor nært et intervju kunne oppleves og hvor følelsesinvolvert han selv ble.

Jeg fant også en påfallende forskjell i måten å lytte på og at intervjusituasjonen lot den andre komme frem med sitt budskap mer usensurert. I en sjelesorgsituasjon er det nok intens lytting for å forstå hva den andre sier, men samtidig med dette en vurdering av det som sies.

Sjelesørgeren har en egenaktivitet under samtalen for å tenke ut hvordan han best kan hjelpe den han snakker med. I intervjusituasjonen skal det kun være lytting. På det stadium skal en ikke sile ut informasjonen som mer eller mindre aktuell. Det var derfor en fare at min vane med å lytte i en terapeutisk hensikt, sammen med mye forutforståelse på området, skulle ha fått meg til å skille mellom hva jeg mente var vesentlig og uvesentlig informasjon allerede i nedskrivingsfasen, slik jeg har nevnt tidligere. Noe som jeg kanskje ikke ville hatt kontroll over om jeg skulle notert selv under samtalene. Det ville vært en særlig fare når noen snakket

mye, og jeg ikke kunne rullet å få alt med. På denne bakgrunnen ble det ekstra viktig at jeg brukte båndopptaker. Ved hjelp av den ble alt registrert og ikke noe ble sortert bort som uvesentlig.

Ovennevnte forhold gjorde at jeg opplevde intervju som en gunstigere form når hensikten var å samle ny informasjon. Men for at jeg skulle kunne benytte meg av den frihet jeg opplevde det ville gi meg å ikke være sjelesørger, men intervjuer, under disse samtalene, var det viktig å presisere på forhånd hva slags samtale det gjaldt. Dette gjorde jeg tydelig under forespørselen om samtale og i introduksjonsbrevet. Og jeg håpet, som tidligere nevnt, det også ble understreket ved at intervjuene ikke foregikk på fengselsarenaen. Helt har jeg ikke klart å skille rollene fra hverandre. Utsnitt fra samtalene, som jeg refererer senere, viser både at jeg har gitt råd til den jeg har snakket med, og at jeg har stilt ledende spørsmål om tro. I det siste tilfelle ble det heldigvis gitt et så fyldig svar at det virker troverdig likevel.

2.4.3 Tidsaspektet – gjenfortelle lenge etterpå

Flere hadde hatt mange år i frihet når jeg intervjuet dem. De uttalte seg både om fengselsoppholdet og løslatelsen med avstand til tid og sted. Hvordan kunne så det at de uttalte seg om noe lenge etter at det skjedde, ha påvirket fremstillingen?

Det mest opplagte er å tenke at noe vil være glemmt. En annen sak er at med avstandsperspektiv kan det være lettere å skille mellom vesentlig og uvesentlig. Og fortiden vil med tiden gjerne fremstå som en mer sammenhengende begivenhetsrekke enn på et tidligere tidspunkt. Beretningen vil også ha mer preg av nåtidens forståelse av fortiden.

Kirsten Danielsen har i en artikkel drøftet spørsmålet om hva som lettest kan bli utelatt, og hva som lettest vil bli tatt med, når noen forteller sin livshistorie. Hun kaller det som utelates fra fortellingen for ”de hvite flekkene” (Danielsen, 1993). Hun drøfter i artikkelen hvordan, i tillegg til hva som er avhengig av fortelleren og den som siden skal gjenfortelle, også selve fortellingsformen vil virke inn. Det er lettest å strukturere en fortelling rundt høydepunktene i livet. Det vil også være disse vi selv vil feste oppmerksomheten ved som viktige for livshistorien. Hun mener det er naturlig for oss å ha en opplevelse av livet som en kjede av årsaker og virkninger med sentrale høydepunkt. Det alminnelige og hverdagslige vil være det som lettest blir utelatt. En form for høydepunkt det er lett å strukturere fortellingen rundt, er

vendepunktene i livet. Danielsens omtaler disse, blant annet med henvisning til sosiologen Norman K. Denzin:

”Denzin (1989: Interpretive Biography) hevder at forestillingen om at livet formes av dets vendepunkter, ”epiphanies”, er dypt forankret i vestlig tankegang. Den biografiske teksten vil derfor i stor grad være strukturert rundt ”vendepunktsøyeblikkene” i en persons liv. Det kan være hendelser på det ytre plan, (...), men også ”indre” opplevelser og religiøse omvendelser. En kvinne forteller for eksempel inngående om sin tro og omvendelse, men ikke om profane livshendelser og opplevelser.

Forestillingen om at livet formes av vendepunkter og fortellingens beretterstruktur forsterker hverandre. Det daglige og det vante – de rutinemessige handlingen – blir vanskelige å beskrive. Fortellingen om en vanlig dag blir ofte en skrantende, svært kort og ufullendt historie.” (Danielsen 1993: 348-349)

Det vil ikke være lett å hente fram minner fra fengselsopphold som ligger tyve år tilbake i tid, om det gjelder noe de verken festet seg ved den gang eller senere. Jeg fikk lite stoff om selve fengselshverdagen. Kanskje fordi dette nettopp hørte til det hverdagslige, rutinepregede. En fengselshverdag har et fast program som er likt fra dag til dag og fra uke til uke, og det var ikke dette de fortalte om. En fortalte som eneste minne fra et tidlig fengselsopphold om en betjent de lo av fordi hun gikk så rart. Det var bruddene med det vanlige som lå fortellingen nærmest. Dette kan ha spilt inn når de for eksempel, som jeg nevnte tidligere, berettet lite om problem ved det å være i fengsel. Fengselshverdagen kan ha vært opplevd som mer grå enn dramatisk.

Danielsens artikkel kaster også lys over det fenomen at mens de hadde lite å fortelle om fengselshverdagen, fortalte de om vendepunktene. Viktige vendepunkter kunne være kriminelle handlinger, fengsling, religiøs omvendelse og løslatelse. Når mitt tema i stor grad var rettet nettopp mot vendepunktene, traff jeg derfor noe det var lett og naturlig å berette om. Og jeg fikk flytende beretninger spunnet rundt vendepunktene.

Selve omvendelseshistoriene var der fortellingen ble mer detaljert, og hvor det ble fortalt ikke bare om hva som skjedde, men også om følelsene de hadde. Blant kristne er det vanlig å fortelle om sitt liv for å inspirere andre. Særlig omvendelseshistorier er en type fortelling som blir gjenfortalt. Jeg vet at de som hadde hatt slike opplevelser, hadde fortalt om dem flere ganger tidligere. Av det følger at dette vil være begivenheter de har reflektert mer over enn

andre. Når noe gjenfortelles senere, har den som forteller gjort nye erfaringer, som vil kunne virke inn forståelsen av det som skjedde og dermed på fortellingen. Flere hendelser kan komme til å sees som relevante og dermed bli inkludert. Dermed vil disse andre begivenhetene også huskes lettere, som ledd i en kjede.

Momentene jeg nå har nevnt, vil jeg tro vil prege livshistorieberetningen i økende grad dess større tidsavstand det er til hva det fortelles om.

2.4.4 Analysearbeid og forutforståelse

Under analysearbeidet samlet jeg først intervjumaterialet i mange forskjellige emnegrupper. Jeg begynte så å skrive ut fra disse emnegruppene. Etter at jeg hadde skrevet tre kapitler og var klar til å begynne på det neste, om død/liv problematikk, skjedde det noe som gjorde at jeg fikk øynene opp for at dette kunne komme til å bli det mest sentrale kapitlet for tolkningen av materialet:

Jeg fikk lov til å ta et intervju med en medstudent⁶ om hennes erfaringer fra intervju med innsatte i et landsfengsel. Tro var ikke noe hun spurte etter i sine intervju der. Men hun var interessert i hvilken hjelp de fikk for å kunne forberede tiden etter løslatelse. Da var det tre av fem som hadde nevnt fengselspresten. For en person betydde denne kontakten primært en vennskapelig kompis-relasjon, mens det for de to andre var troen som hadde blitt viktig. Selv om dette var utenom hennes fokus, og hun ikke hadde stilt noen spørsmål om tro, hadde de brukt mye tid på å snakke om det. Når hun fortalte meg om dette, hadde hun en klar formening om at de hadde søkt tro fordi de hadde det vanskelig. De trengte hjelp og fant den i troen. Dette poengterte hun sterkt. Da jeg intervjuet henne var det nesten to år siden samtalen med de innsatte. Selv om hun verken hadde spurt om tro eller hatt noen personlig interesse av å høre om det, husket hun godt hva de hadde sagt. Jeg så ikke straks fullt ut relevansen til mitt eget materiale. Men dagen etter dette hadde jeg en samtale med hovedfagsveilederen min. Jeg fortalte om intervjuet dagen før, og la vekt på de innsattes sterke engasjement i å fortelle om tro. Ikke minst fordi intensiteten i dette engasjementet var noe jeg hadde møtt flere ganger selv også, og funnet påfallende. Under samtalen kom så veilederen til å nevne ordet "livsprosjekt". Under neste dags arbeid var det jeg så sammenhengen. Jeg holdt på å skrive om død/liv problematikk og kriser hos de jeg hadde intervjuet. Da begynte det å demre for

⁶ Sille Antonsen

meg at det kunne være en sammenheng mellom livskriser og troen som livsprosjekt. Dette ble en sentral erkjennelse for forståelsen av det materialet jeg hadde samlet inn, og for tilretteleggingen av manuskriptet til hovedfagsavhandlingen.

Under arbeidet videre med oppgaven oppdaget jeg at ikke bare min bakgrunn fra fengsel, men et helt livs erfaring spilte inn. Noe var jeg mer interessert i og innstilt på å finne i materialet og noe var jeg ikke interessert i. Det siste førte til at sentrale ting i intervjuet materialet klarte jeg å skyve vekk som perifert og uinteressant helt frem til den aller siste tiden av arbeidet med oppgaven. Det var særlig to områder som dukket opp i intervjuene som jeg ikke var innstilt på å ta opp. Det ene var rusmisbruk og det andre var verdien av fellesskap.

Det var først etter å ha arbeidet med intervjuutskriftene en stund, det demret for meg at alle de jeg intervjuet hadde hatt problem med rusbruk. Dette ønsket jeg ikke å legge vekt på. Jeg tenkte det var et så stort emne at det heller burde være tema for en egen oppgave. Jeg mente også det ville være mulig å bare nevne det i et eget lite avsnitt. Men etter hvert som analysearbeidet skred fremover, oppdaget jeg at det var en så integrert del av det hele, at hvor mye jeg enn prøvde å overse det, så gjorde det seg gjeldende like fullt. Det ble klart for meg at rusbakgrunnen var nøkkel til å forstå mye av det andre i livet deres og det endte opp med å få en sentral plass i sluttanalysen

Fellesskap var det andre området jeg ikke var interessert i. Selv helt i slutten av arbeidet med oppgaven, skrev jeg om brutte kontakter som hovedpreg ved livet før første fengselsopphold. Og overså at flere hadde tilhørt ungdomsmiljø, og at det innebar mer fellesskap enn isolasjon. Andre ungdommer hadde de festet, drukket og ruset seg sammen med. Jeg skjønnte ikke betydningen av å høre med i et ungdomsmiljø. Jeg la vekt på brutte forhold til hva jeg selv regnet som mer positive kontakter, og så ikke verdien av fellesskap i disse miljøene. Til jeg en dag satt og fortalte studievenner noe fra min egen ungdomstid. Hvordan jeg følte meg utenfor på skolen, fordi jeg hadde en annen bakgrunn enn de andre i klassen i det lille bygdesamfunnet. Drømmen var å være alminnelig og høre til blant skolekameratene. Da var det ingen fordel å være flink på skolen. På ungdomsskolen bestemte jeg meg for å få dårlige karakterer. Husker da jeg fikk nest dårligste karakter i engelsk. Den gode følelsen når jeg snudde meg rundt i klassen etterpå. Nå var jeg en av gjengen. Det hadde mindre å si å være akseptert av foreldre og lærere. Det var hva jevnaldrende syntes som var viktig. Jeg tenkte etterpå. Hva om det ikke hadde vært dårlige karakterer, men rusmidler jeg hadde begynt med for å høre til. Og i det øyeblikket ble det klart for meg, at kanskje nettopp ønsket om

tilhørighet, helt fra starten av, hadde vært en viktig motiverende faktor i livet til de jeg intervjuet.

2.5 SELVBIOGRAFIER OG ANDRE FAGDISIPLINER

Hovedmaterialet for studiene er intervjuene, men som hjelp til å utdype min forståelse av dem, har jeg brukt litteratur som jeg vil nevne her.

Jeg har i analysen støttet meg til selvbiografier av noen som har vært i situasjoner lik de jeg har intervjuet. To av biografiene er av personer som har sittet i fengsel i samme epoke og i noen av de samme fengslene som dem (Pedersen, 1993 og Treholt, 1985). En annen selvbiografi er av en som ikke har vært i fengsel, men skriver om sine erfaringer som prest og alkoholiker (Lucien, 1998). I bøkene har de fortalt om hvordan de har opplevd sin situasjon og hvordan de har levd i forhold til den. Jeg synes det har vært fint å ha støtte av et materiale hvor ikke jeg selv som forsker har virket inn på hvilken presentasjon de har gitt. Noe annet er at om jeg hadde intervjuet de samme personene selv, kunne jeg vinklet det inn mot mitt tema og fått vite mer om akkurat dette.

I tillegg til kriminologi, sosiologi og teologi har jeg hentet noe hjelp til analysen fra andre fag innen samfunnsvitenskapene. Fagene antropologi, sosialpsykologi og religionspsykologi har gitt innspill som har vært en hjelp til å beskrive troens funksjon i fengslet, og i samfunnet utenfor fengslet. Jeg har brukt dem som hjelp til å analysere og uttrykke hva jeg ser i materialet, i mer allmenne vendinger. Men dette har sin begrensning. Jeg mangler generell kunnskap om disse disiplinene. Jeg kan nok vurdere hva jeg ønsker de skal si noe om, men jeg har ikke forutsetning for å vurdere hvordan dette sees innen disiplinene.

KAP. 3 TROEN

3.1 INNLEDNING

I dette kapitlet ønsker jeg å gi informasjon om den personlige troshistorie og trospraksis til de jeg intervjuet. Jeg vil gi et oversiktsbilde over troslivet og se på hvordan det for noen endret seg i voksen alder, og hvordan det utfoldet seg i fengslet og etter løslatelse. Et oversiktsbilde skal gjerne ikke være for detaljert. I dette kapitlet bruker jeg ikke så mange sitat. Når jeg i de etterfølgende kapitlene vil fokusere på enkeltområder, vil jeg gi en mer detaljert fremstilling og sitere mer fra intervjuene, der det kan være mer opplysende for sammenhengen.

Definisjon av noen sentrale religiøse ord

Omvendelse er et sentralt ord i Bibelen. Profetenes begrep omfattet at anger skulle føre til et nytt gudsforhold som omfattet alle deler av menneskelivet. Dette nye gudsforholdet var ”*a highly personal relation between God and man*” (Wurthwein, 1979, s. 984). Det medførte en ny tillit til Gud, og et nytt forhold til alt annet. Omvendelse skulle både være å endre sin syndige levemåte og å starte et nytt liv.

Hos Jesus var det å omvende seg og omvendelse (μετα???? og μετ????a) sentrale begrep i forkynnelsen (Behm, 1979, s. 1002-1003). Som profetene formante han til en endret livsførsel og la vekt på tilliten i gudsforholdet. Hos Jesus er det i tillegg enda mer et eskatologisk perspektiv. Omvendelsen er nødvendig for å passe inn i Gudsriket. Jesus formante menneskene til å ta en radikal avgjørelse om å ville omvende seg. Men omvendelsen er mer enn å bryte med gammel natur på grunn av trusselen av en eskatologisk dom. Omvendelsen fører til at mennesket får et nytt personlig forhold til Gud. Det omfatter hele menneskelivet og fører til et liv levd i en glad lydighet etter Guds vilje. Gudsforholdet fører til et liv i tro. Dette er mulig fordi omvendelsen, samtidig som den er et krav, også er en gave. Det er ikke bare noe mennesket gjør, men det er samtidig noe som skjer med ham:

”the spiritual baptism which Jesus gives in the full might of the Consummator of the world is none other than the impartation of divine power which creates men who are subject to the divine rule, i.e., converted men.” (Behm, 1979, s. 1003)

Frelse er et annet sentralt ord. Verbet og substantivet på gresk $\sigma\lambda\upsilon\tau\eta$ og $\sigma\lambda\upsilon\tau\eta\sigma\alpha$, hadde allerede i gresk mytologi betydningen av å være en dynamisk, akutt inngripen fra menneskers eller guders side for å redde noen fra alvorlig fare (Foerster, 1979a, s. 966). Også i Bibelen finner vi en slik bruk av ordet, for eksempel om å bli reddet fra skipbrudd. Men det kan også være å bli reddet i et større eskatologisk perspektiv. Jesus bruker ordet både når han helbreder mennesker, frelser dem fra sykdom, og tilsier dem syndenes forlatelse (Foerster, 1979b, s. 990). Menneskene har sviktet når det gjelder å leve etter Guds krav til dem. De er slik utestengt fra Guds rike. Å bli reddet fra skyldkrisen overfor Gud, ved å få tilgivelse ved Jesus, er den kristne frelsen. Mer og mer utover i Det nye testamentet blir dette perspektivet betont når ordet brukes.

Litt enkelt vil jeg si at ordet *frelse* i kristen tro understreker Guds redningsoperasjon, mens omvendelse vektlegger at mennesket endrer sin handlingspraksis. Rent teologisk er det mer sammensatt, for det vil kunne sies at *frelse* vil føre til endret livsførsel, og at en omvendelse ikke er mulig uten *frelse* som forutsetning. Jeg vil i oppgaven bruke ordene *frelse* og *omvendelse* når jeg finner det naturlig, og når den jeg har snakket med selv har brukt dette ordet.

Ordet *kristen* har de jeg intervjuet brukt om en som har tatt beslutningen om å omvende seg og blitt frelst, slik det er beskrevet ovenfor. Jeg vil derfor i oppgaven bruke ordet som de har gjort det, i denne snevre betydningen. I dagligtale brukes det jo like gjerne i en videre forstand, om en som er født innenfor en kristen kultur. Siden gudsforholdet er et personlig forhold og siden frelsen og omvendelsen også har et mystisk element, vil ikke en utenforstående kunne bestemme om en person er kristen eller ikke i denne snevre forstand. Når jeg i oppgaven omtaler en person som det ene eller det annet, vil det være ut fra hvordan han selv definerer seg.

Ikke alle jeg intervjuet brukte ordene ”omvendelse” eller ”frelse”, men alle var opptatt av det radikale i et personlig gudsforhold, og de konsekvensene det fikk. Det som ovenfor er beskrevet som det sentrale innholdet i profetenes og Jesu omvendelsesbegrep. Jeg har derfor funnet at ordet *gudsmøte* er et godt felles uttrykk for det som skjedde.

Mennesket har etter gudsmøtet orientert seg mot en usynlig makt utenfor seg selv. Det blir et liv med en ny livsretning, mot Gud, i dialog med ham. Dette er et radikalt valg som innebærer skifte av normsender og av normsett å orientere seg etter. Omvendelsen kan være mer eller mindre synlig. Det kan variere i hvor stor grad den nye orienteringen mot Gud får innflytelse på deler av livet. Det kan også være at livet fra før stort sett var levd etter kristne normer. Men ofte har en som har blitt omvendt i fengsel brutt med flere kristne normer gjennom kriminalitet og rusmisbruk, slik at endringen blir stor.

3.2 OMVENDELSENE I FENGSEL

Jeg vil nå først fortelle historien til de fem personene som fortalte om en bevisst omvendelse til kristen tro mens de var fengslet. En omvendelse kan være en langsom prosess hvor det er vanskelig å skille mellom et før og et etter. Eller den kan tidfestes til et bestemt øyeblikk, slik at det senere blir lett å fortelle om en tid før omvendelsen, og så selve omvendelsesstunden og et annet liv etterpå.

Under samtalene fikk jeg høre begge typer fortellinger. I de fleste fortellingene ble forløpet beskrevet som en spennende fremadskridende historie, med selve omvendelsesøyeblikket som et høydepunkt. Men jeg fikk også høre om den langsomme prosessen hvor troen mer og mer ble en del av livet.

For tre personer skjedde omvendelsen i varetektstiden. De hadde ulik grad av isolasjon. En hadde vanlig varetektsisolasjon med mulighet for litt fellesskap med andre innsatte, en annen hadde noen flere restriksjoner mot kontakt med andre og en tredje var på lukket psykiatrisk sykehus til judisiell observasjon. To personer opplevde omvendelsen etter at de hadde fått dommen og var kommet ett par år ut i fengselsoppholdet og hadde daglig fellesskap med andre.

De fleste forteller om et spesielt omvendelsesøyeblikk. En bestemte seg mens han var på et kristent møte i fengslet og for de andre var det avgjørende øyeblikk mens de hadde besøk av kristne som gav dem utfordringen. Disse besøkene var ubedt og uventet for to sitt vedkommende. Bare en hadde spurt på forhånd om å få besøk av en kristen. For alle var det vesentlig at kristne mennesker kom på besøk i fengslet og inspirerte til tro.

Tiden før det innledende gudsmøtet hadde vært svært vanskelig. Fremtiden virket usikker og problematisk. Livet etter ble en sterk kontrast til livet de hadde fra før. To omtaler det som å

gå over fra mørke til lys og en sier at lettelsen var så stor at han følte seg fri på tross av at han fortsatt satt i fengsel. Når jeg snakket med dem hadde det gått flere år siden den gang. De ser tilbake på handlingen som skjellsettende, selv opp til 20 år senere.

3.2.1 Hendelsesforløpet

Jeg vil kort gjenfortelle historiene de fortalte meg:

Han var fortvilet og så ingen utvei.

Han var fortvilt. Trodde ikke han hadde noen fremtid lenger. Rettssaken nærmet seg. Den dagen hadde han bestemt seg for å ta sitt eget liv. Nå lå han på sengen og gråt. Da banket det på døren. En prest som pleide å besøke fengslet kom inn. Tilfeldigvis hadde han banket på hans dør denne kvelden. Gråtende fortalte han presten om all den kriminalitet han hadde begått. Og presten fortalte om Jesus som ville hjelpe. Da snudde det hele fra mørke til lys. Han følte lettelse og at håpløshet ble erstattet av håp. Han beskriver det som noe som skjedde så plutselig. Fra da av så han lyst på fremtiden. Han forteller om opplevelse av frihet selv om han satt isolert i varetekt i fengslet. Til da hadde kristen tro vært noe fjernt for ham. Noe han ikke beskjeftiget seg med. Han berettet ikke om noe problem med å tro. En forklaring kan være at til da hadde Jesus simpelthen vært uaktuell i livet hans. Nå på grunn av hans livssituasjon og gjennom prestens presentasjon ble Jesus plutselig høyaktuell. Den hjelp Jesus kunne gi var så viktig, at han bare rakte ut hånden, uten noen intellektuell grubling over om troen kunne bevises eller ikke. Omvendelsen skjedde i løpet av et øyeblikk, men forut for den hadde det vært en prosess hvor han hadde sett sitt tidligere liv i et annet lys enn før, og vendt seg bort fra det.

Uventet besøk

Han var fortvilt. Hans mor kom på besøk og hadde uventet tatt med en prest. Men han var ikke mottakelig for prestens ord. Presten spurte om han kunne be for ham. Han sa ja nærmest av høflighet, fordi presten gav et sympatisk inntrykk. Senere samme kveld merker han at en følelse av fred hadde tatt plass for den fortvilelsen han var vant til å føle. Neste dag merker han fremdeles en følelse av fred og han føler nå til og med glede. Han blir overrasket og ønsker mer kunnskap om kristen tro for å forstå hva som har skjedd.

Han fortalte at han den gangen hadde det kaotisk inni seg og ikke var mottakelig for hva andre sa. Han stengte seg inne i seg selv og ville ikke lytte til noe annet enn sitt eget kaos. Han ville klare seg selv. Samtidig hadde han en destruktiv og selvdestruktiv adferd. I dag forstår han denne adferd som en bønn om hjelp. Likevel avviste han andres hjelp den gangen. Så skjedde det noe godt etter prestens bønn som berørte ham på en slik måte at han ville finne ut mer om det. Til da hadde Gud vært noe fjernt, noe "der ute". Han ble møtt av noe han ikke hadde søkt. Og noe han ikke trodde kunne hjelpe ham. Opplevelsen av gode følelser fikk ham til å søke Gud. Han bestemte seg raskt for at dette var noe han vil gå inn for med hele sitt liv. Det ble innledningen på en lang utdanning. Han hadde ikke fullført ungdomsskolen engang. Nå ønsket han å bli prest.

"Vi ba sammen og jeg tok imot Jesus"

Fra barneårene av gikk han med en lengsel etter Gud og misunte de som var kristne. Men det sto klart for ham at å bli kristen innebar et valg, et klart skille mellom før og nå, og det valget utsatte han hele tiden. Han hadde mye dårlig samvittighet som han døyvet ved å ruse seg. Men jo mer han ruset seg, desto dårligere samvittighet fikk han, og dermed ble det en ond sirkel hvor behovet for å døyve samvittigheten med rus stadig økte.

Den siste gangen han satt i varetekt tok han valget. På initiativ fra en medinnsatt fikk han besøk av en kristen som spurte ham rett ut om han selv ville bli en kristen. Da opplevde han tiden var inne. Han tok imot Jesus og forteller at han da følte seg fri selv om han satt i varetekt med restriksjoner. Han fortalte meg nøyaktig dato for når det skjedde.

Han gjentok en bønn etter predikanten

Den vanskelige saken og den lange dommen uroet ham. Ville det være mulig å finne en fred som han kunne ha uansett hva som skjedde? Han bygget seg opp fysisk, trente iherdig og leste bok etter bok. Han søkte mange steder, i flere religioner. Til slutt ga han etter for medfangers gjentatte invitasjoner til å bli med på kristne møter. På et slikt møte skjedde det. Han tok en beslutning om å ta imot invitasjonen til å bli en kristen. Etter å ha bedt en bønn sammen med predikanten, opplevde han sterke følelser: *"Jeg ble fylt med en veldig varme og vibrasjon i kroppen. Umiddelbart ble det slutt på netter med mareritt og dårlig søvn."* Han ble fylt med den freden han hadde søkt.

”Fengselspresten inspirerte til tro”

Trosveien for ham ble en langsom prosess med gradvis økende tro. Dette begynte etter at han var ferdig med varetekt og kom til et fengsel hvor det var fast prest og kristne møter. Han sier at fengselspresten inspirerte ham til tro.

Dette er bare bruddstykker av fortellingene. Alle berettet om en omvendelsehistorie som besto både av en prosess og av avgjørende øyeblikk i denne prosessen. Også i fortsettelsen ble det en tid hvor de var i en prosess.

3.2.2 Ettervirkninger

3.2.2.1 Troskamp

Tiden etter omvendelsen var ikke bare en tid med gode følelser. Det var også en tid hvor de måtte kjempe med seg selv, med sykdom og gammelt handlingsmønster. De måtte også møte omgivelsenes reaksjoner på det som hadde skjedd. Ofte ble det ikke forstått. Problemene de møtte skapte tvil om realiteten av det de hadde opplevd.

”Var det sant det jeg hadde opplevd?”

Dette spurte han seg selv om. Omgivelsene på det psykiatriske sykehuset gav ham også negativ feedback. Psykiateren mente det måtte være en religiøs psykose han var på vei inn i. Hun nedla forbud mot besøk av prester, og ba ham legge vekk Bibelen som lå på nattbordet. Han ble også bedt om å ikke snakke om det som hadde skjedd.

Men han fikk hjelp av kristne som kom på besøk. De trodde på ham. Og da han etter kort tid opplevde behov for å skrifte for en prest for å bekjenne alt det gale han hadde gjort, fikk han ordnet med besøk av en som gikk sivilt kledd, slik at sykehuset ikke var oppmerksom på at det var en prest.

”Jeg begynte å tvile etter et par måneders tid.”

Etter at han ble kristen så de andre fangene ned på ham. Fra å ha høy status kom han ned på bunn. De prøvde å få ham til å endre mening og ville ikke høre om troen når de var samlet. I ensomheten og fortvilelsen begynte tvilen på sannheten av det han hadde opplevd å vokse.

Men en gang han var alene på cella, hørte han Gud snakke til seg som med en vanlig menneskestemme. Det hadde gitt stor trøst å oppleve Gud så nær. Og senere en gang på et

kristent møte, følte han seg plutselig overskyttet av varme og rensende bølger. Opplevelsen varte en halvtimes tid, og da han kom til seg selv igjen, var han så fylt av kjærlighet at han ville gi alle han så en klem. Denne opplevelsen styrket troen og hjalp ham over den tvil og motløshet han hadde følt i tiden før. Han sa at han ikke trodde han ville ha fortsatt å være troende den gangen, om han ikke hadde fått denne siste sterke trosopplevelsen.

Under oppholdene på glattcella kom tvilen.

Troen hadde vokst langsomt frem. Han forteller ikke om spesielle perioder med tvil bortsett fra de som ble skapt av sykdom. Han hadde en sinnslidelse som av og til ga ham urolige perioder. Da kunne han holde medfangene våken om natta. Fængslet løste problemet ved å flytte ham til glattcelle når han var urolig. I denne avmaktssituasjonen var det han stilte spørsmål ved om Gud fantes. Da forsvant mye av troen på at det var noen Gud, forteller han.

Han ventet med omvendelsen til tvilen var overvunnet.

Han som nok brukte lengst tid på å komme frem til tro, fortalte ikke om tvil etter omvendelsen. Han fortalte om noe mobbing i fangemiljøet på grunn av troen. Men når jeg spurte nærmere, var ikke dette alvorlige episoder, og det hadde ikke svekket troen. Han fortalte isteden om mange situasjoner han kom opp i, som styrket den.

Rusmisbruk førte til troskamp

Rusmisbruket førte i perioder til at han levde et ustabil liv, og han fikk stadig dårlig samvittighet som gikk på bekostning av freden i troen. Troskampen ble først og fremst en kamp med rusen. Og denne kampen ble lang.

3.2.2.2 Nye følelser, ny livsretning og ny livsmening

Følelser har plass i fengsel. Det virker som det å være i en total institusjon legger et konstant press på psyken slik at den blir ustabil og lettpåvirkelig. Den innsatte får et labilt stemningsleie og reagerer på små påvirkninger.

Gode følelser er det de først forteller at de registrerte hos seg selv etter omvendelsen.

Det er forandrede følelser de legger merke til, og så stimulerer det dem til å gå videre ved å søke mer forståelse av hva har skjedd. Følelsene har vært som en naturlig reaksjon på et gledelig budskap, eller en plutselig reaksjon som har kommet uten at de har visst hvorfor. De fikk også et nytt fokus og et nytt mål. Livsretningen ble nå å søke Gud, søke Jesus. En sa:

”Og jeg satte virkelig alt inn på det da jeg opplevde det her med Gud fordi jeg opplevde at Jesus var levende og var en virkelighet. Og jeg fikk et mål. Og jeg tenkte at det her det er det jeg vil leve for.”

Og en annen: *”Da snudde livet tvert.”* Grunnholdningen hans vendte seg fra å være negativ til å bli positiv. Han forventet at både han selv og andre skulle bli forandret av Bibelen budskap.

3.2.2.3 Gudskjærlighet og nestekjærlighet

Noen av de jeg snakket med hadde en spontan opplevelse av at Gudskjærligheten førte til nestekjærlighet. En fortalte han ble forbauset over å oppdage hos seg selv en kjærlighet til andre som han ikke hadde hatt før:

”Men nå hadde jeg en tanke for mine medmennesker som jeg ikke hadde før. Det var noe nytt for meg. (...) Jeg kan ikke se det annet enn at det må være noe jeg har fått fra Gud, Guds kjærlighet som begynte å virke gjennom meg.”

En annen fortalte at han etter omvendelsen ønsket å slutte med kriminalitet og isteden *”gjøre noe godt sammen med Gud.”* Han begynte straks å hjelpe medfanger. Dette var noe nytt for ham.

For en var det forbausende å oppleve at han ikke tok igjen når han ble slått av en medfange. Det ville han automatisk ha gjort tidligere. Han mente dette var et tegn på at Gud hadde gjort noe med ham:

”Men da merka jeg at jeg hadde fått Guds kjærlighet i meg. Så jeg slapp å ta igjen med han da. (...) Jeg var helt rolig. Det var så merkelig for jeg hadde aldri opplevd sånt før; å kunne være helt i ro når noen gjorde noe vondt mot en.”

På den annen side er det ikke alltid lett å omsette tro i handling. Det spontane går lett, men det er også en side som forutsetter selvinnsikt. En var opptatt av dette: *”Det å tro er ikke vanskelig. Det vanskelige er å omsette det i handling.”* Han la selv stor vekt på god oppførsel

og på å være hjelpsom mot medfanger. Han så det som en tillitserklæring når medfanger ba ham om hjelp.

3.2.2.4 Tilgivelse

Jeg velger dette som et nøkkelbegrep for oppgjør og forsoning overfor Gud og mennesker. Det var ikke alle som brukte ordet ”tilgivelse”. Like mye ble ord som ”samvittighet” og ”skyld” brukt. Men de hører med innenfor samme sakskompleks. Det ble også fortalt om skriftemål og oppgjør med dem som de hadde gjort vondt mot. Alt dette blir deler av veien frem mot tilgivelse. En vei de forteller har vært lang.

”Jeg har hatt dårlig samvittighet i alle år.”

Han husker han som tenåring hadde dårlig samvittighet for den minste ting. Siden ble livet en vond sirkel hvor han ruset seg og gjorde handlinger han fikk dårlig samvittighet for, og så ruset seg enda mer for å døyve enda dårligere samvittighet. Særlig i de nesten tjue årene mellom de første og den siste fengselsdommen plaget samvittigheten ham. Disse årene holdt han en fasade og levde samtidig et skjult liv: *”Jeg kunne ikke lyve, lure folk, jukse uten å ha dårlig samvittighet. Bare rusen dempet samvittigheten. Så måtte jeg ruse meg mer.”* Han hadde også hatt dårlig samvittighet over å ikke ta et valg om å bli en kristen. Han opplevde en stor lettelse når han til slutt tok det valget.

Skriptet for en prest og følte en befrielse etterpå.

Dårlig samvittighet hadde han hatt fra han var barn. Særlig etter at faren døde. Selv om han da var barn og faren døde av blodpropp. Skyldfølelsen økte i ungdomstiden når han begynte med rusmisbruk og kriminalitet. Han prøvde å døyve skyldfølelsen i rus.

Han var oppdratt til å gå i kirken men begynte tidlig å holde seg borte. Han fikk bare enda mer dårlig samvittighet når han var der. Kontrasten mellom det som var idealet der, og hans eget liv, ble da bare enda sterkere. En gang han ikke hadde noe sted å bo, fikk han bo hos sognepresten, men da stjal han av kollektpengene for å få penger til å drikke.

Han ble fengslet noen ganger, og hver gang moren kom på besøk i fengslet, gråt hun og bebreidet ham. Den dårlige samvittigheten bare økte. Dette fortsatte helt frem til omvendelsen. Han sa at fortvilelse og dårlig samvittighet ville gjort at han hadde fortsatt å drikke for å glemme, om ikke Jesus hadde vært der og gitt ham et sted å gå med sin dårlige samvittighet. Han hadde på den tiden begynt å skyld på samfunnet for den vanskelige

situasjonen han var i. Selv om han nok kunne se noe sant i det, mente han det viktigste var å ta ansvaret selv.

Etter omvendelsen opplevde han det som nødvendig å legge frem hele fortiden, for å kunne gå videre i livet. Tidligere var det ikke snakk om å tilstå noe. Når han ble forhørt av politiet hadde han alltid nektet for å ha gjort noe galt. Helt til politiets bevis var for sterke. Men noen uker etter omvendelsen ba han om å få besøk av en prest han kunne skrifte for. Etter skriftemålet følte han en lettelse og han sa at det ble enda klarere at det Jesus hadde gjort ved å dø på korset for menneskenes synder, gjaldt ham også.

Begge de to siste fortalte om liv preget av mye dårlig samvittighet, og av å døyve samvittigheten med rus. For begge ble dette en ond spiral hvor rusbruk, kriminalitet og dårlig samvittighet økte påvirket av hverandre. De fikk ikke brutt med dette før de omvendte seg. Etter omvendelsen følte de en stor lettelse over endelig å ikke være på flukt fra seg selv lenger.

Ba vitnet om tilgivelse under rettssaken.

Da han hørte et offer for sin kriminalitet vitne i retten, gikk det enda mer opp for ham hva han hadde gjort. Hun begynte å gråte, selv om det var gått flere måneder siden hendelsen. Han begynte å gråte selv også når han så det. Han hoppet spontant over skranken og gikk bort til henne og ba om tilgivelse. Det gikk først da opp for ham hvordan det han hadde gjort hadde virket på andre som hadde vært tilstede. Det å se hvordan andre hadde hatt det, ble noe nytt for ham. Når han fortalte dette til meg, sa han forklarende at han som kriminell var en egoist, som ikke tenkte på andre. Nå hadde dette forandret seg for ham, og han erkjente hvor galt det var slik han hadde levd. Etter omvendelsen tok han kontakt med flere mennesker og ba om tilgivelse for at han hadde såret dem. Han erkjenner overfor dem at han har gjort noe galt. Det er hans eget initiativ til et oppgjør som blir det viktigste når det gjelder dette med tilgivelse i første omgang. Han sa på et senere tidspunkt at det tok 2-3 år før han virkelig klarte å ta til seg at det han hadde gjort var tilgitt. Sitt eget oppgjør med fortiden begynte han altså med nokså snart etter omvendelsen. Det som tok lang tid var å ta imot at tilgivelse virkelig gjaldt ham og hva han hadde gjort.

”Da jeg skjønnte at så grusomme greier kunne tilgis, blei det jubel.”

Det var først noen måneder etter omvendelsen at han klarte å tro at selv det han hadde gjort var det tilgivelse for: *”For det er jo stort å kunne tilgi så grusomme greier. Det var ufattelig å kunne forstå. Men så skjønnte jeg det. Og da blei det jubel. Det er helt ufattelig.”*

”Når kong David fikk tilgivelse, kunne jeg tro at jeg også kunne få tilgivelse.”

Det var først etter to - tre år i fengsel at han torde tro han hadde fått tilgivelse. Troen på Gud hadde langsomt vokst frem. Han leste historien i Bibelen om kong David som hadde blitt tilgitt, selv om han hadde fått en mann drept for å skjule at han hadde vært utro med kona hans. Dette hadde gitt ham mot til å tro at også han kunne bli tilgitt. Men bare langsomt, etter grundig Bibellesning, hadde overbevisningen kommet. Etter det vokste motet og han skrev et brev til faren til den han hadde tatt livet av og ba ham om tilgivelse. Det kostet ham mye å gjøre det. Og det lettet hans samvittighet, selv om han ikke fikk noe svar tilbake. Retten hadde kommet til den konklusjon at han var tilregnelig i gjemingsøyeblikket. Og siden retten mente han var det, så han det som riktig å ta ansvaret for hva han hadde gjort på tross av psykisk sykdom.

Å be om tilgivelse forutsetter å se sin egen rolle som ansvarlig for handlingene. To av de jeg snakket med var inne på en diskusjon om dette. De hadde vært fristet til å skylde på sykdom og på samfunnet. Men begge valgte å ta ansvaret selv. Flere har bedt om tilgivelse overfor mennesker eller i påhør av mennesker, som ved skriftemål, og ikke bare alene overfor Gud. Men oppgjøret kom først. Tilgivelsen var en gave de ikke fullt ut torde ta imot før senere.

3.3 KRISTENLIV I FENGSEL

Hvordan levde de i forhold til den nye gudstroen etter omvendelsen? Jeg stilte dem under intervjuene konkrete spørsmål om dette. Jeg vil i fortsettelsen prøve å gi et oversiktlig bilde over hvordan de praktiserte troen i fengslet og senere etter løslatelse.

Jeg samler informasjonen under vanlige begrep for kristne handlinger som uttrykker troen.

De som hadde opplevd et gudsmøte mens de var fengslet, forteller både om nye handlingsmønstre som oppsto spontant og om handlingsmønstre de måtte kjempe seg fram til.

3.3.1 Banning

Banning ble det nesten ikke sagt noe om. De hadde ikke vært noe opptatt av det. Jeg la heller ikke merke til at noen bannet under samtalene med meg, bortsett fra han som sa han ikke

hadde noen tro. En fortalte at det hadde blitt bemerket i fengslet at han ikke bannet: *”Du banner ikke du.”* En annen fortalte at han sluttet å banne før han ble en kristen. Det falt bort etter at han begynte å lese mye bøker. Det forsvant ikke første året. Han trodde det var andre året. Det hadde blitt borte av seg selv.

3.3.2 Bibellesing

Bibelen fikk stor plass blant de jeg snakket med, slik uttalelsene fra noen av dem viser:

-”Før sov jeg meg gjennom dagene, nå leste jeg i Bibelen.”

-”Jeg slet ut en Bibel mens jeg satt inne.”

-” Og jeg begynte å lese i Bibelen. Bibelen hadde aldri sagt meg noe før. Særlig stedene hvor Jesus fortalte om seg selv og hvorfor han var kommet fascinerte meg.”

-”Før gikk det på cowboybøker og krigslitteratur, nå leste jeg i Bibelen.

Jeg leste hver dag i Bibelen og ba på en enkel måte. Det bar meg gjennom hverdagen.

Jeg hadde tunge stunder og da leste jeg i Det nye testamentet. Men når jeg hørte betjentene kom, gjemte jeg den under dyna.”

Bibellesing var noe nytt, men det var også noe personlig å være sjenert over og holde skjult i begynnelsen. To fortalte at de leste i Bibelen hver dag. Bibelen ga dem forklaring på det nye de hadde opplevd. Noen nevnte spesielt at de brukte tiden sin annerledes etter omvendelsen. De begynte å lese i Bibelen istedenfor å se på fjernsyn. Noe som hadde fylt mye av tiden før.

3.3.3 Bønn

Kanskje er bønn den religiøse handlingen som er mest vanlig i fengslet. Den er også privat og kan holdes helt skjult for omgivelsene. En som hadde med seg en tro fra barndomsårene og som har lang fengsels erfaring, hevdet at alle ber når de er innelåst. Et utsnitt fra vår samtale:

”Og den som sier at ikkje de knepper hendene om kvelden etter at de er innelåst, den tror eg ljuger.

Og skal du opp i store rettssaker og sånt så er det jo klart. I hvert fall har eg gjort det. Kneppa hendene og sagt: ”Kjære Gud, fins du, så hjelp meg.””

”Synes du at du noen ganger har blitt roligere da?”

”Ja det er jo klart. Når nøden er størst er hjelpen nærmest. Og det har jo vist seg gang på gang.”

En annen sa også at han trodde veldig mange ba bak en lukket dør i fengslet. Selv fortalte han at bønnen bar ham gjennom hverdagen. Men når han senere fikk frigang til å arbeide utenfor fengslet, og hverdagen ble mer stresset, ble det mindre bønn.

En fortalte at særlig den første tiden etter omvendelsen hjalp det å prate med Jesus. Han pratet med Jesus som med et vanlig menneske. Han opplevde samtalen som nær og virkelig. Det både hjalp mot ensomhetsfølelse og ga trøst når han ble mobbet etter at han ble kristen: *“Det hjalp veldig å kunne prate med Jesus når jeg ble mobbet.”*

En fortalte at han ba mye, både morgen og kveld. Etter en stund var de en stor gruppe fanger som daglig samlet seg og ba sammen. De ønsket å be og takke for helbredelser som hadde skjedd på fengslet. Siden fortsatte de med å be for fengselsstyret og fengselsledelsen om mange forhold som gjaldt fengselshverdagen. Han sa at flere opplevde overføringer til andre fengsler og tidlige løslatelser etter at de hadde bedt om det.

Det var bare han som fortalte at han daglig hadde bedt sammen med medfanger.

Bønn var først og fremst en ensom ting, noe de gjorde alene. Gjennom bønnen hadde de kontakt med Jesus og ba ham om hjelp med det som var vanskelig.

Han som ikke var kristen avviste bønn helt mens han satt inne. Han ville ikke be om hjelp når noe var vanskelig: *”Driten min den har jeg tatt sjøl. Aldri hatt noe forhold til å be til Vårherre for å komme meg gjennom problemene.”*

3.3.4 Mirakler

For flere var selve det å oppleve kontakt med Gud og få følelser av fred og glede midt i en vanskelig situasjon et mirakel. Halvparten av de jeg intervjuet bruker ordet mirakel. Noen fortalte om ekstraordinære opplevelser, som bryter med kjente naturlover, og slik i streng forstand er uforklarlige hendelser.

En fortalte at når presten, som ba for ham første gangen, hadde bedt om at mørket måtte forsvinne ut av livet hans, fikk han like etterpå en vedvarende følelse av fred. Han mente at han etter dette var helbredet for sitt alkoholproblem.

Det er en til som forteller om helbredelse og han gjør det flere ganger. Han forteller om to ganger han selv ble helbredet og han forteller om andre på fengslet som ble det. Den ene gangen ble han slått av en medfange og sendt til lege som konstaterte hull på trommehinnen. Ved neste legebesøk var alt i orden igjen. Han var begeistret over hvordan Guds makt viste seg gjennom dette, og sa at det ble et vitnesbyrd om Guds styrke overfor betjentene som fulgte ham til legen. Han var også opptatt av de andre helbredelsene som hadde skjedd på fengslet. Han så det som synliggjøring av Guds makt slik at det ble tydelig for alle at Gud var til.

Det er få mirakler de forteller om. Men det de hadde opplevd hadde vært viktig for troen.

3.3.5 Kristent fellesskap mellom innsatte

I språkbruk mellom kristne omtales andre gjerne som søstre og brødre. Det viser til en spesiell opplevelse av samhørighet. Mellom kristne innsatte skulle det derfor tenkes å være et sterkt fellesskap. Men noen fortalte at det ikke alltid var noen å ha fellesskap med. Det var få eller ingen andre som viste engasjement for troen på fengslet. Tre personer jeg snakket med mente de i perioder var de eneste. Dette sier de var et stort savn. Når det da en kortere tid var en annen troende, gav det glede og er noe de husker godt lenge etterpå.

En fortalte at han en stund hadde fellesskap med en annen kristen fange. Han hadde satt pris på fellesskapet. Selv om det også hadde vært litt forvirrende, fordi denne fangen ikke riktig satte troen om i handling og rømte fra fengslet etter en stund. Ellers var han uten trosfellesskap og syntes det var vanskelig: *"Jeg ville hatt noen å snakke med om spørsmål jeg lurte på"*. På fengslet hvor han da sonet, var det heller ikke organiserte kristne møter med besøk av folk utenfra. Savnet ble derfor ekstra følbart. For å bøte noe på det, hørte han på kassetter og ringte daglig en telefon som hadde treminutters andakter. Troen førte til mange tanker og spørsmål. Å gå alene med disse uten noen som kunne høre på og gi svar, var tungt.

En annen som også lenge var alene som kristen sa: *"Jeg trur nesten ikke du klarer deg som alene kristen."* For ham hadde det da hjulpet at det av og til kom kristne grupper utenfra som holdt møter på fengslet, og at han selv fikk besøke møter ute. Senere, kom han til et åpent

fengsel hvor han inviterte andre fanger med seg på kirkebesøk, og når det nærmet seg slutten av soningen, var det ett par kristne fanger til der. Men de hadde likevel ikke hatt noe fellesskap bare seg imellom.

To personer var på fengsler der det både var flere kristne og regelmessig ble arrangert kristne møter. Den ene forteller at han ikke kjente til at de kristne fangene hadde noe fellesskap utenom de møtene som ble arrangert av prest eller besøkende grupper. Den andre forteller at han gjennom mange år opplevde daglig fellesskap med kristne fanger i to av fengslene der han sonet. Det første stedet hadde de begynt å organisere møtene en periode det ikke var fengselsprest der, og møtetilbudet de hadde vært vant til, falt bort. De hadde kommet sammen for å takke og be etter at de hadde opplevd mye fint, og så hadde de bare fortsatt. De hadde sunget og bedt sammen. Da han senere hadde kommet til et annet fengsel, hadde han også vært med på daglige samlinger mellom de kristne. Jeg spurte ham om de kristne ble mobbet når de samlet seg slik. Men det svarte han benektende på. Han hadde ikke opplevd noen problem fra medfangers side av den grunn. Jeg spurte også om de dermed fikk avstand til, isolerte seg fra resten av fangemiljøet? Men det hadde han ikke merket noe til. Jeg kommer tilbake til ham nedenunder.

Vi ser altså at de kristne fangene var forsiktige med å organisere fellesskap seg imellom, selv om de savnet fellesskap.

På tomannshånd forteller de imidlertid at det gjerne ble enkelte samtaler om kristen tro. En fortalte at selv om han ble sterkt mobbet av andre fanger etter at han ble kristen, kom flere og spurte om troen når ingen andre så dem. De var nysgjerrige på hva han hadde fått, fortalte han. Og selv var han glad for å fortelle. En annen hadde etter omvendelsen bare kontakt med to fanger han delte celle med. Men disse snakket han til og en av dem ba sammen med ham. Han sier at han ikke klarte å la være å snakke om troen rett etter omvendelsen. Når han kom til det psykiatriske sykehuset, fortsatte han, selv om personalet der ba ham om å la være. Han fortalte at det gikk greit likevel.

Noen kunne fortelle at medfanger som hadde delt troen med dem hadde vært med på å hjelpe dem selv frem til en tro. En husket enda en fange som snakket om Jesus og sang kristne sanger da han satt inne for første gang, tyve år tidligere. Og da han omvendte seg, var det en medfange som hadde ordnet så han fikk besøk av en kristen som hjalp ham. Han hadde ikke selv sagt mye om tro til andre rett etter omvendelsen. En gang var han blitt spurt: *"Er du en av de som har sett lyset du og?"* Da hadde han svart ja. Ellers hadde han ikke sagt noe, men

prøvd å vri seg unna. Det hele var så personlig og nytt. Han hadde tidlig fått det for seg at han måtte passe seg for hva han sa. Han hadde både et ønske om å spre troen og en frykt for at han skulle bli utstøtt om han gjorde det. Han la stor vekt på hvordan han oppførte seg, og han fortalte at han ba mye for en han delte celle med, og de fikk et fint vennskap.

En annen var han som ovenfor fortalte han hadde hatt fellesskap med andre fanger. Før han selv ble kristen, opplevde han at medfanger kom med kaker til ham når de hadde vært på møter. Slik hadde han forstått at de kristne hadde en spesiell kjærlighet i seg, sa han. Senere var det etter at andre fanger hadde spurt ham flere ganger om å bli med dem på kristne møter, at han gikk, og ble en kristen selv. Han var etterpå veldig opptatt av at alle fangene måtte få høre samme budskapet som ham selv. Han ville gjerne det skulle ha blitt gitt tillatelse til å holde møter i luftegården så alle fangene fikk høre.

Denne siste skiller seg ut når det gjelder frimodighet. De andre har vært mer forsiktige. Motsetningen mellom at de har ønsket fellesskap og at de har vært redde for avvisning har vanskeliggjort situasjonen. Det var en dobbelthet der, som hindret dannelsen av fellesskap. Men det var ikke mangel på interesse eller behov. I det små, på tomannshånd hadde dette kommet frem, slik noen hadde kommet en og en og spurt dem om troen, og slik de fortalte andre fanger hadde misjonert overfor dem.

3.3.6 Deltagelse på kristne møter inne og ute

Mens de kristne hadde lite fellesskap bare seg imellom, var det som nevnt flere steder fellesskap organisert av fengselsprest eller besøkende kristne grupper. Jeg vil nå omtale disse møtene nærmere. De har ofte bra oppslutning. Møtene har også gjerne en form som gjør det lett å delta uavhengig av trosoverbevisning. Det blir ikke krevd noe av deltakerne uten å være tilstede. De kan synge med og prate i pausene etter som de har lyst. Serveringen, som nesten alltid er en del av programmet på slike møter, blir også satt pris på. I dag er det for flere mulighet for å bake selv på avdelingene. Det var det ikke den gang de fleste av de jeg snakket med tilbrakte fengselsårene sine. En som hevdet han ikke hadde noen kristen tro og sa at han gikk "for kakenes og kaffens skyld", kunne nok si det med en viss troverdighet. Det er også lett å gå til de kristne møtene. Veien er kort. Få må ta på seg yttertøy for å komme til møterommet mens de sitter i fengsel. Det er gjerne heller ingen konkurrerende aktiviteter. I flere fengsler er det kristne møtet kveldens, og kanskje hele ukens, eneste kulturtilbud.

De besøkende har mange funksjoner i et fengsel. De innsatte får se nye ansikter og knytte kontakt til samfunnet ute. I et lukket samfunn blir det et behov for å se nye ansikter. Med gjestene kan det prates om ting som ikke har med fengslet å gjøre, og en kan få et lyttende, upartisk øre å lette sitt hjerte for, om frustrasjoner ved fengselshverdagen. Besøkende til fengslene er vanligvis lette å få kontakt med.

Han som var lenge på et psykiatrisk sykehus forteller ikke om organiserte møter, men møter som oppsto spontant når han hadde besøk av kristne utenfra. Da samlet gjerne andre pasienter seg rundt dem. De besøkende sang og spilte og var sosialt inkluderende.

De besøkende er et tilknytningspunkt til samfunnet utenfor. For de innsatte kan det ligge et håp under om at det blir en å treffe igjen på utsiden. Og de besøkendes ønske har i mange tilfelle vært å gi en hjelpende hånd også utenfor fengselsmurene.

For de kristne fangene er besøkene særlig verdifulle. De får noen å dele trosopplevelsen med. De får oppmuntring og inspirasjon. Og de får tilknytning til kristne miljø utenfor fengslet. Det kan bli invitasjoner til møter og turer og weekender. Dette hadde de jeg snakket med opplevd. Alle hadde deltatt på møtene som ble arrangert i fengslene og for alle hadde det ført til kontakt med kristne miljø ute. Flere hadde hatt permisjoner for å treffe kristne de hadde møtt inne. Også han som ikke var kristen hadde hatt mange permisjoner for å delta på en av besøksgruppens møter ute. Noen hadde allerede før permisjonstid fått reise til møter ute.

De kristne miljø de møtte inn var fra mange forskjellige sammenhenger. Frikirkene og frivillige organisasjoner innen Statskirken dominerte. Dette var for flere nye miljø.

Alle hadde riktignok passivt medlemskap i et trossamfunn fra før. Tre kom fra hjem hvor det var et personlig engasjement, men to av disse hadde tidlig tatt sterk avstand fra denne bakgrunnen sin. Det virket ikke som det betydde noe om det kristne miljøet de møtte i fengsel var likt det de hadde vært borti før. Personlig tro var noe nytt for de fleste, og noen bestemt troskultur var de ikke avhengig av.

På møtene i fengslet har noen av fangene vært med og bidradd til programmet De deltok mest med musikk og tekstlesing. To hadde spilt på møter i kirken og på Bibelgruppene. Dette kan det ha vært lettere enn om de skulle fortalt om sin personlige trosopplevelse der.

Noen fortalte om invitasjoner til samlinger utenfor fengslet hvor de fikk fortelle om troen. De gjengav det som fine opplevelser hvor de hadde fått god respons. En fortalte at han ble bedt

om å dele sin trosopplevelse på et stort kristent møte hvor flere hundre personer var tilstede. En annen var med en av besøksgruppene på flere samlinger ute og spilte musikk. Selv om de fleste nok ikke hadde stått foran forsamlinger tidligere, fortalte de om troen til forsamlinger utenfor fengslet når de fikk anledning til det. Ønsket om og gleden ved å fortelle viser seg å være større enn sjenanse og andre hemninger.

To brukte også media til å formidle troen mens de sonet. En sendte noen dikt han hadde skrevet til menighetsbladet på hjemstedet. Det ble tatt inn der under fullt navn. En annen ble intervjuet for en kristen TV kanal to ganger i løpet av soningen. Han viste meg video-opptak fra programmene da jeg besøkte ham i forbindelse med intervjuet.

De deler trosopplevelsen med andre ut fra et ønske om at de skal få samme erfaring. Vi ser at de på den ene siden har flere vært forsiktede med å fortelle om trosopplevelsen i fengslet, og på den andre siden har de hatt forbausende stor frimodighet og uredhet for å gjøre det utenfor fengslet. De har vært glade for å dele, men vare overfor miljøets mottakelighet.

3.4 NYETABLERING ETTER LØSLATELSE

For en som løslates fra fengsel kan det å etablere seg i samfunnet igjen i stor grad være snakk om å etablere seg helt på nytt. Både lange fengselsopphold og ønske om et helt annet liv enn det en hadde før innsettelsen i fengsel, kan være grunnen til at en må begynne på nytt. Det er da en stor og omfattende oppgave som venter ham etter løslatelse. Han skal praktisk bygge opp et nytt liv. Han må sørge for sin økonomi, få seg et sted å bo, få seg arbeid eller noe annet han kan fylle dagene med på en positiv måte. Han må også bygge opp et nytt sosialt nettverk. Ofte fordi de han kjente fra før fengslingen, har brutt kontakten med ham eller er kommet på avstand på grunn av langt fravær. For den som hadde et rusproblem og hadde venner i rusmiljø, var det også viktig å holde seg vekke fra dem, om han prøvde å leve et annet liv enn før. Han trenger derfor nye vennskap, noen å tilbringe tid sammen med og noen å kunne dele tanker og følelser med.

I stor grad måtte de jeg intervjuet etablere seg på nytt etter løslatelse. Ikke minst på grunn av at alle hadde bak seg lange, og noen svært lange, soningsopphold, var det lite på gå tilbake til av det som hadde vært før fengselsoppholdet. Bare en kunne etter løslatelsen flytte tilbake til den boligen han hadde fra før. Flere hadde heller ikke fått ordnet egen bolig før de forlot

fengslet. Tre personer ble boende hos familie, foreldre eller søsken den første tiden. De fleste hadde kontakt med sin nærmeste familie. Men ingen hadde egen familie de kunne støtte seg til, selv om de hadde barn. Barna var ikke voksne og bodde sammen med mødrene sine. Ingen kunne gå tilbake til arbeid de hadde før innsettelsen. Noen fikk fortsette i arbeid de begynte i på frigang fra fengslet. En hadde ordnet med skolegang. De andre måtte gå ut uten å ha noe bestemt å sysselsette seg med. For to personer preget også kampen mot rusmisbruk livet de første årene etter løslatelse.

For den som blir omvendt mens han er fengslet, venter en ny prøve for troen etter løslatelse. Hvor det viser seg om troen på Jesus og Gud var mer enn bare betinget av fengselstid og – sted. Den som mest kunne fortelle om mirakler i fengslet, var ikke den som fikk minst problem ute. Det gikk over et halvt år før han fikk eget sted å bo. Og ett par år etter løslatelse hadde han fremdeles ikke arbeid på tross av mange søknader. Men han så Guds mirakel i at han hadde fått de pengene han trengte likevel, både gjennom sosialstøtte og gjennom gaver.

Problemene ble meningsfulle og tilliten til Gud vokste etter som han erfarte å bli sørget for. Han sa om denne tiden at han var i Guds drivhus og at alt som skjedde fremmet den åndelige veksten. Bare i korte perioder hadde situasjonen ført til at han hadde blitt tungsindig. Og så siterte han for meg et ord fra Bibelen: *“Gud gir oss ikke en ånd som gjør motløs.”*

3.5 KRISTENLIV ETTER LØSLATELSE

Jeg vil nå gå nærmere inn på hvordan de praktiserte kristenlivet etter løslatelsen.

3.5.1 Bibellesing og bønn

Bibellesning er fremdeles en del av livet. De gjør det til en spennende del av hverdagen å hente inntrykk derfra. En som fortalte at han fortsatt leste litt hver dag, syntes han lærte mye av å lese i Bibelen, og at han kunne hente det frem når han trengte det: *“Jeg tror at det jeg leser med et åpent sinn, lagrer jeg et sted og så plutselig kommer det.”*

Og en annen sa: *“Når vi bruker ordet slik det står, ser vi at det fungerer.”*

Bønn fortalte de alle om. Til og med han som sa han ikke var kristen, og ikke ba mens han satt inne. Han ba ikke for seg selv, men han hadde giftet seg etter løslatelsen og ba om at Gud måtte ta vare på kona hans når han var på arbeid.

En som var i begynnelsen av tjuårene da han omvendte seg, sa at bønn har betydd enda mer for ham senere. Etter løslatelsen. Han flyttet da til et kristent bofellesskap hvor de brukte mye tid til å be. Han søkte ofte til kapellet der for å være i stillhet og be. I førtiårsalderen fortalte han at bønn ble stadig viktigere for ham.

En annen fortalte om en vanskelig situasjon et halvt års tid etter løslatelse. Han måtte flytte fra der han bodde og manglet jobb. Så fikk han et arbeid. Han ble til og med foretrukket blant mange søkere. Men det var et arbeid som han visste ville kunne føre ham tilbake til kriminelt liv igjen. Han sa det derfor fra seg. *"Jeg ba om hjelp hele natten. Og neste dag fikk jeg en annen jobb."*

3.5.2 Tilgivelse

Hva betyr tilgivelse i dag som de har lagt kriminaliteten bak seg?

For mange vil i og med troen en fortrent samvittighet ha kommet til live igjen, og ting en pleide gjøre uten å tenke særlig over det, gir nå plutselig dårlig samvittighet. Begge de som tidligere hadde druknet dårlig samvittighet gjennom rus, fortalte at fortsatt var viktig å få tilgivelse for handlinger underveis.

Han som fikk hjelp gjennom å skrifte for en prest etter omvendelsen, fortsatte med å gå til skrifte. Og han opplevde stadig en følelsesmessig lettelse etterpå.

Den andre var ikke så opptatt av tilgivelse da vi snakket sammen ett års tid etter løslatelse. Men jeg nevnte i løpet av samtalen at det kunne være viktig for å ikke fortsatt å samle opp dårlig samvittighet. Ett års tid senere fortalte han uoppfordret at det å be om tilgivelse hadde blitt svært viktig for ham i dagliglivet. Dårlig samvittighet kunne fortsatt være en plage, fortalte han.

En sa: *"Feiler gjør vi jo hver dag. Det er ikkje ett kristent [feilfritt?] menneske, for då hadde vi ikkje hatt bruk for han der oppe da."* Men han mente at det måtte være grenser for tilgivelse. Ellers kunne tilgivelsen bli skalkeskjul for et dårlig liv. Å rope halleluja den ene dagen og være full den neste, slik han hadde sett noen oppføre seg, gikk ikke an.

Han som avviste kristen tro, sonet en lang dom. Han mente også at han ble dømt ekstra strengt. Da vi snakket sammen, var det lenge siden han slapp ut av fengslet. Det ville vært rimelig om han hadde sagt at tilgivelse det var noe som kom etter at han hadde gjort så grundig opp for seg gjennom den lange soningen. Men verken han eller noen av de andre fikk assosiasjoner til straffen eller soningen når jeg ga dem stikkordet tilgivelse. Han tenkte isteden på ofrene for kriminaliteten. Han mente det å be om tilgivelse kunne være direkte galt overfor ofrene: *”Ofrene for det vonde jeg har gjort får det ikke bedre fordi om Gud tilgir meg.”* For ham var det å be om tilgivelse en rent egoistisk handling. Det var bare noe en sa for selv å få det bedre, mens det ikke hjalp de det hadde gått ut over:

”De menneskene jeg har gjort vondt, dem har det vondt hele sitt liv på grunn av at jeg har slått dem kanskje og gjort dem gjerne i hue og (...) Det nytter ikke at han der oppe sitter og sier at han har tilgitt deg. Det er bare en indre følelse du har sjøl. Du vil gjerne bli tilgitt. Men det er ikke sånn det fungerer. Det er ikke så enkelt.”

Han pekte på et viktig anliggende. Hva med tilgivelse uten endring av situasjonen? Det er ikke alltid mulig å rette opp det vonde som har skjedd. Og hva med tilgivelse hvis det heller ikke blir gjort noen anstrengelser for å rette opp der det fremdeles er mulig. Kriminalitet, særlig voldskriminalitet, har ofte gjort skader som ikke kan rettes opp. Men også overfor det som det ikke kan gjøres noe med, gis det ut fra kristen tro tilgivelse, når skylden erkjennes og oppriktig angres. Det kan gi indre frihet og nytt livsmot, slik at den som har tatt imot tilgivelse kan gå videre i livet uten å bære med seg fortiden som en tung bær. Hadde det blitt slik for de jeg intervjuet? De fleste av dem hadde begått svært alvorlig kriminalitet. Jeg fikk et inntrykk av at de hadde forsonet seg med sitt liv. Men for å makte å ta til seg ord om tilgivelse fortalte de som nevnt tidligere om en prosess som hadde pågått over lang tid.

3.5.3 Kristent fellesskap

Alle jeg intervjuet hadde hatt tilknytning til kristne miljø etterpå. De fortsatte i første omgang kontakt med gruppene de møtte inne. Det er ikke noe organisert opplegg for hvordan en slik kontakt opprettes. Det er avhengig av den enkeltes eget initiativ. Flere av gruppene som besøker fengslene har offentlige møter ute hvor alle kan gå. Men den personlige kontakten er nok en hjelp for at det skal bli kontakt ute også. Det er mulig å treffe på møtene ute de samme

personene som har vært besøkende i fengslet. Dermed blir det et kjent ansikt, en å være trygg på og som kjenner bakgrunnen hans, når den løslatte skal finne fotfeste i et nytt miljø. Alle hadde etter løslatelse deltatt på samlinger ute hvor de traff igjen personer de hadde hilst på i fengslet. De fleste hadde også besøkt disse miljøene på permisjoner fra fengslet.

Men er dette fellesskapet viktig bare en stund, eller blir det noe varig? Det siste leder også over til spørsmålet om hvorvidt de følte seg hjemme i disse miljøene. Ble de godtatt i disse fellesskapene, eller satt utenfor på grunn av sin fengselsbakgrunn? Ble det et virkelig opplevd fellesskap?

Det skjer endringer over tid. De som ble løslatt for ti år siden eller mer, har mindre å streve med enn de som ble løslatt for ett par år siden. Det er naturlig at i begynnelsen vil det være et videre behov som søkes dekket i det kristne fellesskapet enn det blir senere. De mer etablerte hadde likevel ikke mindre kristent fellesskap enn de andre, snarere tvert om.

Da jeg intervjuet dem, var det en god stund, opptil mange år, etter løslatelsen. Det viste seg at de hadde fortsatt kontakt med disse miljøene og noen av dem mer nå enn i begynnelsen. Det hadde både med økt sosial trygghet og endret livssituasjon å gjøre. En hadde giftet seg og fikk en kone som var enda ivrigere enn ham til å holde kontakt med gruppen han hadde møtt i fengslet, så det ble mer kontakt.

Det kunne ha vært slik at folk syntes det var trygt å besøke dem i fengslet, mens de helst ville ha dem på avstand når de kom ut. Men det de forteller er at de ikke bare har blitt ønsket velkommen til offentlige møter, men også blitt invitert hjem.

To arbeidet på heltid i menigheter hvor folk var fremmed for fengselsliv. De har gått inn i mer borgerlige miljø. Bakgrunnen deres fra fengsel har ikke hindret ansettelsen og de gav ikke uttrykk for at de hadde hatt vanskelig for å bli akseptert der. Men integrasjonen i miljøet har nok, vil jeg tro, blitt lettet ved at de gjennom heltidsansettelse har tilhørighet og en viss status, og ikke minst arbeidsoppgaver.

De hadde likevel vært litt forsiktige med uten videre å fortelle om sin bakgrunn, siden de visste det kan være et sjokk for menigheten som gjerne aldri hadde møtt noen som har sittet i fengsel. Den ene fortalte ikke om sin bakgrunn til damene som på menighetens tur for eldre ba ham om å passe på håndveskene deres! Men han hadde positive erfaringer fra de gangene han hadde fortalt om livet sitt: *”Du vet i statskirken er de ikke vant til omvendeshistorier slik som i pinsemenighetene, så de tar godt imot det, når de får høre om det.”*

De så en mening i at evangeliet ble tydeliggjort gjennom dem, for de beviste gjennom sitt liv at Jesus vil ha med alle slags mennesker å gjøre. De hadde derfor opplevd at deres bakgrunn hadde verdi nettopp i miljø hvor "slike som dem" er fremmede fugler. Men en av dem valgte et helt annet miljø i fritiden. Da valgte han et miljø hvor folk med bakgrunn fra rusmisbruk og kriminalitet ikke skilte seg så mye ut.

En oppdaget at etter å ha vært ute en tid, var det lettere å gå i menigheten han hadde fått kontakt med inne. Rett etter løslatelse følte han seg for fremmed. Han opplevde at menigheten ikke forsto hva det var å være løslatt og hvilke behov en løslatt har. Første møte med menigheten ble et kultursjokk. Kontrasten var for stor og han søkte seg til et miljø for tidligere rusmisbrukere. Først to års tid etter løslatelsen, hadde han fått fotfeste nok til å kunne ha glede av menighetssammenhengen.

Det er et problem at glansbildet menigheten gjerne fremstår som, kan virke skremmende på den som nettopp har kommet ut av fengslet. Det virker så vellykket at han ikke føler seg hjemme. Og de han treffer oppfanger nok ikke hvor mye nerver han har i den nye situasjonen.

Også han som sa at han ikke var kristen hadde kontakt med kristne miljø. Var det nettopp de kristne miljøene han kunne slappe av i med sin fengselsbakgrunn?

Eller var grunnen at det var de han hadde blitt personlig kjent og fortrolige med i fengslet. Han hadde fått gode venner i et av disse miljøene.

Det må være en fordel at de gjennom å ha knyttet kontakt inne, kommer til miljø som vet at de har vært i fengsel. Dermed kan de ha et naturlig avslappet forhold til den delen av sin bakgrunn i disse miljøene. Inne har de møtt, og ute oppsøker de gjerne miljø med medlemmer som er fortrolige med fengsel og rusmisbruk. Miljø hvor de kommer i kontakt med andre som har noe av samme bakgrunn som dem, og kanskje til og med er målgruppen og de viktigste medlemmene. I disse miljøene har de ikke bare fått del i et sosialt fellesskap, men de har fått oppgaver. De er ekstra egnet til å nå ut til og ha omsorg for andre med samme bakgrunn. Slik kan de bruke erfaringen sin. Bakgrunnen blir en ressurs. Flere av de jeg snakket med er i dag ressurser i slike miljø. Det er ikke gitt at de ville fått samme status i andre kristne miljø. Ikke bare omvendelsen, men også fengselsoppholdet og fortiden med rusmisbruk har virket inn på hvilket miljø de fant seg til rette i etter løslatelse.

Han som fortalte han hadde daglig fellesskap med andre kristne i lange perioder mens han var i fengsel, ønsket daglig fellesskap etterpå også. Men det hadde det ikke blitt. Noe fellesskap

var det i menigheten og noen samlinger også i hjemmene, men han klaget litt over at de var mer opptatt av sosialt fellesskap og mat enn av oppbyggelse. Det var det siste han ønsket.

To personer fikk etter løslatelsen flytte inn i bofellesskap. Dette var ganske omfattende bo- og til dels også arbeidsfellesskap og hjalp dem til å komme på fote igjen. Den ene fikk etter løslatelsen flytte rett i et slikt fellesskap hvor han ble boende i syv år. Den andre kom inn i et bofellesskap som ikke var samlet om tro, men om kamp mot rusmisbruk som felles plattform: *”Vi forteller hverandre hva vi skal gjøre om dagen og hva vi har gjort. Det skaper trygghet og tillit.”* I dag bor de for seg selv. Men det var nok ganske avgjørende for dem at de fikk så mye hjelp som de fikk i den første perioden. Den ene av dem prøvde seg på egen hånd de første månedene. Men etter en stund ble rusmisbruket så dominerende at han skjønnte han trengte mer hjelp.

For de som ble omvendt mens de var fengslet, var troen sentral når de satset på et annet liv enn før. Det å få støtte for troen ble derfor veldig viktig. De har flere og større behov enn mange andre som oppsøker kristne møter. Disse prioriterer kanskje tiden sin annerledes. Og den løslatte kan bli skuffet over at ikke andre ser ut til å ta sin tro like alvorlig som han vet han er nødt til å gjøre for å klare seg. Konsekvensene blir for ham større om han sluntrer unna enn den blir for dem. Når kristne de traff kunne virke passive og mindre ivrige enn dem, hadde det også en negativ smitteeffekt. En sa:

”Jeg har aldri hatt så god kontakt med Gud noen gang som jeg hadde inne i fengslet. Etter hvert som du kommer ut og møter andre kristne som har vært lenge på veien, så blir du liksom påvirket av dem på en måte. Mange kristne veit ikke at dem har en usunn påvirkning og. Du får ikke lov til å ha den første nære kjærligheten du har til Jesus. Og den første nære kjærligheten til mennesker.”

Men påvirkningen gikk som sagt ikke bare ensidig fra andre til dem. De prøvde også å gi videre til andre av den inspirasjon de selv hadde.

3.5.4 Formidle troen til andre

Med stor glede fortalte en om den gang han gikk på bibelskole og var med klassen på tur til Øst Europa. Da hadde han fortalt folk han traff på gata om troen, og opplevd at en av de han snakket med hadde bestemt seg for å bli kristen der og da. Han hadde gitt sitt vitnesbyrd i et fengsel også. Siden fikk han høre at flere hadde bestemt seg for å bli kristne etter å ha hørt ham tale. Han hadde vært forsiktig med hva han sa om troen på fengslet mens han sonet, men han kom tilbake dit etter løslatelse og fortalte om troen på et møte. Nå er han på fritiden med i en motorsykelklubb som spesielt oppsøker folk utenfor tradisjonelle kristne miljø. De får kontakt ved å være med og gi en hjelpende hånd når det trengs, og vise tydelig at de selv tror uten å si så mye om det uten at de blir spurt. Han holder ellers gjerne andakter; tar det alvorlig og forbereder seg grundig. I dag er han like opptatt av at troen må gis videre som før. Det er det han først og fremst ønsker med sitt liv. Men han syntes iveren hadde dabbet noe av de senere årene. Han gav uttrykk for at han var lei seg for at intensiteten i engasjementet var mindre nå.

Den mest ivrige sa at han snakket så mye om troen til alle at han måtte prøve å bremse seg selv. Han var arbeidsløs, men hadde gjort det å vitne for de han traff til heltidsbeskjeftigelse. Han var så opptatt av å snakke om troen til alle han traff, at selv møtene med det offentlige hjelpeapparatet og de forgjeves jobbsøkingintervjuene ble viktige som anledninger til å fortelle om troen. Han syntes det var meningsfullt og egentlig viktigere enn å komme i vanlig arbeid. En opplevelse fra vår siste samtale viser iveren etter å fortelle andre hva troen betyr i hans liv: Ved vårt møte som fant sted på en kafeteria, var jeg opptatt av å skjerme samtalen mot å bli overhørt av andre, fordi jeg regnet den som konfidensiell. Jeg bemerket derfor hvor lettet jeg var når jeg oppdaget at de som satt ved nabobordet brukte tegnspråk. Da så han uforstående på meg. Hans glede var at damen ved bordet på den andre siden tydelig lyttet!

En hadde sin første store opplevelse av verdien av å fortelle om sitt liv, da han mange år etter at han selv var løslatt, ble invitert til å besøke et fengsel i et annet land. Etter at han hadde talt, hadde en av fangene kommet opp til ham og sagt at han hadde fått nytt mot etter å ha hørt historien hans. Siden hadde han fortsatt å fortelle for å gi håp til andre som er i en vanskelig situasjon. En gang hadde han fått menigheten til å gå i prosesjon med et kors i byen der han var prest. Uken før hadde noen nynazister hatt en marsj for å hylle Rudolf Hess. Han syntes så de kristne også burde ha en demonstrasjon, siden de hadde noe som var mer positivt.

Noen hadde også vært villige til å bruke TV og blader og aviser som kanaler for å fortelle om troen. Media har vist interesse for slike historier. Og de har selv synes de gjennom det har kunnet bidra med noe positivt, både ved å informere om troen og ved å fortelle om sitt liv for å gi mot til andre som er i samme situasjon som de en gang var i.

De har stått frem i aviser og blader som har stor alminnelig leserkrets, og slett ikke bare i de som har sin største lesekrete blant kristne. De har nådd ut på måter som har vært uvanlige i kristne miljø. For dem har det vært helt naturlig, De fortalte at familiene deres ikke var like glad for gjentatt offentliggjøring av historien til familiens sorte får. De skammet seg over kriminaliteten og ville at det hele skulle dysses ned, mens de selv så verdi i å fortelle. En valgte å ikke ta hensyn til familien. Den andre har yngre barn og ønsker å ta hensyn. Han er derfor mer forsiktig.

Fortellergleden var der altså ikke bare i begynnelsen når alt var nytt. Den hadde de bevart. Gleden og stoltheten når de fortalte meg om trosopplevelsene var påfallende. Da hadde tre av dem det å fortelle om troen som fulltidsbeskjeftigelse. En begynte siden å studere kristen tro ved universitetet. De andre var opptatt av å vise tro ved å gi praktisk hjelp. Bare en hadde så store problem at han hadde nok med å mestre sitt eget liv.

3.6 SAMMENFATTENDE TANKER

De har gjennom intervjuene gitt uttrykk for sin trospraksis og sine følelser. Det er et levd liv de har snakket om. Trospraksisen kan samles innenfor begrepet kommunikasjon. De har kommunisert med Gud gjennom bønn og bibellesning. De har kommunisert med mennesker gjennom tilgivelse, fellesskap og formidling av hva troen har betydd for dem. Det er ikke meningene, en spesiell troslære med læresetninger og moralregler som de har vært opptatt av. Det viste seg også når det ikke hadde så mye å si hvilket trossamfunn de sluttet seg til. Etter min erfaring så er det aldri noe problem med de mange ulike trosretninger som opptrer på fengselsarenaen. Der er det et nokså uproblematisk økumenisk fellesskap.

Verken i trospraksis eller iver har de skilt seg ut fra andre kristne, om ikke annet enn i en mer intens trosutfoldelse. De har utfoldet seg på mange plan, og vist stor iver etter å utfolde seg.

KAP. 4 FENGSELSSAMFUNNET OG TRO

Fengselssamfunnet omfatter både de ansatte og de innsatte. Noen ansatte er hele tiden tilstede, men det er bare de innsatte som tilbringer hele døgnet innenfor institusjonen. De ansatte kom lite frem under intervjuene. Det var forholdet til de andre fangene som hadde bestemt hvordan fangselshverdagen ble. Jeg vil derfor begynne med å omtale fangesamfunnet, før jeg tar med hva som ble sagt om forholdet til de ansatte.

4.1 FANGESAMFUNN OG FANGEMILJØ

Med fangesamfunnet mener jeg samlingen av alle fanger, og hvordan de forholdt seg til hverandre. Jeg bruker også ordet fangemiljø. Dette gjør jeg særlig når jeg omtaler den toneangivende holdningen blant fangene, det som fremholdes som fangenes offisielle mening. Enkeltfanger kan gjerne ha andre meninger, men de kommer ikke frem som miljøets holdning. Fengselssamfunnet er et tett, lite samfunn. Dette gir det et kollektivt preg. Den felles mening vokser frem gjennom den sosiale interaksjonen mellom fangene. Østerberg har tatt opp dette skillet mellom individuelle og kollektive meningsyttringer:

”Kollektive beslutninger kan bare bestå i sosial interaksjon hva enten det dreier seg om beslutninger vevet inn i en fortløpende arbeidsprosess, eller om beslutninger som tar form i løpet av mer eller mindre hissige diskusjoner. De er da uttrykk for et fellesskap, et fellesskap som nettopp ikke kan fremstilles som et aggregat av isolerte hensikter eller preferanser.” (Østerberg, 1993, s. 233)

Østerberg tar fra boken av Sverre Lysgaard, *Arbeiderkollektivet*, frem et tenkt eksempel hvor arbeiderne skal ta stilling til et nytt lønssystem med individuell avlønning etter innsats. Arbeidernes uformelle fellesskap, ”arbeiderkollektivet”, vil være truet av et slikt forslag og den enkelte arbeider vil derfor ved en åpen avstemning komme inn i en solidarisk sfære som vil virke inn på hans stemmegivning (Østerberg, 1993, s. 234). Av samme grunn tenker jeg at

en uttalelse fra en fange kan virke sterkt på en annen fange, fordi han kan oppleve den som den seirende mening i fangesamfunnet.

Den nyankomne til et fengsel er gjerne både spent på og engster seg for fangemiljøet. Å være i fengsel medfører et tett sosialt liv, enten en ønsker det eller ikke. Fellesskapssoning, slik mine samtalepartnere erfarte det, vil oftest si at halvparten av døgnet timer, hele dagen og en del av kvelden, tilbringes sammen med de andre fangene. Selv de som sitter i varetekt, kan i mange tilfelle være i arbeid sammen med andre om dagen. Og om ikke, vil det gjerne være kontakt med medfanger på timen i friluft og kanskje under trening. Det kan være medfanger som kommer med maten. Snakking gjennom vindu og vegg skjer også. Selv de som er varetektsisolert med restriksjoner oppnår noe kontakt. Tett sosialt liv blir det også ikke minst fordi alt foregår på et lite område.

Noe som kan gjøre kontakten med fangemiljøet belastende, er at den er så konstant og intens. Det er ingen pause og en er lite alene. Alle lyder høres godt og alle vet alt om alle. Men det er en tid av døgnet da alle, utenom de få som deler celle med andre, er for seg selv. Det er tiden etter at celledøren har blitt låst for natten. Slik innlåsing er regelen for alle i lukkede fengsel. Det kan være en god tid, en tid med lettelse og hvile. En må ikke lenger holde noen maske overfor andre. Men samtidig også en tid da følelsene kan bryte løs. En tid da fangene kan fortelle de hører gråt fra nabocellene.

De fleste, særlig om de har lang dom, er innom mer enn et fengsel. De blir først satt inn i varetekt et sted. Deretter kan de bli overført til både ett og to andre fengsler. Etter å ha fått dom, blir det gjerne overføring til et nytt fengsel. Det kan også være skifte av fengsel under soning og overføring til åpent fengsel mot slutten av soningen. De jeg snakket med har opplevd mange fengsler og mange fangemiljø. Det er både forskjeller mellom fengslene og mellom avdelingene på hvert fengsel. Også innen fengslet er det nemlig vanlig å bytte avdeling, kanskje nettopp for å skifte miljø. Der, som andre steder, vil noen være sterkere enn andre, og i større grad sette sitt preg på miljøet.

Jeg har lagt noe vekt på om det de skildrer har utpilt seg i et fengsel hvor mange har korte varetekts- og domsopphold, eller i et fengsel hvor de fleste har lange soningsopphold. Jeg synes det er en viktig bakgrunn for å forstå hva de har fortalt.

Jeg vil i dette kapitlet først prøve å skille ut hvordan hver enkelt av de jeg intervjuet forholdt seg til fangesamfunnet, uavhengig av sin religiøse tro. Jeg vil så se spesielt på situasjonen til

de som hadde en religiøs omvendelse under oppholdet. Jeg er opptatt av om omvendelsen førte til noen endring i forholdet til fangemiljøet i positiv eller negativ retning.

4.2 DEN ENKELTES FORHOLD TIL FANGESAMFUNNET

De jeg har snakket med har hatt ulike holdninger til fangesamfunnet. Jeg skjelner mellom holdningene utfra om de har lagt vekt på kontakt eller avstand til de andre fangene.

4.2.1 Fanger som ønsket avstand til de andre fangene

En ble satt inn som ganske ung og fikk en lang dom. Med tanke på den lange tiden han hadde foran seg i fengsel og å *”komme ut med vettet i behold”*, valgte han å holde mest mulig avstand til de andre fangene. Han arbeidet sammen med dem og gikk på alle felles tilstelninger. Men ellers holdt han seg unna. Han inviterte ingen inn til en prat på cella. Han unngikk å få kamerater blant de andre fangene. Og det sier han var hardt. Han kalte det å *“sone på den tøffe måten”, “beintøfft”*. Han måtte være hard for å klare det, sa han. Han så det som viktig å ikke stole for mye på de andre fangene, men holde seg for seg selv. *“Være jævlig tøff”* og *“være upopulær”* er uttrykk han brukte om sitt forhold til miljøet. Men én medfange tok han seg litt av. Fortalte det var fordi denne var et mobbeobjekt for andre. Han tok ham med seg ut på kortere permisjoner.

En annen valgte også avstand. Men han markerte ikke avstanden like sterkt. Det ble noe som utviklet seg etterhvert som han opplevde miljøet som mer og mer krevende på grunn av narkotikamisbruk blant fangene. De første årene han opplevde fengsler fra innsiden hadde det ikke vært slik. De siste årene var miljøet så dominert av narkotikamisbruk at det ble både slitsomt og utrygt. Han sa at det ikke lenger var mulig å stole på de andre: *“De kan dolke deg i ryggen før du får sukk for deg.”* Narkorus og overdose blant de han sonet sammen med tok på nervene. Men han fortalte stolt om en gang han klarte å redde livet til en medfange som hadde tatt overdose. Og selv om han holdt noe avstand etter hvert, fortalte han om høflig omgang mellom innsatte. Det var naturlig å *“være på hils”* og å oppmuntre hverandre når det trengtes, særlig når noen skulle for retten. Han fikk selv oppmuntring før en alvorlig rettsak av en medinnsatt, som hadde drømt om at han ville få en kort dom. Slik hadde det også gått!

Selv om det ikke var populært blant de andre fangene, klarte de å få holdt den avstanden til de andre som de ønsket.

4.2.2 Fanger som ønsket kontakt med de andre fangene

Alle de andre jeg intervjuet ønsket å ha god kontakt med medfangene sine. Men ikke alle som selv ønsket kontakt, opplevde at dette var uproblematisk. Det kunne være de kriminelle handlingene de var straffet for, eller oppførselen deres i fengselssamfunnet, som brøt med hva fangemiljøet aksepterte. De som var klar over fangemiljøets motstand, utviklet strategier for å takle situasjonen. De belyser gjennom sine erfaringer mer av samspillet i fangesamfunnet.

Fangemiljøet stiller visse krav for å akseptere en medfange. Aksepten er betinget. Noen jeg intervjuet hadde før, og andre under fengselsoppholdet, brutt miljøets betingelser for aksept. De første hadde vært klar over det på forhånd og fra begynnelsen av tatt hensyn til miljøets holdning. Andre merket det først gjennom medfangers avvisende reaksjon på valg de foretok mens de var i fengslet.

Det kan være at de kriminelle handlingene som er begått ikke aksepteres i miljøet. En sa:

“Som fange merker du veldig godt at du blir rangert etter hvilken forbrytelse du har.”

En annen sa kort: *“Pedofile var vi ikke noe glad i.”* Kriminalitet som blir sett ned på er særlig seksuelle overgrep og vold mot kvinner og barn, men også farlige, irrasjonelle handlinger som plutselig ildspåsettelse, pyromani.

To av de jeg snakket med hadde begått kriminalitet som i utgangspunktet gav dem en lav status i fangemiljøet.

Jeg vil nå først fortelle om noen som opplevde at kontakten gikk helt greitt og deretter om noen

som visste at de med sin kriminalitetsbakgrunn brøt med hva fangemiljøet vanligvis ville tolerere, og måtte forholde seg til en mulig avvisning. Til slutt om noen som fikk problem når de handlet med tanke på sitt liv i samfunnet utenfor murene, selv om det brøt med fangemiljøets umiddelbare interesser.

4.2.2.1 Når kontakten var uproblematisk.

En ønsket ikke avstand. ”*Veldig viktig å ha kontakt med medfanger,*” sa han. Gjentatte ganger sa han også at det var rolig der han sonet. Miljøet var ”*tålelig bra.*” ”*Det var fredelig.*” Han mente det viktigste for å bli godtatt av de andre, var å være mest mulig naturlig. Han var under soningen i førtiårsalderen og han hadde en del psykiske problem. Dette kunne like gjerne gitt seg utslag i avstand til miljøet på grunn av lav toleranse overfor de andre og ønske om å få være i fred. Men han hadde likevel en annen holdning. Han sa at det nok var noen som hevdet seg ved å blamere ledelsen og ved å være tøffe og sterke. Men de andre fangenes holdninger skapte ikke ble noe problem for ham selv. ”*Alle fulgte med på gjøren og laden*”, sa han ellers. Men dette gikk greit siden han var vant til å oppføre seg ordentlig. Han var vant til å leve i en familie og være i arbeid, og tilpasse seg andre. Han opplevde at denne bakgrunnen kom ham til gode. Og selv om alle fulgte med på hva de andre gjorde, så hadde han likevel følelsen av å ha et privatliv. Han syntes det var godt å kunne trekke seg tilbake på cella og være for seg selv.

En annen var også under soningen godt voksen. Han hadde passert femti. Han tilpasset seg likeledes stillferdig miljøet, samtidig som han holdt på egen bakgrunn og egne verdier. Heller ikke en som satt inne flere ganger, både da han var i begynnelsen av tjuårene og senere, fortalte om problem i forhold til de andre fangene.

Disse hadde ikke begått kriminelle handlinger som fangemiljøet reagerte mot, og de tok ikke selv noen markert avstand til de andre fangene.

4.2.2.2 Når fangens kriminalitet ikke aksepteres i fangemiljøet

En regnet med at fangemiljøets avvisning ville bli så sterk, om de visste hva han var dømt for, at han ikke tok sjansen på å fortelle det. Han løy. Sa han sonet for tjuveri. Det var akseptabelt. Dette var under soning i et åpent fengsel. Han gled greit inn. Også fordi han var ivrig fotballspiller og ble med på det de andre fant på av juks og fanteri, som å smugle inn sprit.

En annen hadde i utgangspunktet den aller laveste status. Han valgte derimot å fortelle om hva han hadde gjort. Han mente historier ville versere i miljøet uansett, og at det var bedre å fortelle selv, enn å bli offer for en rykteflom han ikke hadde kontroll på. Likevel endte han

med tiden opp med å bli valgt til tillitsmann av sine medfanger, i hva regnes for å være et tøft fangemiljø.

I begynnelsen hadde han vært redd og holdt seg for seg selv. Han sa det kostet ham mye å gå ut i luftgården sammen med de andre fangene første gangen. Det skjedde først etter noen måneder. Da hadde han trent mye, så han visste at han var fysisk sterk. Noen medfanger hadde kommet bort og tatt kontakt. Senere, gjennom fellesskap på trening og fotball, ble han akseptert selv av den tøffeste gjengen. Å bli godtatt av den tøffeste gjengen betydde enda mer enn å bli akseptert av enkeltfanger. *“Som gjengen er sterkere enn en mann”*, sa han forklarende. Han la også vekt på å oppføre seg ordentlig og være etterrettelig.

Når han snakket med meg om dette, understreket han at tilliten ble bygget opp over lang tid:

“Vi må lære mennesker på sikt, over lang tid å kjenne for å se at det er noe som holder, at du er et bra menneske tross alt, selv om du sitter for verdens verste forbrytelse.

Da blir man akseptert, og blir nesten sånn idol etter hvert. Men det er en veldig prosess, som veldig få klarer å komme til, trur jeg.”

Det tok altså tid og det krevde stort personlig mot. Han trodde få kunne klare å gå den veien. Den lange soningen hadde gitt ham erfaring med hvordan tillit ble bygget opp over tid.

Kanskje tanken på at han skulle bli mange år i fengslet, hadde motivert ham ekstra til å kjempe for å bli godtatt.

Det var flere ting han la vekt på som viktig for å bli akseptert i fangemiljøet: En må vise at en ikke frykter noe. Dernest må en være åpen og selv fortelle om sin kriminalitet. I tillegg må en klare å leve et ordentlig liv, slik at en også vinner aksept gjennom det. Når en var belastet med uakseptabel kriminalitet, måtte en også regne med at dette ville ta lang tid. Det var ikke noe som kunne oppnås på en dag.

På et møte mellom fangene, som han ledet som tillitsmann, snakket han mot rusbruken som foregikk på avdelingen. Han hadde etter det fått et knyttneveslag mot øret av en medfange. Slaget var så kraftig at han ble sendt på sykehus til behandling. Til sin egen forundring hadde han ikke slått igjen. Noe han automatisk ville gjort tidligere. Han mente de andre fangene hadde blitt overrasket, som han selv ble, over at han ikke slo igjen. Men at de hadde respektert ham for det.

Normalt skulle en tro det ville bli sett som uttrykk for svakhet å ikke slå tilbake. Jeg vil tro tilskuerne tok det som uttrykk for stor grad av selvkontroll. Gresham Sykes har omtalt

hvordan selvkontroll ble sett positivt på i et amerikansk fangesamfunn (Sykes, 1974, s. 101-102).

4.2.2.3 Når fangen vender seg fra kriminalitet som miljøet aksepterer

Det trenger ikke være uakseptabel kriminalitet som er problemet. Det kan også være et problem når forholdet er helt motsatt, at kriminaliteten settes høyt, mens fangen som har begått den, selv vender seg fra den:

En fikk fra begynnelsen av lett inngang i fangemiljøet. Han hadde begått kriminalitet som de andre så opp til. Han hadde vært tøff og utført det de gjerne selv skulle ha gjort. Derfor ville de også gjerne høre ham fortelle om sine meritter. I begynnelsen likte han å ta imot deres ros. Men selv var han ikke bare stolt av det han hadde gjort. Han vendte seg mer og mer fra det, og ville ikke snakke om det på samme måten lenger. Han valgte dermed en annen vei enn det som var toneangivende i miljøet. Og det ble avstand. Han karakteriserte fangemiljøet som preget av avstandtagen til samfunnet. Samfunnet var en fiende som de ønsket å hevne seg på. Forholdet til fangevokterne var preget av hat og det de var opptatt av var å planlegge ny kriminalitet. “*Og det var ikke jeg*”, sa han. Det tenkte han ikke på i det hele tatt. Heller ikke på å hevne seg på samfunnet. Det han hadde gjort var å skaffe seg en gunstig plass i samfunnet på en ulovlig måte. Og han ønsket seg fremdeles en plass der. Han gled altså lett inn ytre sett fra starten av. Han fikk en god velkomst. Men ble så utstøtt av fangemiljøet, når han valgte å ikke ta avstand fra samfunnet utenfor. Dette opplevde han som veldig vanskelig. Forskjellen ble ekstra merkbar fordi statusen i utgangspunktet hadde vært så høy. Han hadde selv ønsket å ha god kontakt med de andre fangene.

I boken, *Fengslet av loven*, forteller Martin Pedersen om sine opplevelser i fengselsmiljø (Pedersen, 1993). Han begikk flere væpnede ran fra søttiårene og frem til begynnelsen av åttiårene. Dette er en form for kriminalitet som er høyt verdsatt i vanlige fangemiljø. I selvbiografien forteller han om sitt liv og skildrer ranene og påfølgende fengselsopphold. Han tilbrakte åtte år i fengsel, mer enn seks av disse årene i lukket fengsel. Han forteller at de fleste fangene var hyggelige og han fikk gode venner blant dem. Men han gjengir noen vanskelige episoder. Den ene skjedde i varetektstiden, på et lite kretsfengsel. Han møtte motstand fra en medfange fordi han hadde tilstått alt han hadde gjort overfor

politiet: “- Du har jo gitt politiet den seiern, din jævvvel! Skrek en av dem en dag: - Bare vent, du skal få en jævla soning! Så dyttet han til meg” (Pedersen, 1993, s. 216).

Senere var det noen episoder på landsfengslet. En gang ble han truet fysisk av en medfange. Det var da han ikke ville bli med på en felles aksjon på avdelingen om å nekte å avgi urinprøver. Han mente de andre ville gjøre det for å skjule eget narkotikabruk. Hans motivasjon for ikke å bli med, var at han var redd det ville føre til sanksjoner, som kunne gå ut over mulighetene til å holde på med studiene han hadde begynt på. De var viktige for ham for å stå best mulig rustet til å klare seg etter fengselsoppholdet. Han løste problemet ved å spille tøff. Han gikk inn på cella til den som hadde truet ham, og gav uttrykk for at han var klar til hevn om noe skulle skje. Det var vellykket. Han ble vist respekt etter det (Pedersen, 1993, s. 231-232). En annen gang kom han med innvendinger mot voldsvideoene fangene så på. Da avsatte de ham som avdelingens tillitsmann. En i fengselsledelsen oppfattet saken, og fangene fikk etter det ikke lenger bestemme fritt hvilke videoer de ville se. Han måtte tåle mye mobbing etterpå (Pedersen, 1993, s. 234).

Alt dette ble for ham kilder til konflikt med fangemiljøet, som han prøvde å løse ved å bytte til en roligere avdeling på fengslet. Men han ble mobbet for det valget også:

”Blautfisen! Bor’u sammen med gærningene, du’a? Kunne enkelte skrike etter meg. - Der får jeg i hvert fall studert, svarte jeg og lot som ingenting. Innerst inne såret replikkene for Jack og enkelte av de andre fangene var sportige og morsomme å være sammen med. Jeg følte at jeg stod ved en korsvei; skulle jeg holde ut studiepresset og dermed akseptere isolasjonen, eller skulle jeg gi ”blanke faen” i alt, som de fleste gjorde, og fable om mer kriminalitet i fremtiden? Innimellom var det fristende å gi opp, men det var rent forbigående. Morten Alexander og Haakon skulle få en far som de kunne være stolte av.”
(Pedersen, 1993, s. 235)

Han var egentlig lettet over å være ferdig med kriminalitet, og over å ha fått god samvittighet, og ønsket et rent rulleblad for fremtiden. Dette førte til at han ble konfrontert med ubehagelige reaksjoner fra andre fanger. Det dilemmaet han skildret i sitatet over, var at han ble tvunget til å velge mellom å ha det bra inne i fengslet, eller tåle ubehageligheter der for å få det bra ute etter løslatelse.

4.3 FANGEMILJØETS REAKSJONER

Alle jeg har snakket med har hatt som mål å komme gjennom fengselsoppholdet på best mulig måte. Ut fra dette målet har noen valgt å holde seg mest mulig på avstand fra de andre fangene, mens andre har gått til store anstrengelser for å bli godtatt av dem. Personlig mot og fysisk styrke har vært gode kort å ha i hånden i møte med fangemiljøet når det ble konflikt. Både orientering i retning av ansatte i fengslet og mot samfunnet utenfor, kunne det bli reagert mot.

Nina Strømmen fortalte at fanger på Ullersmo, som tok del i et kriminalitetsforebyggende prosjekt, møtte motstand i fangemiljøet. Dette kom fram i hennes hovedfagsavhandling om *Scared straight* prosjektet på Ullersmo (Strømmen, 1998). Dette var et tiltak hvor ungdom i fare for selv å havne innenfor murene, skulle bli advart (avskrekket) av erfarne, kriminelle fanger. De som deltok mente motstanden de opplevde kunne komme av at prosjektleder var ansvarlig for narkotikakontrollen på fengslet, og at det var engstelse i miljøet for at de, siden de gjennom prosjektet tilbrakte mye tid sammen med ansatte, kunne komme til å gi opplysninger om ting som skjedde i fangemiljøet. De la selv vekt på at de ikke var tystere. En fortalte forholdet bedret seg over tid og de vant tilliten tilbake. Deltakerne i prosjektet var erfarne kriminelle, som når det gjaldt å hevde seg ved fysisk fremtoning eller kriminell karriere, skulle nå høyt i miljøet. Men dette og reaksjoner de jeg intervjuet berettet om, forteller at å ikke blande seg inn i andres rusbruk og å ha klare grenser i forhold til ansatte, telte mer enn fysisk styrke i disse fangemiljøene. Og at selvkontroll og tillit bevist over tid, førte til respekt.

Vi har også sett hvilke problem Martin Pedersen fikk når han orienterte seg mot samfunnet utenfor og hadde integrasjon der som sitt primære mål. Noe av det samme finner vi hos ham jeg intervjuet som først ble beundret for sin kriminalitet, men så utstøtt da han tok avstand fra den. Slik jeg ser det fikk de begge problemer i fangemiljøet fordi de orienterte seg mot et lovlydig liv etter løslatelse, allerede mens de oppholdt seg i fengslet.

I en studie som ikke dreier seg om fengsel, men et annet tett samfunn, et italiensk-amerikansk slumstrøk i utkanten av Boston, forteller William Foote Whyte om en lignende problematikk mellom de som startet en utdanning for å gjøre karriere i det amerikanske storsamfunnet (*college boys*), og de som ble på stedet (*corner boys*):

”Both the college boy and the corner boy want to get ahead. The difference between them is that the college boy either does not tie himself to a close group of friends or else is willing to sacrifice his friendship with those who does not advance as fast as he does. The corner boy is tied to his group by a network of reciprocal obligations from which he is either unwilling or unable to break away.” (Whyte, 1993, s. 107)

Enten de som handlet orienterer seg mot det lovlydige samfunnet innenfor eller utenfor murene, var det noe som i fangemiljøet ble opplevd som en individuell egoistisk handling for å oppnå spesielle gunstige goder for en selv. Og det ble det reagert mot. Solidaritet med fangemiljøet, vil si å ikke søke individuelle mål utenfor det. Jeg forstår det slik at dette oppleves som handlinger som skjer på bekostning av miljøet. Sykes omtaler, med uttrykk hentet fra en bok med Parsons og Shils som redaktører, fangenes handlinger som ”individualistisk” (*”individualistic”*) eller ”kollektivistisk” (*”collectivistic”*) orientert (Sykes, 1974, s. 82–83). Han legger vekt på hvordan det å handle individualistisk går ut over de andre fangene. Det var knapphet på goder de kunne oppnå, og de som handlet egoistisk, tok for seg for stor del av kaka alle hadde behov for, slik at det ble for lite igjen til de andre. En som bare kjempet for seg selv, kjempet derfor på bekostning av de andre, og ble en trussel mot dem. Dette ser han som en grunn til at det i miljøet ville være advarsler mot individualistisk opptreden, og oppmuntring av en kollektivistisk opptreden. Nå ser han ikke dette som strengt adskilte kategorier, slik at den enkelte kan plasseres som en som handler slik eller slik, men som tendenser som fremmes eller bekjempes i miljøet. Reaksjonene kom for å ivareta felles goder. Dette kan sees som et hensyn til den enkelte, men også som jeg vil ta opp i det følgende, som et hensyn til selve fangemiljøets beståen.

4.4 FANGEMILJØ OG STORSAMFUNN

Problemene for fangene jeg har omtalt, oppsto ved to motsatte ytterpunkter: Det ene var når noen hadde begått kriminalitet som ikke var tolerert innenfor miljøet. Altså overskred grensen for akseptabel kriminalitet. Det andre var når noen overskred grensen mot det lovlydige samfunn. Fangemiljøet ble bevart, som et eget miljø med respekt for seg selv, ved å opprettholde disse grensene. Når holdningen til en utbryter ble endret over tid, og han kunne oppnå respekt på lengre sikt, slik det også har vært understreket ovenfor, kan det komme av at

miljøet da ble overbevist om hans integritet, at holdningen bunnset i en personlig overbevisning, og ikke var et ønske om å ødelegge noe for andre. Dermed ble han ikke en fare likevel. Slik de som fredelig tilpasset seg uten å komme i konfrontasjoner med miljøet opplevde det, enten strategien deres var avstand eller kontakt i forhold til de andre fangene.

I min forståelse av fangemiljøets beveggrunner har jeg blitt inspirert av sosialantropologen Mary Douglas. Hun har noen interessante observasjoner av hva som er gagnbar og forkastelig moral i ulike samfunn (Douglas, 1995). Hun viser at de regler som finnes ikke alltid har sin logiske forklaring i det åpenbare. Som at regler for hygiene alltid skulle ha sin årsak i å hindre sykdom. Men at den dypereliggende grunn kan være å markere seg i motsetning til andre samfunn, ivareta sine grenser, for å fortsatt kunne bestå som eget samfunn. Slik tenker jeg fangemiljøets moral kan forstås ut fra to behov: På den ene siden å sikre sin egen selvrespekt, og sikre seg mot for stor fordømmelse og utestenging fra samfunnets side, ved ikke å godta alle slags kriminalitet. På den andre siden å sikre seg mot sin egen oppløsning ved å ta avstand fra samarbeide med politi og fengselsledelse. De bevares som et samfunn i opposisjon, men ikke om denne opposisjonen blir for stor, så de mister all kontakt med storsamfunnet.

Spørsmålet om det blant fangene er en annen kultur enn den som er i samfunnet, en egen subkultur, har vært tatt opp i mange fengselsstudier. Liv Finstad og Anne Lise Gjetvik drøfter dette i boken *Varetektsfanger forteller* (Finstad og Gjetvik, 1990b). De viser til et skille mellom amerikanske og engelske og skandinaviske studier, hvor det i de første har vært funnet en mye mer utpreget fangekultur enn i de andre. I studier fra de sistnevnte land vises det til fangers deltakelse i en fangekultur bare som et svar på fengsels erfaringen. De har ikke et eget kriminelt verdisystem, men er preget av samfunnets vanlige normer. Dette samsvarer med min forståelse.

Fangene har også et behov for å vise at de ikke er annerledes. Og en for en har de gjerne samme verdier som samfunnet utenfor. Det har vært gjort en undersøkelse i Finland av fangers meninger om hva som skaper trygghet og utrygghet (Kauppila, 1998). Et spørreskjema, som hadde blitt brukt i en stor finsk befolkningsundersøkelse, ble presentert for 259 fanger i finske fengsler. Det viste seg at de verdiene de understreket i stor grad stemte overens med det den øvrige befolkning hadde svart. Denne alminneligheten, samtidig som noen ønsker å verne om muligheten for å fortsette enkelte kriminalitetsformer, gjør at fangesamfunnet blir sårbart.

Med dette som utgangspunkt, vil jeg se på hvilken holdning fangene generelt hadde til kristne miljø. Jeg vil også se på om de jeg intervjuet, som hadde en religiøs omvendelse under soningen, fikk problem med fangemiljøet av den grunn.

4.5 KRISTEN TRO OG FANGESAMFUNNET

Den kristne fangen kunne gjerne tenkes å ha sin solidaritet rettet ikke bare mot en overnaturlig makt, men også mot det lovlydige samfunn. Fører da det å ha en kristen tro til mer konfliktfylte forhold til fangemiljøet, slik at det blir enda vanskeligere å være i fengslet? Ut fra hva som er sagt tidligere kunne en tenke at en kristen omvendelse ville skape problem. Jeg vil nå ta frem hva de jeg har snakket med sier om hvordan de opplevde kristen tro i forhold til fangesamfunnet.

Fangemiljøets holdninger til religiøs tro vil slik være viktig for å forstå troens og den enkelte troendes livssituasjon i fengslet. Jeg vil i dette kapitlet ta frem både hva som i mitt materiale er sagt om dette som generelle ytringer og hvordan den enkelte opplevde sin egen situasjon. Det første belyses ikke minst gjennom holdningene til de kristne møtene som ble arrangert på fengslene.

4.5.1 Deltagelse på kristne møter på fengslet

At det arrangeres gudstjenester og andre kristne møter er, som tidligere nevnt, vanlig i fengslene, og mange deltar. Alle jeg snakket med hadde vært i minst et fengsel hvor det hadde vært slike møter, og de hadde deltatt på dem. De fortalte ikke om noen problem i forbindelse med det.

Noen fengselskoleelever skrev under utdanningen på Kriminalomsorgens Utdanningscenter (KRUS) en prosjektoppgave om Røde Kors og Frelsesarmeen sin besøkstjeneste ved fengslene (Røde Kors og Frelsesarmeen, 1993). I den forbindelse ble 20 innsatte på Ila Landsfengsel og Sikringsanstalt spurt om de gikk på Frelsesarmeens møter på fengslet. 17 av de 20 svarte at de deltok på disse møtene. De ble videre spurt om hvorfor de gikk på møtene, om det var på grunn av troen, eller på grunn av det sosiale fellesskapet. 11 personer svarte da at de gikk bare på grunn av de sosiale fellesskapet.

Møtene hadde sin egen verdi. Martin Pedersen begrunner regelmessig deltakelse i Bibelgrupper på fengslet slik :

”Jeg følte behov for å være med i en kristen gruppe, fordi fengselsmiljøet var så hardt, enten det gjaldt bygningenes konstruksjon med hundrevis av låste ståldører, trange celler, gitter for vinduene, eller røffe fanger og psykotiske pasienter fra Reitgjerdet. Å høre på brutal kjekling og slåssing ble for mye. Jeg fant ro blant myk salmesang og optimistiske ord.

Selv om jeg gjerne ønsket det, klarte jeg ikke å bli noen ”personlig kristen”. Min oppvekst i et alminnelig norsk hjem med kirkegang kun ved store høytider og en kritisk holdning til å ta Bibelen for bokstavelig, var nok hindringen. Derimot fikk jeg etter hvert et annet livssyn. Jeg ble mykere, mer opptatt av de nære verdier og innså at livet hadde mer å by på enn luksushoteller i Sør-Frankrike og raske biler.”

(Pedersen, 1993, s. 237)

En jeg intervjuet, som var aktivt med på de kristne møtene og gruppesamlingene, spilte instrument, og fikk mulighet til å utfolde seg musikalsk gjennom disse miljøene. Troen hadde han med fra sin bakgrunn, men ikke slik at han utenfor fengslet like ivrig oppsøkte kristne miljø som inne. I fengslet fikk han gjennom de kristne samlingene et sosialt og kulturelt rom å utfolde seg i.

Over en 15-års periode var jeg selv med i en ukentlig Bibelgruppe på et fengsel (Ila landsfengsel). Gruppemøtene ble holdt på lukket avdeling i dette lukkede fengslet. Veien derfra og til den noe mer åpne avdelingen var skilt av mange låste dører. På vei opp trappen etter møtene, i følge med deltakere som bodde på den mer åpne avdelingen, hørte jeg mer enn en gang bemerkningen: ”Nå skal vi opp å fortsette og sone.” Møtene hadde vært opplevd som et pustehull, selv om det innebar å være sperret inne bak enda flere låste dører. Jeg finner en parallell i Anne Solbergs erfaring da hun studerte et psykiatrisk sykehus (Solberg, 1996, s. 137-138). Hun fant at arbeidsstua på sykehuset var et fristed for pasientene fordi livet der lignet mer på det normale liv. Både forholdet mellom ansatte og pasienter og arbeidsaktivitetene var mer som i livet utenfor institusjonen. Selv stress, på grunn av leveringsfrister for varer de produserte, var slik positivt som tegn på normalt arbeidsliv. Pasientene var heller ikke utsatt for den kontrollen og overvåkingen som ellers preget livet på det psykiatriske sykehuset. Det ble oppfattet som svært positivt med dette fristedet av normalt

liv. Noe på samme måte tenker jeg Bibelgruppene på fengslets lukkede avdeling må ha vært opplevd.

Det kom flere ganger under intervjuene frem at kristne møter ble satt pris på som avbrekk i en trykkende hverdag: *”Jeg syntes det var positivt med disse søndagsgudstjenestene. Hvor vi da møtte opp og fikk besøk av Kameratklubben og Frelsesarmeen og flere organisasjoner. Det letta på trykket.”* En annen sa at han gikk på alle de kristne møtene fordi det var godt å komme vekk fra avdelingen.

Fordi fengselssamfunnet er så kontrollert, vil alle besøk og møter med vanlige, ”ufarlige” mennesker, som ikke kommer i noen annen hensikt enn å gi av seg selv og bety noe positivt for noen, være kjærkomne pustehull. På denne bakgrunnen blir det forståelig at besøk av frivillige kristne organisasjoner kan være kjærkomment, og noe fangene slutter opp om.

Men det falt også bemerkninger som tydet på et litt kritisk blikk til at det ikke bare var for troens skyld møtene ble oppsøkt: *”Sjøl om vi var ganske mange i kjerka, så var det mest bare for kaffe og kaker de fleste gikk der.”* En fortalte at han først gikk på møtene med noen baktanker:

”Det gjorde jeg egentlig bare av falskhet til å begynne med. Som å virke veldig snill og sånn. Kanskje få være med på noen turer ut på noen møter. Det var flere som fikk det. Så det var egentlig en falsk tanke i hjertet til å begynne med. Jeg blei litt nysgjerrig samtidig. Så jeg tenkte at det kunne i hvert fall ikke skade å gå dit heller.”

Han kjente til at det kunne være mulig å komme ut av fengslet for å gå på kristne møter ute. Og da måtte en jo virke litt interessert på forhånd, i hvert fall skaffe seg noen kontakter, så en fikk invitasjon til møtene. Han pekte på at interessen vanligvis ikke var rettet mot kristen tro. Det var noe helt annet de heller ville. De ønsket permisjoner for å drikke og feste:

”Alle vil det (...) Kanskje rømme, eller drikke eller ruse seg eller ha sex og all ting sånt.” Og så fortsatte han ut fra sin opplevelse av dette etter at troen hadde begynt å bety noe for ham: *”Så det å høre om Gud er noe helt annet. Det er et rent liv. Istedenfor alle disse falske, tomme greiene som alle holder på med.”*

Han som ikke var kristen var overbevist om, at når noen ble kristne i fengslet, var beveggrunnen et ønske om å få fordeler. Selv hadde han hatt mange permisjoner til kristne møter utenfor fengslet i løpet av soningstiden.

”Men det er jo alltid sånn at blir du kristen , så er det for å få fordeler og sånn innafor. Det er jo klart at blir du kristen og sånn (...) så får du kanskje fordeler. Jeg benytta meg av sjansen at jeg kunne få frihet og ha meg ut litt og få litt annet å tenke på. Det var ikke det at jeg hadde noe forhold til Han [Gud].”

Her vil jeg bemerke at han fikk disse fordelene uten å late som han var kristen. Å søke til kristne samlinger, ressurser som er tilgjengelig for alle, er så godtatt at det kan gjøres i full åpenhet om tro eller ikke. Det kan en gjøre samtidig som en hevder at en ikke er troende. Her tas imot hjelp fra de kristne gruppene som de nok ville gitt uansett motivasjon. Og det er goder som det ikke er særlig knapphet på. Det er nok grunnen til at det ikke sees skjevt til fra medinnsattes side. Snarere sees det som naturlig å oppsøke kristne møter for å få disse godene. Og det sies ofte høylydt. Å få kaffe og kake fremstår som den mest aksepterte, i hvert fall mest forståelige, grunn til å gå på kristne møter.

Å få seg litt mer komfort, en ekstra kopp kaffe i soningssituasjonen, er greitt. Men å lure dommeren til å tro at en har tenkt å leve et liv uten kriminalitet og urettmessig få av et slikt alvorlig gode som lavere straff, ved å hevde at en er kristen, blir ikke respektert blant fangene. Intervjuene formidlet flere inntrykk av at å hevde tro av strategiske hensyn ikke helt godtas i fangesamfunnet. Grunnene som oppgis er både at det er å jukse i konkurransen om godene og at det er å misbruke gudstroen.

En fortalte han var skuffet over kristne alkoholikere som ikke ville innrømme at de hadde hatt en sprekk og drukket seg fulle igjen:

”Bevisst hykling (...) Da sitter menneskene med en sånn følelse: Ja, hvis han kan det, da kan jeg også flyte på kristendommen (...) Jeg har nesten ingen lov som kan gjøre noe som helst med meg. Jeg kan gjøre hva jeg vil og blir jo tilgitt. Du vet sånne mennesker har ingen respekt for verken Bibel, Gud eller (...) Kristendom er tross alt gudetrot. Og det er tross alt litt djupere enn akkurat de apekattene der altså.”

Det å si at man er kristen for å oppnå goder, kan også sees som å late som man er bedre enn man er. Det er ikke akseptert å hykle. Uærlighet viser mangel på guds frykt, ble det pekt på. Her kommer det inn en respekt for troen. Den er noe mer og kan ikke bare bli et middel for å oppnå noe annet. Det er derfor ikke troen som angripes, men menneskene som bruker den.

Når det hevdes at det er så mange ikke-religiøse motiv bak å søke kristen tro, er det forståelig at de som gjør det i første omgang vil bli møtt med skepsis. Som en sa:

”Og hvis du blir kristen inne, så blir du dømt. For då er det liksom folk sier: Nei, du blir jo kristen for å få mildere dom og sånne ting, så.”

For de som får en alvorlig tros overbevisning, må de sekundære grunnene til å søke tro skape problem. De vil bli møtt med mistenksomhet, og måtte bevise at de mener alvor med troen.

Om de i tillegg virkelig får goder, vil dette kunne føre til misunnelse blant de andre fangene, og øke tvilen om hvilke beveggrunner som egentlig lå bak.

Men det var ikke bare det at en mistenkes for å være uærlig om en sier at en er kristen. Det ble også sagt under intervjuene at det ikke passer å være kristen i et fengsel.

Han som deltok trofast på møtene, selv om han tok bevisst avstand fra kristen tro for sin egen del, begrunnet dette med at å være kristen, ville skape problem for ham i fangesamfunnet.

Han mente det å bli kristen ville være å bli svak. Han brukte uttrykket å bli *“bløt i hue”*. Den som var kristen stolte for mye på medmennesker og det var farlig. Han mente det ikke ville være mulig å klare seg i fangemiljøet om en hadde en kristen tro.

En annen jeg intervjuet, som selv var kristen, var inne på noe av det samme når han skulle forklare hvorfor de andre fangene var redde for å bli påvirket av troen hans. Han mente det hadde sin bakgrunn i at å være kristen ble sett på som å være svak, mens man i fengsel skulle være sterk.

Nå vil jeg se på hvordan situasjonen, som ovenfor ble sett på som umulig, artet seg for de som var kristne. Var det slik at de som ble kristne, hadde blitt det for å få fordeler, og var det slik at den som ble kristen, ble svak? Igjen vil jeg fokusere på hva slags det var som krevdes i fengselssamfunnet?

4.5.2 Fanger som hadde en tro fra før og fangesamfunnet

De to som hadde en tro fra før de kom inn i fengslet, fortalte ikke at de fikk noen særlige problem av den grunn. Den ene deltok ivrig på møter. Han satte pris på fellesskapet og deltok aktivt i musikklivet. Han likte å opptre med å spille på møtene. Slik prøvde han å få både seg selv og andre i bedre humør. Han hadde en tro med seg hjemmefra nærmest som noe som hørte til i en familie hvor faren hadde vært speiderleder. Han var ellers litt dempet i sitt engasjement. Han nevnte ikke noe om spenninger i forhold til miljøet.

Også en annen hadde fått troen med seg fra barnsben av. Han gav noe mer uttrykk for at troen var viktig for ham også utenom de kristne møtene. Han opplevde ikke noen særlige angrep mot troen i fangemiljøet. Men han kunne fortelle om litt småmobbing, fra ansatte såvel som innsatte. Dette kommer jeg tilbake til senere når jeg omtaler ansattes reaksjoner.

4.5.3 Fanger som vendte om til kristen tro og fangesamfunnet

Jeg vil nå se på hva de fem personene jeg intervjuet, som hadde en omvendelse til kristen tro mens de var i fengsel, fortalte om hvordan fangemiljøet forholdt seg til det som hadde skjedd.

4.5.3.1 På kollisjonskurs med fangemiljøet

Han som i utgangspunktet var populær og hadde høy status, fortalte at han etter omvendelsen fikk alle fangene mot seg, og at de prøvde å ta troen fra ham. Han ble mobbet. Dette var så ekstremt at han til tider ikke turde å gå alene: *“Det var skikkelig tøft. En som nesten ville drepe meg.”*

“Du blir rett og slett et mobbeoffer hvis du bekjenner deg som kristen i et fengsel. Og det problemet har en ikke hvis en ikke er kristen. Jeg var heller ganske populær før jeg ble kristen, fordi de som raner banker eller postkontor har en høyere status enn de som bare sitter inne for rusmisbruk. Det går på klasseforskjeller og status i et fengsel. Det er de som har gjort den mest dristige kriminaliteten som alle de andre lavere nede på rangstigen ser opp til. Og hvis en bekjenner seg som kristen, blir en automatisk skyvi helt nederst.”

Det han fortalte konkret av mobbing, var om kraftig nedsettende munnbruk når han fortalte om troen når fangene var samlet . Dette kan han ha opplevd som truende. Og så samtidig det å ikke lenger ville sette seg i respekt ved bruk av fysisk makt. Jeg spurte ham nærmere om hvordan det ble opplevd:

”Nei, en har ikke lov å slå igjen. Så en blir handikappa. Og det er hardt. Faktisk enda hardere og tøffere å ikke kunne ta igjen på en måte. Da må du tåle mobbinga og bare godta det. Selvfølgelig gikk jeg i baret en par tre ganger. Da blei de andre forbløffa og sa: ”Nei, det er ikke sånn kristne skal reagere!” Så da fikk jeg det jo liksom rett tilbake. ”Er du ikke kristen?” sa dem da, når jeg slo igjen.”

I prosessen med å lære å styre sitt eget sinne ble det tilrop langs veien, om at han nok ikke var ordentlig kristen. Etter noen måneder hadde han lyst til å gi opp troen. Ikke bare på grunn av mobbingen, men også fordi han begynte å tvile på det han hadde opplevd. Men etter en ny sterk trosopplevelse, kom han så på offensiven i forhold til de andre fangene, at han tok luven fra dem og mobbingen stanset: *“Mobbinga holdt opp når de så at den ikke virka på meg. Sånt noe er bare morsomt når det har virkning.”* Men på tross av dette våget han, og noen få andre som ble kristne når han siden kom til et åpent fengsel, ikke å samles til oppbyggelige møter seg imellom, av frykt for de andre fangene. Han forklarte selv ikke motstanden med noe annet enn at de ville ta troen fra ham og få ham tilbake til det gamle livet. Medfanger kom likevel hele tiden til ham på tomannshånd og spurte interessert om troen hans. De var nysgjerrige på hva han hadde, sa han.

Jeg prøvde å spørre nærmere hva han mente var årsaken til motstanden, og nevnte janteloven: Du skal ikke tro du er noe. Altså om det var det å skille seg ut i positiv forstand som ble møtt med negative reaksjoner, men han svarte ved å henvise til at kristen tro ble forbundet med å være svak: *”Heller det at kristendom ikke passer så mye i et fengsel. Der er det at alle skal være tøffe og sånn. Det blir bare ikke godtatt. Så en blir ensom i et fengsel når en er kristen.”*

Men kan være noe annet enn denne holdningen troen krevde, som gjorde konfrontasjonen så hard? De hadde fra begynnelsen av beundret ham for å ha gjort en tøff kriminell handling. Mens han selv etter hvert tok avstand fra det han hadde gjort, og ikke ville snakke om det på den samme måten lenger. Det kan være at motstanden økte på omvendelsestidspunktet, fordi verdier han allerede hadde, da ble mer synlige. Slik ble kanskje omvendelsen dråpen som fikk begeret til å flyte over. Omvendelsen kom brått. Den skjedde i løpet av en ettermiddag, ikke

lenge før hovedforhandlingene i den saken han var siktet for. Han tilsto etter omvendelsen alt han hadde gjort overfor politiet. Ikke bare hadde han tilstått den saken han ble dømt for, men også forhold som var foreldet. Han hadde dermed gjort det samme som Martin Pedersen ble anklaget for: Gitt politiet for lett spill. Han hadde brutt med det som var toneangivende holdning i fangemiljøet: Solidaritet med de andre fangene mot fienden deres, politiet. Dette skjedde i et kretsfengsel. I kretsfengsler er det gjerne mange i varetekt og mange på korte dommer som har flere tidligere dommer. Det er et miljø hvor nærheten til og opptattheten av kriminalitet og politi er ekstra stor.

Under rettssaken viste han tydelig anger og endte opp med å få en mildere dom enn vanlig for tilsvarende sak. Den lave domsutmålingen, og det forhold at han fikk ukentlige utganger fra fengslet til å delta i en Bibelstudiegruppe, kan i tillegg ha gitt grunnlag for sjalusi.

Når mobbingen etter hvert avtok, kan det ha vært som han selv mente, fordi han ikke lot seg bemerke ved det lenger. Det var en maktkamp og motstanderne gav opp når de så de ikke kunne vinne kampen. Men det kan også være at de andre fangene etter hvert skjønnte at han handlet ut fra personlig overbevisning, og at han ikke hadde skiftet side for å gå mot dem. Det vil si respekt for at han hadde integritet og ikke drev et opportunistisk spill.

Motstanden blir forstått slik, ikke mot troen som overbevisning, men mot måten å leve på.

Han ble angrepet på grunn av konsekvensene troen fikk for livsførselen. Som vist ovenfor, hadde han allerede før troen kom inn i bildet, begynt dreiningen mot et lovlydig liv. Men både denne snuoperasjonen og motstanden mot den ble skarpere etter omvendelsen.

4.5.3.2 Å motbevise feighet

Så var det han som, selv om han hadde begått kriminalitet fangemiljøet tok sterk avstand fra, kjempet seg frem fra laveste status og til å bli respektert. Den kampen hadde han tatt før han omvendte seg til kristen tro. Da hadde han allerede sittet ett par år i fengsel.

Han følte at han ble noe mobbet for sin tro. Men når jeg spurte nærmere om hva det gikk ut på, kunne han ikke huske noe verre enn ordbruk, og selv det hadde han bare fått vite om gjennom andre. Det hadde vært av typen: "Ikke annet å vente enn at han ble kristen, som har gjort det han har gjort." Underforstått: Han har ikke annen mulighet, stakkar.

Det var etter at han hadde blitt kristen, han opplevde å bli valgt til tillitsmann på avdelingen.

Og å bli møtt med respekt da han ikke slo igjen, etter å ha blitt angrepet av en anen fange. I miljøet blant fangene, mente han det var en forestilling om at det å bli en kristen ble sett på som noe svakt, en feig handling, og noe som ble gjort for å oppnå goder. Men at dette endret

seg når de så at noe skjedde med de kristne, at de forandret livsførsel. Når han fortalte om episoden ovenfor, var det ikke med noen hentydning til at han hadde blitt angrepet på grunn av sin tro. Mens rusbruk var en positiv verdi som ble heftig forsvart, så hadde kristen tro ikke fremprovosert noe i nærheten av samme reaksjon.

Han hadde allerede måttet bekjempe egen feighet for å bli akseptert i miljøet. Kampen for å bli akseptert som kristen var ikke så annerledes, og ble mindre på grunn av den kampen han allerede hadde hatt. Å bli kristen, ble sett på som noe man gjorde når man var i underskudd på andre kampmidler for å oppnå fordeler, og dermed en feig handling. Så måtte styrken bevises på andre måter. Slik han hadde gjort, når han våget å bli en del av miljøet på tross av sin lave status som kriminell.

4.5.3.3 Å bli sett på som en skikkelig kar

En annen fortalte også om sin opplevelse som kristen i et fengsel med langtidsinnsatte. Troen hans hadde vokst langsomt frem i løpet av de første årene i fengsel. Han hadde ikke opplevd noen konflikt mellom kristen tro og fangemiljøet. Han hadde heller ikke inntrykk av at noen ble uglesett eller sto lavt i status fordi de hadde en kristen tro. Tvert imot opplevde han at han ble ekstra respektert på grunn av sin tro: *“Den som hadde en tro ble sett på som en skikkelig kar,”* sa han. Men overfor noen hadde han nok hørt det ble uttrykt skepsis til om troen var alvorlig ment. Han nevnte at en som gikk på Bibelgruppen bare for å få kaker, ikke ble respektert.

Det ble fulgt med på hvordan en oppførte seg, fortalte han. Han hadde ute i samfunnet levd et vanlig liv med arbeid og familie, og hadde ikke noe problem med å oppføre seg skikkelig. Jeg tenker at muligens ville han blitt like respektert uansett tro eller ikke tro. Selv opplevde han altså at det ga ham et pluss i forhold til miljøet at han hadde en tro. Det kan ha vært slik at oppførselen og troen forsterket hverandre i å gi de andre et bilde av en person med integritet.

4.5.3.4 ”For andre er det trygt med en som er kristen”

En som hadde hatt sin omvendelse mens han var i varetekt, ble løslatt fra varetekt, og senere kalt inn til soning. Han hadde vært engstelig før han skulle inn til dette soningsoppholdet på grunn av troen. Han hadde vært i fengsel flere ganger tidligere, men det var første gang han skulle møte til soning som kristen. Han fortalte at engstelsen for hvordan de andre fangene

ville reagere var så stor, at han ikke hadde vært sikker på om han ville fortelle at han var kristen. Men ganske snart etter ankomst, ble han spurt rett ut av en medfange om han var kristen, og så hadde han svart bekreftende før han fikk tenkt seg om. Og det viste seg å ikke bli noe problem! Til sin overraskelse opplevde han at det ble akseptert når han fortalte om sin tro. Han ble bare kort stund på dette fengslet, før han ble overført til et annet fengsel hvor han sonet resten av dommen. Der merket han at forholdet til de andre fangene først ikke var så godt. Han skjønnte etter hvert at det kom av at han tok avstand fra rusbruk og fra juksing og slikt som de var opptatt med. Da fortalte han at han var kristen. Og da ble forholdet godt! Selv når han fortalte fangen han delte celle med, at han ville bytte celle, fordi han selv kjempet for å ikke bruke rus, og den andres rusmisbruk plaget ham, ble det ikke noe problem ut av det. Han trodde i ettertid det at han sa det rett til vedkommende var viktig. Det ble en sammenhengende erfaring for ham at åpenhet var viktig for å ha et godt forhold til medfangene.

De andre fangene kom gjerne inn og snakket fortrolig med ham om personlige forhold og ba om hjelp. Han oppdaget at bak den tøffe fasaden skjulte det seg usikkerhet. Det var fanger som ikke dusjet eller holdt orden på rommet sitt. Det var noe de ikke hadde lært fra før, fordi de hadde hatt en vanskelig oppvekst, mente han. Ofte hadde de vanskelig for å uttrykke seg skriftlig. *”Når du så hva de hadde fått ned på et papir, så du noe annet enn det tøffe utseende.”*

Han erfarte at det at han holdt seg borte fra rus, og at han ikke drev med sladder og baksnakking, ikke skapte problem, men tvert imot gav tillit: *“For andre er det trygt med en som er kristen”*, sa han. Han mente tilliten han fikk, hang sammen med at han la vekt på en skikkelig livsførsel. Det skapte respekt at han prøvde å gjøre det som var rett og følge fengslets lover og regler, og at han hadde mot til å stå for det han mente. Han fortalte om en medfange han traff, før han selv ble kristen, som levde litt et dobbeltliv. Han hadde en kristen tro, men *“levde med et ben i hver leir”*. Han var ikke konsekvent med å la troen prege oppførselen. Han hadde ikke fått respekt fra miljøet. Tilliten følte han likevel at han selv fikk fort. Mange ville snakke med ham, og han merket at de også ville ha tak i troen han hadde.

Han hadde forstått at bak den i noen tilfelle tøffe fasaden til fangene skjulte det seg mye usikkerhet. Når alle lever så tett innpå hverandre, kan en nok streve ekstra for å skjule sine svake sider, men samtidig blir det også vanskelig å gjøre det. Det merkes fort om noen ikke dusjer eller vasker seg skikkelig. Og det er sårbart for den som ønsker å fremtre som tøff og sterk å bli avslørt som en som ikke kan holde orden på seg selv. Flere har problem med å

skrive. Samtidig er rutinene i fengslet i mange ting basert på skriftlige henvendelser fra fangene. Fra søknader om permisjon, til noe så enkelt for oss andre som å ta en telefon eller hente noen av tingene sine i kjelleren. En innsatt må levere skriftlige søknader for alt dette og mye mer. Noen ganger er det nok med en linje eller to på en lapp, eller noen rubrikker som skal fylles ut på et skjema, men andre ganger kreves mer. Det er derfor forståelig at det er nok av anledninger til å ønske hjelp av en medfange som kan sakene bedre. Og fordi det samtidig er vanskelig å strekke så lite til, er det viktig at medfangen viser hjelpsomhet og tar seg tid til å lytte til problemene. På denne bakgrunnen er det ikke vanskelig å forstå at hjelpsomhet ble verdsatt.

Slik oppfylte han kravet til en kristen, formulert av han som ikke selv var det: *”Skal du være kristen, så skal du leve for å hjelpe andre.”*

4.5.3.5 Møtte interesse på tomannshånd

Den neste møtte, som den første jeg omtalte, også motstand mot sin tro, men det var først og fremst fra ansatte. Da han hadde sin omvendelse, som også for ham skjedde uventet i løpet av en ettermiddag, var han til judisiell observasjon på et psykiatrisk sykehus. Der var det vanlig at pasientene gikk rundt og snakket om sin religiøse tro, sa han. Bare en av medpasientene hadde reagert negativt når han snakket om troen. Denne pasienten hadde vært grov i munnen og bedt ham om å holde kjeft. Fra personalet derimot, hadde han møtt sterk motstand. Jeg vil komme mer tilbake til dette senere, i avsnittet om ansattes holdninger til innsattes kristne tro.

Han ble flyttet tilbake til varetektsfengslet, mens han ventet på rettssaken. I fengslet gikk det greitt å fortelle om troen til de han delte celle med. Omvendelsen hadde vært en så positiv opplevelse at han ikke kunne la være å snakke om den. En av fangene ble interessert og ville be sammen med ham. Han kunne ikke huske at det hadde gitt ham noen problem å ha en kristen tro under fengselsoppholdet. Han var likevel glad for at han ble dømt til å sone straffen på psykiatrisk sykehus. Han ble tilbakeført dit etter domsavsigelsen og tilbrakte resten av tiden der. Han mente at han ville møtt et tøffere miljø om han hadde kommet til et landsfengsel, og at han ville følt seg mer knuget der.

I varetektsfengslet han kom til, hadde han ikke hatt særlig kontakt med andre fanger, utenom de han måtte dele celle med i perioder med overbelegg. Det var derfor ikke noe sterkt fangemiljø han ble konfrontert med. De han delte celle med, ønsket å høre om troen han

hadde, slik også de andre jeg intervjuet fortalte om at interesse ble uttrykt på tomannshånd. Dette skulle tyde på at det ikke var troen det var motstand mot.

4.5.4 Sammenfattende tanker om kristenliv i fangesamfunnet

4.5.4.1 Frykten for de andre fangene

Det er tydelig at det hersket en respekt og til dels frykt for de andre fangene i fangesamfunnet. Sykes peker på frykt for andre fanger som et vanlig fenomen (Sykes, 1974, s. 77). På den ene siden er det blant medfanger en kan finne mest hjelp, og på den andre siden er det også overfor dem frykten er størst. Og det er tydelig at det har vært frykt for fangemiljøet blant de troende fangene. De har vært redde for å bli stående alene mot en stor overmakt.

Fra han som ble mobbet så han var redd for sitt liv, til en annen som også fortalte at han ble mobbet, og til han som var så redd før innsettelse at han vurderte å ikke fortelle han var kristen, er det tydelig at det har vært frykt. Hva kan denne frykten komme av? Det jeg fikk høre om av konkrete episoder med mobbing var ikke mer enn kraftig ordbruk og litt nedsettende bemerkninger. For den siste viste frykten seg å være ubegrunnet. Det var en foregrepet frykt, som viste seg å ikke slå til.

Frykten kunne komme av at de gruet seg til å være en "outsider". Ikke lenger være en del av gjengen, og ta del i det de andre fant på "av juks og fanteri". Også å oppleve seg som mer forsvarsløs, ikke kunne ta i bruk gamle forsvarsmetoder som å slå tilbake og sette seg fysisk i respekt. Samtidig vil både de selv og omgivelsene forvente en slik endring i adferd. Men det kan ta lang tid å endre gammelt handlingsmønster. Og underveis blir det å reagere som før nå sett i et helt annet lys, både av dem selv og av de som er rundt: Du er ikke en ordentlig kristen.

De kjente også til fordommene mot kristne i fangemiljøet fra før. De kan ha husket sin egen skepsis til de som sa de var kristne, og derfor gruet seg til å bli møtt av det samme holdning, som at de var feige og bare ute for å skaffe seg fordeler. Nå må de bekjempe og motbevise fordommene.

Frykten kan også ha blitt forsterket ved at de opplevde seg plassert i en større sammenheng. Da trengte det ikke å være en ny frykt, men opplevelsen av den kan bli forsterket. Slik en som fra før, på grunn av noe han hadde gjort mot en muslim, hadde vært redd for hevn fra andre fanger som var muslimer, etter å ha blitt kristen fikk en forsterket frykt. Han hadde hørt om

alvorlige konfrontasjoner mellom kristne og muslimer i enkelte andre land, og følte seg når han profilerte seg som kristen, derfor enda mer utsatt. Denne frykten hadde blitt til dødsfrykt hos ham etter omvendelsen. Men ikke noe hadde skjedd.

Frykten kan også tenkes å ha metafysiske dimensjoner. Slik kan de ha hatt en opplevelse av frykt som ikke bare var på et håndgripelig plan. Troen hadde kommet med ekstraordinære opplevelser av godhet. Dette kan ha gjort dem var overfor muligheten av noe like ekstraordinært ondt. En frykt for det uforståelige onde, kunne ha fulgt i kjølvannet av møtet med det gode. Men jeg fikk ingen direkte uttalelser om at de opplevde seg som deltagere i en kosmisk kamp mellom det onde og det gode.

Møtet med det mystiske og møtet med fordommer. Dette kunne også ha vært to grunner til at det ble forventet motstand, og kunne bidra til å forklare en frykt for omgivelsenes reaksjon, og en oppfattelse av dem som negative. Dette kunne forklare at de regnet med å møte negative reaksjoner. Selv om dette i liten grad viste seg slå til.

Intervjuene viser at de som hadde en omvendelse til kristen tro under soningen hadde opplevd få problem av den grunn. Det var bare en som fortalte at han ble sterkt mobbet og hadde hatt det veldig vanskelig i fangemiljøet etter omvendelsen. Den følelsesmessige engstelsen for fangesamfunnets reaksjoner hadde vært langt større enn det viste seg å være grunn til.

4.5.4.2 Hva det ble reagert mot i fangesamfunnet og hva som skapte tillit

Vi har sett at det i fangesamfunnet er stor oppslutning om kristne møter uavhengig av personlig forhold til kristen tro. På tomannshånd opplevde flere av de jeg intervjuet at medfanger også gjerne ville høre om troen. Det virker ikke som det var troen det ble reagert mot. Ut fra hva som kom frem under intervjuene, om hva de hadde møtt av motstand i fangemiljøet, virker det heller ikke som det var troen det hadde blitt reagert mot, men andre ting, som misbruk av den for å få fordeler, og å gi hjelp til politiet ved frivillige tilståelser. Det var også skuffelse om noen ikke oppførte seg etter de strenge krav som de stilte til de troende om korrekt oppførsel og utstrakt hjelpsomhet.

Når reaksjoner har kommet, har det altså vist seg å være begrunnet i forhold som kunne forekomme uavhengig av kristen omvendelse. En ble kraftig slått når han talte mot rusbruk på avdelingen sin. Martin Pedersen fortalte om trussel om det samme når han ikke ville delta i en felles aksjon mot kontroll av rusbruk på sin avdeling. Derimot var det en som ikke fikk problem når han markerte avstand for egen del, uten å blande seg inn i de andres rusbruk. Da

fungerte det at han var kristen som en god begrunnelse for å holde seg fra rusbruk. Jeg får forsterket mitt inntrykk av at det er når handlingene truer med å gripe inn i goder andre fanger vil beskytte, at det blir motstand. Mens det å ha en personlig holdning til en sak, uten å ødelegge for andre, blir respektert.

Men det er skepsis i miljøet til om holdningen har skjulte motiv, om det de egentlig søkte var å få fordeler de ellers ikke ville ha fått. Det kunne også virke som noen fikk fordeler, som ekstra utganger fra fengslet, for å gå på kristne møter. Og at de ved å hevde en kristen tro under rettsforhandlingene hadde oppnådd lavere straff.⁷ Det virker som om det er først når de blir trygge på en person, at de viser vedkommende respekt. Slik har det kommet frem at det har vært viktig å vise ikke bare i ord, men også i handling hva man sto for. Det var viktig at de viste en oppførsel som samsvarte med forestillingen om hvordan en kristen skulle være, som å ha en behersket framferd, overholde alle regler og være hjelpsom mot andre. Det kunne også ta lang tid å oppnå tillit, før omgivelsene ble overbevist. Ut fra dette skulle en tenke personlig endring ville bli møtt med skepsis. Det viste seg også at det var de som endret seg brått under oppholdet som var mest utsatt.

Det var tre som opplevde kristen omvendelse som en brå endring. To møtte markert motstand. Den ene fra medfanger og den andre fra personalet på psykiatrisk sykehus. Den tredje ble omvendt mens han var i varetekt med restriksjoner og hadde lite kontakt med andre fanger. Han ble så løslatt mens han enda var i varetekt. Dermed var det ikke et miljø rundt ham som kunne reagere på endring. De to som fortalte at de merket lite eller ingen motstand, hadde begge bak seg en langsom prosess mot kristen tro mens de var i fengsel. Denne prosessen varte ett par år og det er derfor lite trolig at miljøet merket noen stor forskjell på dem.

Reaksjonen på personlig endring kan komme av at det skapes utrygghet og usikkerhet om vedkommendes integritet. En hadde helt fra begynnelsen av skjønt at det var viktig hvordan han oppførte seg. Sammen med en åpenhet som han også la vekt på, har han nok dette ført til at de andre ble overbevist om hans integritet, og tidlig viste ham tillit. Jeg møtte i intervjuene understrekning av at åpenhet var viktig for å ha et godt forhold til medfangene. Åpenhet skapte tillit.

Intervjuene viste at å ha personlige verdier og mot, styrke og utholdenhet til å leve etter dem, ble respektert. Fangene ønsket en person de kunne stole på.

⁷ Se mer om dette i kapittel 6.3.3

Dette kan sees i lys av Sykes sine tanker om at tendenser i fangesamfunnet til å handle individualistisk, vil bli prøvd holdt i sjakk, for å fremme kollektivistisk orientert handling. Å bli kristen er en individuell handling. Siden å handle individualistisk lett vil bli sett som å skulle utnytte goder til egen fordel, må de bevise det motsatte før de kan bli akseptert. De må vise et kollektivt sinnelag gjennom åpenhet og hjelpsomhet.

Det jeg innledet med, at man i fengsel skal være tøff og sterk og ikke kristen og svak, får nå en annen betydning. Den tøffhet og styrke som krevdes i disse fangemiljøene av de kristne, var ikke først og fremst den ytre fysiske styrke, men et personlig mot til å stå for sine meninger og praktisere dem. Dette var noe av det samme jeg kom frem til når jeg behandlet erfaringene fra fangesamfunnet uavhengig av kristen tro. Jeg kan ikke på denne bakgrunn hevde at fangemiljøets moral var en helt annen enn kristen moral, men at det var en holdning til enkeltsaker, som det å forsvare rusmisbruk, som gikk imot kristen moral. Samtidig viser intervjuene en stor respekt for at sentrale moralske verdier som ærlighet og integritet ble holdt i hevd.

4.5.5 Handlingenes drivkraft

Spørsmålet om hva som er handlingers drivkraft har Thomas Mathiesen og Hildigunnur Ólafsdóttir stilt ved å bruke noen ordpar som nyttige analysegrep.

Thomas Mathiesens brukte i sin doktoravhandling, *The Defences of the Weak*, ordparet overbevisning eller strategi (*conviction / strategy*) (Mathiesen, 1965).

Hildegunnur Ólafsdóttir brukte i sin doktoravhandling, *Alcoholics Anonymous in Iceland: From Marginality to Mainstream Culture*, ordparet overbevisning eller bekvemmelighetshensyn (*conviction / convenience*) (Ólafsdóttir, 1998).

Mathiesens avhandling bygger hovedsakelig på observasjon og intervjuer på Ila Landsfengsel⁸. Under opphold på en lukket institusjon som fengslet, er mennesket i en avmaktssituasjon. Og Mathiesen beskriver fangenes stilling som en forhandlingssituasjon med lite å forhandle med (Mathisen, 1965, s. 229). I en slik situasjon er det nærliggende å prøve og lure omgivelsene. Han fant at de innsatte, på samme måte som barn i familiesituasjonen, i sin

⁸ Noe også på Oslo Krettfengsel.

underordnede posisjon ville bruke ansattes egen argumentasjon, deres verdigrunnlag, i forhandlingene for å oppnå goder. Han stiller så spørsmål ved om dette er fordi de virkelig deler dette verdisynet eller om det bare er av strategiske hensyn. Ut fra hva som har kommet frem i mitt materiale, tenker jeg at de deler de ansattes verdisyn i stor grad. Men mens de vil hevde at de ansatte er forpliktet til å leve etter det, kan omstendigheter frita dem selv fra å gjøre det. Det blir da en større forventning til de ansatte, på samme måte som til de kristne, enn hva de har til seg selv, om at liv og lære skal stemme overens.

Mathiesen peker på at det nok ikke er rene kategorier, bare strategi eller bare overbevisning. Han skisserer en mulig typologi. I denne finnes kynikeren hos hvem strategielementet er dominerende og formalisten som også har noe av overbevisningen i seg. Så er det den eksplosive for hvem overbevisningen er hovedsak og strategielementet er ute av bildet, og den indignerte for hvem overbevisningen gir ekstra ammunisjon i de strategiske forhandlingene (Mathiesen, 1965, s. 229-230). Jeg har vanskelig for å plassere de jeg snakket med inn i Mathiesens foreslåtte kategorier. Jeg fant ren strategi egentlig bare som en mening i miljøet brukt som noe andre benyttet seg av. Men han som hadde en sterk overbevisning, og i tillegg brukte troen som strategi for å få mildere dom, kunne kanskje passe inn som ”den indignerte”.

Ólafsdóttir brukte sine analytiske grep for å beskrive motivasjon for å slutte seg til alkoholist bevegelsen. Hun kom til at de som gjorde det i begynnelsen, gjorde det av overbevisning, mens de som senere sluttet seg til, gjorde det av bekvemmelighetsgrunner (Ólafsdóttir, 1998, s. 283). Når det gjelder han som hevdet at han gikk på kristne møter bare for å få kaffe og kaker, er det hennes kategorier som er mest dekkende. Bekvemmelighetsgrunner kan for fangen være å delta på kristne møter i fengslet for å spise og ha sosialt samvær og få hjelp av kristne menigheter til å få et sosialt miljø ved permisjon eller løslatelse.

4.6 ANSATTES FORHOLD TIL INNSATTES KRISTNE TRO

Jeg ville undersøke hvordan forholdet til kristen tro virket inn på forholdet til ansatte.

Jeg var opptatt av om kristen omvendelse forandret forholdet til de ansatte. Jeg var også interessert i om de hadde snakket med ansatte om tro, ut fra den tanken at de positivt hadde kunnet oppleve å bli støttet av ansatte som delte samme tro.

Nå vil det være mange yrkesgrupper representert blant de ansatte. De store fengslene skal fungere som miniatyrsamfunn innenfor murene. Det vil være flere skole-, helse- og verkstedsansatte, blant annet. Men den største enkelte yrkesgruppen, vil være fengselsbetjentene, og det var disse som ble mest nevnt under intervjuene. Selv om hovedinntrykket mitt var at de jeg intervjuet hadde lite å si om betjentene. Det virket som de var i periferien. Deres arbeid dreide seg om det rent mekaniske, låse dører og hente mat. I tillegg kunne det være enkelte bemerkninger de husket. Men det var helst av negativ karakter. Som nevnt i innledningen var det på den tiden, da de jeg intervjuet sonet sine dommer, større vektlegging på avstand mellom innsatte og fengselsbetjentene. De skulle ha lite personlig kontakt. Dette er motsatt av det som i dag ønskes oppnådd gjennom den nye betjentrollen og kontaktbetjentordningen.

Fra innsattes side kunne det være flere grunner til å ønske avstand, slik det har kommet frem tidligere i kapitlet. Jeg vil også nevne et fenomen som Thomas Mathiesen beskriver i sin studie av livet ved Ila landsfengsel (Mathiesen, 1965). Han fant at en strategi de innsatte kunne bruke for å få gjennom sine ønsker var å peke på negative sider ved de ansatte, for å vise at de ikke var stort bedre enn dem, men gjorde mange av de samme feilene. Slik tonet de ned skillet mellom innsatte og ansatte, og minsket egen følelse av skyld (Mathiesen, 1965, s. 185). Dette skulle kunne føre til en betoning av negative fremfor positive sider ved betjentene. Sammen med holdningen om å ha avstand til betjenter, som har kommet frem tidligere, kan vi lett tenke at de ikke har møtt innsatte som viste stor imøtekommenhet overfor dem. Det kan ha ført til økt avstand fra betjentenes side til gjengjeld. Har dette vært annerledes for de kristne fangene? Har de hatt en annen holdning til betjentene og fått bedre kontakt med dem?

En som hadde sonet mer enn fem år i lukket fengsel, og blitt kristen etter ett par år sa, at han ikke visste om noen betjenter som var troende. Han hadde ikke snakket med noen av dem om tro. Og han la til forklarende: *"Nei det ble liksom ikke noe tid til det. Betjentene de vandret jo bare rundt og låste dører og sånt noe. Det var sjelden at de hadde tid til å snakke med oss."* En annen hadde hatt kontakt med en betjent som var kristen. Men det var blitt sett skjevt til av de andre betjentene: *"Betjenten klaga til meg over at de andre mobba han, fordi han prata litt for mye med meg."* Han fortalte også om en episode som hadde skjedd etter at han var løslatt. Da hadde han stått på talerstolen på et kristent møte og fått se en av betjentene fra fengslet nede i salen. Han hadde bedt ham komme opp og hadde gitt ham en klem. Og han sa slik kunne han bare oppføre seg mot en betjent fordi han var blitt kristen.

En person hadde flere positive erfaringer. Første gangen han satt i fengsel hadde han vært et sted der han fortalte det hadde vært et godt kristent miljø. Dette mente han kom av at to av betjentene var kristne. De hadde sørget for at det kom kristne grupper inn for å holde møter og tatt godt imot dem. Fra siste soning, i begynnelsen av nittiårene, fortalte han at han snakket med de ansatte og fortalt dem om sin tro. Han opplevde at de respekterte ham og at de stolte på det han sa ellers også.

Men da har jeg nesten nevnt alt det som kom fram av positivt om forholdet til betjenter under intervjuene. Jeg har derimot mange uttalelser som tyder på skepsis fra ansattes side til innsattes kristne tro:

”De er veldig skeptiske når noen forteller at de har blitt kristne fordi det er mange som har utnyttet systemet på den måten.” Det viste seg også når han fikk ukentlige utganger til Bibelstudiegruppe: *”Da kunne det være litt skepsis fra fengselsledelsen: ”Kan detta være riktig?”*” Han syntes likevel ikke han ble mer saumfart av de ansatte etter at han ble kristen. Men mye kan ligge i et svar som det han kom med: *”Nei, jeg syntes ikke det kunne bli noe verre enn det var.”*

En annen svarte når jeg spurte om han trodde de som var kristne ble mobbet:

”Ja mye spydigheter. Til og med fra betjenter.”

”Hva kunne de si?”

””Jasså, er du ute for å slippe tidligere ut.” Og ”Gå no og be til denna Guden din og se kor mye hjelp du får.” Ja mye sånt piss og det til og med av betjenter og.””

Han fortalte at betjentene kunne sitte og harselere på de kristne møtene. Det likte han ikke. Men ellers sa han at de eldre betjentene var greie. Det var de unge betjentene som var verst.

Han som hadde opphold både i fengsel og på psykiatrisk sykehus, opplevde at troen ble møtt med skepsis begge steder. På det psykiatriske sykehuset ble han av psykiateren sett på som på vei inn i en religiøs psykose: *”Hun var meget, meget skeptisk. Hun trodde det holdt på å rable fullstendig for meg. (...) Hun forholdt seg ikke til min opplevelse. Hun avviste den.”* Han mente hennes reaksjon kom av at religiøse psykoser var vanlige på avdelingen. I tillegg hadde omvendelsen kommet brått og uventet og han hadde antagelig heller ikke vært klar i sin informasjon til omgivelsene om hva som hadde skjedd. Han innrømmet at han kunne ha vært litt tvetydig. Ikke minst fordi holdningen hans i forveien hadde vært å holde alle med autoritet

på avstand. Psykiateren kunne ha trodd noe okkult hadde skjedd når en prest hadde bedt for ham og han var blitt omvendt. Hun forbød presten å komme på flere besøk. En gang trodde hun det virkelig var fare på ferde fordi han hadde skrevet et sted ”Gud sa til meg.” Som om han hadde begynt å høre stemmer. Flere ganger ba hun ham også om å ikke la Bibelen ligge fremme. Han fikk ikke lov til å misjonere og snakke om det han trodde på. Siden han var der til judisiell observasjon før rettssaken, risikerte han at hun med sin diagnose kunne komme til å gi retten råd om at han burde gis psykiatrisk forvaring på ubestemt tid. Og dette var noe han ikke ønsket. Så her var troen en ulempe. I fengslet derimot fikk han klart inntrykk av at betjentene mente han brukte troen som en strategi for å få mildere dom. Ellers hadde han ikke møtte noen direkte motstand eller hån fra fengselsbetjentene. Og én hadde virket interessert og samtalt med ham på cellen.

Jeg kan ikke finne ut fra intervjuene at de har opplevd de ansatte som medspillere og støtte på veien mot å befeste troen. Sporadisk blir det fortalt om interesse fra enkelte betjenter sin side. Men dette virker som en personlig interesse noen har hatt, og en betjent ble kritisert for å ha snakket mye om tro med en innsatt. Det har ikke vært noen generell holdning av å oppmuntre de fanger som viste interesse for religiøs tro. Tvert imot ser vi spor i betjentmiljøet av en holdning av å mistenkeliggjøre interesse for tro. De innsatte som viser slik interesse blir anklaget for å ha baktanker med det.

Noe av bakgrunnen for denne holdningen mener jeg kommer av at man på den tiden vektla avstand mellom fengselsbetjenter og fanger. En avstand som særlig omfattet personlige forhold, hvorunder religiøs tro var plassert. Samtidig virket det som fangene regnet med at det var slik. Når jeg under intervjuet spurte om de hadde snakket med betjentene om tro, fikk jeg inntrykk av at dette var et uventet spørsmål, og noe de ikke hadde tenkt særlig på. Jeg vil tro at avstand til betjentene var naturlig for dem. Jeg hadde likevel inntrykk av at de nedsettende bemerkningene som hadde forekommet, hadde såret dem og at positive holdninger hadde vært oppmuntrende. De ansatte er en del av institusjonssamfunnet og med på å prege fangens hverdag. De er også en del av samfunnet utenfor og ment å skulle representere positive verdier der. Slik er de viktige. Men her synes de å opptre i periferien. Det er medfangene de jeg har snakket med har orientert seg i forhold til i fengselshverdagen. Det er deres reaksjoner på kristen tro som har vært viktigst for dem.

Likevel er det klart at det må ha vært mye daglig samhandling med betjentene. Innsatte kunne ikke en gang gå på toalettet, uten at betjentene låste opp døren for dem. Men kanskje har betjentene blitt sett på som en del av fengselsomgivelsene og gått i et med dem.

Men sett nå at det hadde vært et spesielt nært og godt forhold mellom kristne fanger og fengselsbetjenter, da kunne det ha ført til at de kristne ble sett mer skjevt til i fangemiljøet. Sykes peker på at ikke bare de innsatte som tystet på andre fanger, men også de som delte betjentenes synspunkt, ble sett på som noen som ødela for fangemiljøet (Sykes, 1974, s. 87-90). Det ville være lettere for de troende å ha et godt forhold til andre yrkesgrupper, som ikke har rapporteringsplikt tilbake til de som ivaretar sikkerheten, og kan iverksette tiltak som vil redusere friheten innen fengslet.

Om jeg enn må basere meg på få uttalelser og et lite materiale, vil jeg si at det blir et samspill mellom innsattes og ansattes ønske om avstand. Både innsattes og ansattes miljø har en holdning av å ha avstand til det annet miljø, for å ivareta sin egen gruppes interesser. Fra ansattes så vel som innsattes side er det skepsis til og dårlige erfaringer med det annet miljø, og en strategi for handling som går ut på å ivareta sin egen gruppes interesser. Dette vil hindre en god og åpen kommunikasjon mellom gruppene og føre til et miljøpress som vil hemme enkeltinnspill, når det for en innsatt og ansatt kunne være naturlig å samtale ut fra felles tro. Men som jeg har vist er det også eksempler på at enkeltpersoner ut fra sin tro har vist interesse og latt troen spille ut fremfor andre hensyn. Det gjelder både ansatte og innsatte.

4.7 DE TROENDES VILKÅR I FENGSELSSAMFUNNET

Et fengselssamfunn er et nært lite samfunn hvor folk omgås hverandre tett. De avsløres både overfor seg selv og de andre, Det er derfor et samfunn hvor det å vise hensyn og hjelpsomhet, eller å ikke gjøre det, blir viktig. De trenger hverandre i det lille samfunnet. Den som oppfører seg skikkelig blir satt pris på. Men både innsatte og ansatte følger nøye med for å avsløre om vedkommende holder mål eller ikke,

Som vi har sett vil det for alle innsatte, også de troende, være et press i retning av å handle med tanke på felles beste og å hjelp med innsatte. Men dette krever nok at en må være i en god mental balanse. Og slik Sykes peker på i omtalen av "the real man", så vil de som klarer det bli sett opp til. Enkelte kristne kan nok ved hjelp av sin tro komme i en slik posisjon. Men det

vil ikke være noen lett vei, og det kan være en lang vei, slik det ble pekt på under intervjuene. Og de kristne som ikke klarer å komme i en slik posisjon, kan komme til å møte mye skepsis både fra medinnsattes og ansattes side.

En la vekt på at han ble respektert fordi han hjalp de andre fangene. Det er da naturlig å stille spørsmålet om de som institusjonssamfunnet ikke reagerte negativt på fordi de forandret seg, likevel bare ble godtatt i den grad de var en ressurs i miljøet? Det er rimelig å tenke videre at dette i så fall ville kunne utnyttes. Jeg siterte en som selv ikke var kristen og som definerte en kristen som en som levde for å hjelpe andre. Ville det være slik at en fange måtte stå til ubegrenset assistanse for andre for å unngå å få kritikken: ”Du er ikke noen ordentlig kristen”? Jeg har også sitert en som sa at når han fra et dårlig utgangspunkt hadde kjempet seg gjennom den tunge veien til å bli akseptert, hva han kalte en veldig prosess som han trodde få ville klare, så ble han nesten sett på som et idol. Da blir kravene store og det å ha en tro eller bli akseptert, når man i utgangspunktet bryter med normene for aksept, skulle være noe en kunne tenke de færreste ville ønske å gå i gang med.

Jeg har referert en holdning både fra ansatte og innsatte som gikk ut på at å hevde kristen tro bare var et opportunistisk spill for å få fordeler. På den ene side beskyldninger om å handle egoistisk og på den andre side krav om å være uegennyttig. Hensyn til personen selv blir det ikke rom for her. Det blir stående igjen et inntrykk av at de som omvendte seg til kristen tro mens de var fengslet, fikk et ensomt og anstrengende liv. Det ble mistanker og krav fra ulike sider. Og det blir naturlig å spørre om hva det var som drev disse som likevel valgte et slikt liv? De kan ikke ha gjort det for å få et behageligere liv inne i fengslet, slik jeg i utgangspunktet trodde.

KAP.5 FRA LIVSKRISE TIL LIVSPROSJEKT

Dette kapitlet ser jeg som mest sentralt i avhandlingen. Her kommer kjernen i det jeg forstår som smerten de innsatte opplevde og troens betydning for dem. For at begge disse aspekt skal komme tydelig frem, velger jeg å skille dem i presentasjonen. Jeg behandler først spørsmålet om kriser i livet generelt. Deretter ser jeg på hva jeg kan spore i livet til de jeg intervjuet, fra barndommen av og frem til og med siste fengselsopphold før jeg intervjuet dem. Så skildrer jeg møtet med troen og konsekvensene det fikk. I virkeligheten kom det ene tett på det andre. Troen kom direkte inn i kriseopplevelsen. For å bevare oppgavens fokus, som er troen, blir ikke utlegningen om de enkeltes livskriser mer omfattende enn jeg synes det er nødvendig for å få frem et bilde av ulike opplevelser av krise gjennom livet. Jeg er også opptatt av hva krisen besto av. Det viser hva de har mistet. Og det blir et utgangspunkt for å tenke seg hva de er opptatt av å finne.

Jeg begynner omtalen av kriser i livet ved å understreke hvordan styrken av dem kan oppleves forskjellig. Jeg mener med det å mane meg selv og andre til en viss forsiktighet i bedømmelse av andre menneskers opplevelser. Det grensesprengende vonde og det grensesprengende gode i menneskelivet tror jeg heller ikke fullt ut kan begripes, verken av en selv eller av utenforstående. Ikke bare trosdimensjonen i livet rommer noe som går utover det forklarlige, men jeg mener også krsedimensjonen kan gjøre det.

5.1 LIVSKRISER

5.1.1 Livskriser generelt

5.1.1.2 Definisjon av krise

Med ordet livskrise, mener jeg en livsomfattende krise. Jeg vil før jeg går videre gi en definisjon av ordet "krise". Jeg har valgt definisjonen til den svenske psykiateren Johan Cullberg:

”en livssituasjon der tidligere erfaringer og tillærte reaksjonsmåter ikke er tilstrekkelige til å mestre den aktuelle situasjonen.”

(sitert i Stifoss-Hanssen og Kallenberg, 1998, s.75.)

En livskrise rammer livet mitt slik at det blir en opplevelse av at den skuta som er mitt liv ikke bærer lenger. Krisen truer den balansen og det fundamentet som livet bygger på.

Vanskelige situasjoner som en finner utveier til å mestre ved å gå til egne ressurser, kan ikke kalles kriser etter denne definisjonen. De er livssituasjoner hvor en nettopp henter frem ”tidligere erfaringer og tillærte reaksjonsmåter” for å klare seg. Jeg velger derfor i streng forstand å ikke kalle disse situasjonene for kriser, selv om de ofte i dagligtale ville blitt kalt det. Noen kan selv mene at de takler en situasjon, mens måten de takler den på i andres øyne sees som lite egnet, for eksempel ved stort forbruk av rusmidler.

Krisen kan komme i forbindelse med en forandret livssituasjon som oppleves truende.

Det er først og fremst de som selv opplever krisene som kan gradere dem som mer eller mindre alvorlige. Bare den som selv erfarer dem, kan si noe om deres innvirkning på livet. Selv hva andre vil regne som små kriser, kan ha satt dype spor i et følsomt sinn og vært vanskelig å ta for den som opplevde dem på bakgrunn av akkurat hans livshistorie. I noen tilfelle kan det som utløser en krise virke som en bagatell for andre. Noen krisesituasjoner kan også være så vanlige at det kan være lett for omgivelsene å bagatellisere dem av den grunn. Mange har opplevd det samme og flere har klart seg noenlunde bra. De store kriser i livet opplever vi ofte når vi mister en som står oss nær, som ved dødsfall i nær familie. Også andre brutte forhold, enten det er til familie og kjæreste, eller til skole og jobb og økonomi, eller egen helse, kan utløse en livskrise.

Det å oppleve at livsfundamentet har blitt borte, kan føre til at spørsmål stilles som: Hvordan kunne dette skje med meg? Jeg fortjener vel ikke noe slikt som dette? Bak ligger et stort spørsmålstegn. Det har skjedd noe som er uforståelig. Den livsforståelse jeg har hatt til nå, rommer ikke det som har skjedd. Det jeg har basert livet på, har blitt borte. Jeg leter etter en ny plattform. Livskrisens smerte fører gjerne til at de store livsspørsmålene, de eksistensielle spørsmålene, kommer frem. Sykehusprest Dag Sigurd Wisløff brukte i et foredrag uttrykket "eksistensiell smerte" og definerte det slik:

”Noe skjer med meg som gjør meg til et skjelvende spørsmålstegn. Men min livsforståelse og virkelighetsoppfatning eller livssyn eller religion gir ikke svar. Jeg mangler bilder og begreper som gir mening til det som hender meg. Derfor blir det helt u håndterlig og uoverkommelig. Denne smerten kjennes både psykisk og fysisk.”

(Wisløff, 1998, s. 1-2)

5.1.1.2 Kriser og fengselsopphold

Før jeg går videre vil jeg utdype hvordan livskriser kan bli tydeliggjort i forbindelse med fengsling. Krisen kunne utløses av at det i seg selv er vanskelig å være i fengsel. Smerten kunne være fremskapt av den spesielle livssituasjonen som er innenfor et fengsels murer. Men smerten kan også komme av savn over alt det som murene har stengt en ute ifra.

Overgang fra samfunnet ute til fengsel vil innebære et skifte av rolle. Man forlater rollen man hadde ute i samfunnet og går inn i rollen som fange. Dette, sammen med kriminaliteten man har begått, kan virke sterkt inn på selvopplevelsen. Fangens identitet er truet. Han var fra før først og fremst *sønn og far og ektemann og nabo og ansatt eller elev*, mens det nå virker som han først og fremst er *kriminell og fange*. Det kan føre til en identitetskrise. Wisløff har beskrevet hvordan pasienter ved innleggelse på sykehus, først ble isolert fra sin private livsverden hjemme, og deretter fra seg selv som person til et typisk sykdomsbilde (Wisløff, 1998, s. 2). Det gjelder også ved innsettelse i fengsel. Dette kan rent eksistensielt føre til en opplevelse av at det livet en har hatt er borte.

Men fengslingen skaper avstand til det som er godt så vel som til det som er vondt. Fengsling innebærer tap av den virksomhet en holdt på med ute. Det kan være samfunnsbyggende arbeid, men også kriminalitet. Den har ført til brutte bånd til gode ting, men også til det som var vanskelig. Krisen kunne derfor også komme av det livet en har levd frem til fengslingen. Dette livet kan ha vært vanskelig. I lyset av fengslingen kan det komme til å fremstå som en fiasko. Når tankene klarer etter innsettelsen, kan livet de har hatt ute for mange komme til å fremstå i et negativt lys.

Kriminaliteten i seg selv medfører mange vanskeligheter. For rusmisbrukere er det daglige utsatte måter å få tak i narkotika på. Det kan være rusbruk som balanserer mellom fare på den ene siden for overdose og på den andre siden frykt for at rusvirkningen skal utebli. Det kan være plutselig vold som en har begått selv eller blitt utsatt for i et voldspreget miljø. Et langvarig kriminelt liv kan også i lengden ha ført til avstand til familie, tap av bolig og arbeid. Har livet vært vanskelig fra før, er det ikke sikkert at fengslingen er den største krisen. Den

kan til og med, ikke bare fra samfunnets side, men også for den fengslede selv, være med på å forminske en krise.

Å være i fengsel vil alltid være vanskelig. Men samtidig som denne smerten holdes fast, vil jeg se på om ikke enkelte kan ha hatt så store livsproblem utenfor fengselsmurene, at disse til tider kan ha vært større enn smertene ved selve fengselsoppholdet. Kriminaliteten og avsløringen av den har da bare tydeliggjort dette både for dem selv og andre. Jeg vil nå se på hvilke kriser de jeg snakket med forteller om. Jeg vil se om de selv omtaler krisene som så store at det ville være riktig å kalle dem livskriser.

5.1.2 Livskriser hos de jeg intervjuet med vekt på livet i samfunnet

Selv om det kan føre inn i en krise å komme i fengsel og få brutt båndene til alle og alt man er glad i, var det også for de jeg snakket med bånd som hadde vært kuttet før de kom i fengsel.

Andre kriser hadde preget livet før akkurat den krisen.

Nå har jeg ikke spurt direkte etter kriser og vanskelige livsforhold under intervjuene. Det var vanskeligheter under fengselsoppholdet jeg var opptatt av på det tidspunktet. Det var først senere jeg forsto at livet de hadde hatt ute, før de ble satt inn i fengsel, hadde stor betydning for hvordan de hadde det i fengslet. Jeg har derfor ikke fullstendige opplysninger om livssituasjonen til hver enkelt før første fengsling. Kanskje er det heller ikke nødvendig å vite alt om hvilke kriser de faktisk har bak seg. Det viktigste var hvordan de selv opplevde sin livssituasjon.

5.1.2.1 Barndom

Tre personer mistet en av foreldrene mens de var barn og en kom i fosterhjem som ganske liten. De andre vokste opp sammen med begge foreldrene sine.

Han som vokste opp i fosterhjem, sa at barndommen var vanskelig. En som mistet faren sin tidlig, fortalte at han følte ensomhet og savn, men at han ikke snakket med noen om alle følelsene. Han ble innesluttet og begynte å gå sine egne veier. De var mange søsken og moren hadde ikke så mye tid til hver enkelt. Men ellers snakket de som mistet en av foreldrene om god støtte fra den av foreldrene de hadde igjen. De omtaler ikke barndommen sin som utpreget mer negativ enn de andre, som vokste opp med begge foreldrene sine. Med unntak av

han som vokste opp i fosterhjem, gav ikke de jeg intervjuet uttrykk for at de hadde hatt en barndom stort verre enn folk flest.

5.1.2.2 Ungdomstid

I ungdomsårene forteller en om mindreverdigetskompleks fordi han var liten av vekst, og to forteller om en vedvarende opplevelse av dårlig samvittighet og skyld. Dette er vel kanskje heller ikke noe spesielt mer enn hva preger mange andres liv. Det som er bemerkelsesverdig er heller at alle etter hvert fikk problem med rusmidler.

Seks personer begynte med rusmisbruk allerede i tenårene. To forteller at de ble diagnostisert av lege som alkoholikere da de var 17 og 18 år gamle. Det ble ikke mye videre skolegang. Tre av dem som lot rusen få stor plass i livet, forteller ikke om noe utdanning utover grunnskolen, mens de tre andre klarte å ta en yrkesutdanning og fikk senere jobber i yrkene de hadde valgt.

Kriminalitet kom også tidlig inn i livet deres. Nesten alle som begynte med rusmisbruk i tenårene fortalte om småkriminalitet. Jeg fikk inntrykk av at kriminaliteten i denne tiden både var for å finansiere rusbruket og en del av det å tilhøre ungdomsmiljøet de vanket i.

Halvparten fikk sin første fengselsdom i ganske ung alder. To av de som ble arrestert var blant de som hadde skaffet seg en yrkesutdanning, så det er ikke noe helsvart bilde jeg får av barndom og oppvekst.

Hvordan ble så fengslingen opplevd på dette tidspunktet i livet? Jeg spurte to av de som opplevde å bli fengslet tidlig i livet om dette. De var under intervjuet i førtiårsalderen og så tilbake på fengselsopplevelser som lå mer enn tyve år tilbake i tid. Jeg vet jo ikke hvor mye avstanden i tid kan ha preget blikket. Men de forteller om opplevelser jeg kjenner igjen fra andre jeg har møtt, som har vært fengslet i samme alder.

De skildrer begge fengselsoppholdene som ganske greie. Det hadde ikke vært noe vanskelig å være i fengsel. Den ene ble fengslet igjen bare noen få måneder etter løslatelse første gang.

Han forteller ikke om at fengslingen den gangen fikk ham til å se livet sitt i et annet lys.

Men den andre sier han husker han hadde noen slike tanker. Han ble dømt for under påvirkning av alkohol å ha gjort handlinger som hadde satt andres liv i alvorlig fare. Han sonet i et åpent fengsel og tilbrakte tiden med å spille fotball og se TV og jobbe litt. Men samtidig som han husket fengselsoppholdet som ganske uproblematisk, nærmest

underholdende, så husket han også at han hadde hatt en tanke om av at livet han førte ute i samfunnet ikke gikk lenger.

”Så det [fengselsoppholdet] var ikke noe avskrekkende for meg. Likevel tenkte jeg at når jeg kom ut så skulle jeg holde meg vekk [fra alkohol]. Jeg kunne godt se på en måte at dette her ikke gikk lenger. Men mens jeg var i fengslet fikk vi også smuglet inn noe å drikke, så jeg var fortsatt ikke motivert for endring.”

Fengslingen hadde nok noe tydeliggjort livskrisen allerede da. Men dette hadde ikke stukket dypt nok i ham til at det hadde ført til noen endring når han kom ut.

5.1.2.3 Voksenliv

Hvordan ble så livet videre for den sistnevnte? Jo det ble nye fengselsopphold og tiltagende destruktiv adferd. Når han var full, ble han aggressiv og kom i slåsskamper med andre, men hele tiden var det en destruktivitet like mye rettet mot å skade seg selv. Han sa *”Og det var som det var fullstendig kaos inni meg og også rundt meg mange ganger i de årene.”* Gjennom de kriminelle handlingene satte han både sitt eget og andres liv i fare. Men han hadde også perioder hvor han fungerte i arbeidslivet.

Dette siste gjaldt også de andre som tidlig hadde begynt med rusmisbruk og kriminalitet. Livet var både godt og dårlig. Det kunne bli fyll og slåsskamper og kriminalitet, men samtidig også et vanlig godt liv, slik de selv opplevde det. Når en forteller at familien ikke holdt ut med ham slik han levde, og ba ham flytte hjemmefra, og at han etterhvert hadde hatt nærmere førti forskjellige jobber, så sier det jo noe om at omgivelsene kan ha opplevd livet hans som mer problematisk enn han selv gjorde det. Men to hadde lenge et mer behersket liv som voksne, hvor de klarte å holde en troverdig fasade. De hadde lange perioder hvor de klarte seg bra i arbeidslivet og giftet seg og fikk barn. Dette samtidig som de fortsatte med rusmisbruk og noe kriminalitet. De levde et dobbeltliv, men det var et til dels vellykket dobbeltliv.

To personer fikk ikke livet preget av rusmisbruk før de var godt oppe i voksen alder.

Den ene sier at han begynte å bli ”ganske alkoholisert” etter både å ha blitt skilt fra kona og fått en sinnslidelse. Den andre fortalte han begynte å drikke etter at det ble oppdaget at han hadde begått underslag. For begge ble det tiltagende drikking.

Halvparten giftet seg, men alle ble de senere skilt. Tre personer fikk hadde barn. De hadde kontakt med dem, men ingen bodde sammen med barna sine. Det var dermed ingen av de jeg intervjuet som levde hele voksenlivet med et vanlig familieliv.

Livet fortsatte å være preget av rusmisbruk og noe kriminalitet frem til den dagen de ble arrestert. Når de da ble arrestert var det for de fleste vedkommende for drap eller livstruende kriminalitet. De som ble fengslet for annen kriminalitet, var de to som til da hadde levd et vellykket dobbeltliv som ble avslørt i og med fengslingen. Alle ble arrestert med så alvorlige siktelsler at de kunne vente seg lengre fengselsopphold. Når de da sitter bak murene og ser på livet de har levd, er det med en helt annen fortvilelse enn den noen av dem hadde opplevd da de satt i fengsel som ganske unge.

5.1.3 Livskriser hos de jeg intervjuet under tiden i fengsel

Jeg vil her prøve å skildre den livssituasjon de nå var kommet i. Jeg presenterer dem under tre ulike overskrifter som peker på noen viktige grunner til at de opplevde kriser: Dobbeltliv som ble avslørt, alvorlig kriminalitet som gikk ut over andres liv og ekstrabelastning ved lang fengselsstraff. Dette er ingen god oppdeling på den måten at plassering i en kategori ville utelukke plassering i en annen. Men jeg ønsker ved plasseringen under disse overskriftene å skildre livet til de som det var et hovedproblem for.

5.1.3.1 Dobbeltlivet avslørt

”Det dobbeltlivet jeg førte var helt skjult til jeg ble tatt og satt i fengsel. Da kom alt for dagen. Det var liksom, pang! ...alt! Jeg kunne ikke holde det skjult lenger. Da kom skamma og alt som følger med. Det var så hardt for meg det slaget at jeg rett og slett planla selvmord i fengslet.”

Han syntes før dette at han hadde lyktes i livet. Han var vel ansett på jobben, hadde god lønn og hadde vent seg til fin leilighet og fine biler. Han førte et liv han likte. Han var også glad i å feste og alkohol hørte med. Han drakk litt hver dag. I familien ble han sett opp til og opplevde seg som morens gullgutt. Med fengslingen ble alt brått annerledes. Arbeidsgiveren gav ham

sparken. Han måtte selge leiligheten og bilen. Familien var både sjokkert over å oppdage hans kriminelle liv og flau overfor naboene. Bare barna, som da nærmet seg tenåringsalder, syntes heller det var litt tøft. Han satt så der i fengslet og opplevde at han hadde tapt all anseelse og trodde aldri noen ville ansette ham i en jobb igjen.

Han gav ikke uttrykk for at det å gjøre noe kriminelt hadde plaget ham eller gått utover hans selvopplevelse før dette. Det var ingen lettelse ved å bli oppdaget og arrestert. Tvert imot hadde det han oppnådde gjennom kriminaliteten, av muligheter for å drikke og feste og ha et komfortabelt liv, styrket selvfølelsen. I og med avsløringen kom alt i et annet lys. Han hadde slik sett ved arrestasjonen mistet både det som gav ham hans identitet og sin ytre verden. Det er derfor rimelig å tenke at han i og med avsløringen av dobbeltlivet, kom i en alvorlig identitetskrise.

Varetektsoppholdet slet også på ham. Han opplevde isolasjonen som et sterkt psykisk press. Selv om han etter hvert fikk en jobb, som gav ham litt tid utenfor cellen, syntes han at det ble plagsomt mye isolasjon. Han merket at kroppen "forfalt", som han sa, fordi han beveget seg så lite. De daglige dosene med alkohol savnet han også. Å drikke hadde vært ensbetydende med å ha det bra. Suget etter alkohol satt i ham lenge. I denne situasjon, etter mer enn et halvt år i varetektsisolasjon og med rettssaken foran seg, var han til slutt så fortvilt, at han planla å ta sitt eget liv.

Den andre hadde etter fengselsopphold da han var ganske ung, klart å bygge seg opp et bra liv med familie, hus og arbeid. Samtidig var rusavhengigheten der. Han fortsatte å ruse seg og det ble en del "løgner og luring og triksing", som han selv uttrykte det, for å holde den siden av livet skjult. Men han klarte å holde fasaden i nesten 20 år. Han hadde anstrengt seg for det. Det hadde kostet mye energi og gitt mye dårlig samvittighet, fortalte han. Men til slutt holdt det ikke lenger. Han befant seg igjen i fengsel og mistet det han hadde bygget opp. Med noen få ord skildret han situasjonen han var i:

"Tapa mine hadde vært så store forut for det her. Jeg hadde mista jobb, firma. Alt hadde rasa på en gang. Jeg gikk og hadde det veldig vondt da."

Han sa flere ganger at fengselsoppholdet ikke var noe problem. Dette sa han både når han snakket om de første gangene han var fengslet, da han bare var i begynnelsen av tjueårene, og når han fortalte om det siste fengselsoppholdet:

”Det er ikke vanskelig å være i fengsel. Bare litt kjedelig noen ganger. Opplevde ikke vonde dager på de 12 månedene der. Bare gode dager.”

Han hadde en negativ kommentar, og den gikk ut på at det ikke er lett å få ordnet opp med gjeld mens en sitter inne. Fengslet er ikke et sted å bygge opp tillit til banken!⁹ Men det viser at det ikke er livet i fengslet i seg selv, men livet ute, som bekymrer mens han sitter inne. Han fortalte at første gangen han satt i fengsel, ønsket han ikke å bli løslatt. Han opplevde det som trygt å være innenfor murene.

Det å ikke leve et åpent og ærlig liv hadde plaget ham. Rusmisbruket og kriminaliteten som hadde fulgt i kjølvannet av den, hadde ikke gitt noen god selvfølelse, slik den andre hadde opplevd det. Ute i samfunnet hadde han ikke klart å leve som den han egentlig ville være. Han hadde ikke vært komfortabel med dobbeltlivet. Derfor kunne fengslingen innebære en lettelse. Han hadde ikke bare mistet det han hadde på utsiden, men også stresset ved å leve i strid med sin indre opplevelse av hva som var rett.

Det å komme i fengsel, førte for den ene til tap av identitet, mens den andre fant sin identitet igjen. De har begge mistet det de hadde på utsiden, og kunne slik sett sees som noen som ikke hadde fått til livet ute i samfunnet. Men mens dette for den første var en helt ny måte å se sitt liv på, hadde den andre levd med den forståelsen fra før. Den ene ble avslørt både overfor seg selv og omgivelsene, den andre bare overfor omgivelsene. De stiller så begge spørsmål ved om de fortsatt kan ha mulighet for et liv utenfor fengslets murer.

5.1.3.2 Fengslet for drap eller for å ha satt andres liv i alvorlig fare

De som ble satt inn siktet for drap eller for å ha satt andres liv i alvorlig fare, var både preget av den alvorlige saken og av å forholde seg til seg selv som gjerningsmannen. Ingen av dem benektet det de ble anklaget for. Men de sa det skjedde i en situasjon hvor de var ruspåvirket og ikke hadde full kontroll over seg selv.

⁹ Dette kan sees i det større perspektiv som Sykes peker på, at noe av det vesentlige ved smerten ved å være i fengsel er at en blir hindret i å kunne bevise noe positivt om seg selv:

”The individual’s picture of himself as a person of value – as a morally acceptable, adult male who can present some claim to merit in his material achievements and his inner strength – begins to waver and grow dim.” (Sykes 1974, s. 79)

En hadde begått alvorlig kriminalitet under påvirkning av rus for sjette gang:

”Og det var så sjette gang og det var som om ringen holdt på å sluttes for meg. Jeg kunne virkelig ikke finne mening med tilværelsen lenger. Og jeg ville fortsatt ikke slutte å drikke, for hvis de tok alkoholen fra meg, så var alt mørkt. Jeg kunne ikke forestille meg et liv uten alkohol. Og det hele var for mye. Det var kaos.”

Ved en anledning gikk han amok og knuste vinduer på avdelingen. Han maktet ikke livet verken med rus eller uten rus. Konfrontasjonen med avisenes overskrifter i forbindelse med saken, var også vanskelig å ta. Var dette virkelig ham? Han trakk seg tilbake fra alle i en psykisk krise. Under påvirkning av rus hadde han gang på gang mistet oversikt over sine handlinger, og blitt en alvorlig fare for omgivelsene. Han ønsket ikke å leve slik han gjorde. Krisen var at han ikke maktet å la være.

En annen hadde levd et vanlig borgerlig liv med et arbeid som hadde gitt ham anseelse i lokalsamfunnet. Så blir han som middelaldrende mann arrestert med en alvorlig siktelse over seg. Livet hadde vært vanskelig i årene før innsettelsen. Han hadde fått en psykisk lidelse, som gjorde ham følelsesmessig ubalansert. I tillegg hadde han fått et fysisk handikap som gjorde at han var usikker på hvor lenge han kunne fortsette i jobben. Så ble det skilsmisse og tiltagende alkoholbruk frem til det fatale skjedde, som førte til at han midtveis i livet havnet i fengsel for første gang. Jeg ville tro at både sinnslidelsen og skilsmissen hadde vært vanskelige å forsone seg med. Så ble han drapsmann og fange og ble på grunn av sinnslidelsen av og til plassert i en sikkerhetscelle. Noe han opplevde som ytterligere nedverdiggende. Det er rimelig å tenke at dette kunne føre til en forsterket identitetskrise; i tillegg til det ytre tap av anseelse som fengslingen medførte.

5.1.3.3 Langvarig fengselsopphold som krisefremmende

To fikk så lang dom at de måtte tilbringe mer enn ti år i fengsel. De var da i midten av tyveårene. Dette var første fengselsdom for dem begge, bortsett fra at den ene hadde hatt en promilledom

Den ene fikk flere kritiske perioder. Etter tre måneder i varetekt, da abstinensene hadde gått bort og han var blitt klar i hodet, tenkte han at nå sto valget mellom død eller et bedre liv:

”Jeg bestemte meg for, allerede etter tre måneder i varetektsfengsel, at i og med at jeg ble fengslet for et drap og så alvorlig forbrytelse, at nå har jeg kommet så langt ned i livet mitt, at enten kan jeg ta livet mitt her i cella, eller så går det bare en vei, da kan det bare gå oppover. Jeg tenkte sånn den gangen. Det er enten eller. For jeg kunne ikke tenke ti år i fengsel. Det er jo en helt vanvittig tanke å skulle utholde alle de årene hvis man er ulykkelig. Det var da jeg trente og leste så veldig mye. Det blei noe manisk og psykotisk over det, men allikevel så blei jeg sterkere da.”

Han mobiliserte kreftene sine for å klare seg. Han bestemte seg for hver stund på dagen å være engasjert med noe positivt, som å trene, lese eller skrive. Hvis en fengselsbetjent tilfeldig kikket inn til ham gjennom luka, skulle han se at han hele tiden var i aktivitet. Om jeg sier at fangen kjemper for livet og leter etter noe som kan muliggjøre fortsatt eksistens, så kan det virke overdrevent på en utenforstående, mens en som har opplevd det samme, kan kjenne seg igjen. Jeg vil sitere Arne Treholt fra selvbiografien, *Alene*, om en situasjon under lang varetekt i streng isolasjon:

”Jeg får lyst til å løpe fort, fortere enn jeg noensinne har gjort, jeg vil tømme kroppen for det lille som er igjen av krefter. Jeg skal satse og vinne denne kampen med meg selv. Vokterne tar oppstilling som vanlig. Jeg bestemmer meg for å løpe ti og en halv kilometer, femten runder, tretti ganger fram og tilbake i en korridor. Det er en hard løype med stigning og skarpe svinger, men jeg skal under 40 minutter. Gjør jeg ikke det er det død og fortvilelse. Klarer jeg utfordringen har jeg vunnet over meg selv.”

(Treholt, 1985, s. 247)

De har begge en kamp med seg selv og med å finne frem ressursene i seg selv. Verdenen deres er blitt redusert. Nå er det fengselsbetjentene som er øyenvitner til livskampen. Personen jeg intervjuet fortalte at på tiden like før omvendelsen kom igjen tanken fra varetektstiden tilbake, om at det sto om død eller liv. Han hadde da sittet i fengsel i tre år og sa han var begynt å bli ”paranoid av systemet”. Han merket slitasjen over å leve innenfor et strengt regulert system. Hele tiden måtte det øves selvkontroll for å ikke komme i konflikt

med omgivelsene. Og det var vanskelig for en som har ”ild i hodet”, som han sa om seg selv. Han var redd for at han ikke ville klare det lenger:

”Jeg var inne i en veldig vanskelig periode da. For da kom de tilbake tankene fra varetektstiden, om at det var enten død eller liv. Det måtte skje noe rett og slett. Det måtte finnes en løsning. Ta livet sitt, eller så måtte man ta et skikkelig oppbrudd så man slapp å komme på psykiatrisk.”

Han var som de andre kommet i en situasjon hvor han opplevde at den måten han inntil da hadde taklet livet på, ikke holdt lenger.

Disse som jeg til nå har skildret situasjonen til, mener jeg kom i en krise etter den strenge definisjonen av ordet. Jeg har under overskriftene til nå beskrevet element som var krisefremmende for de som kom i en virkelig krise, hvor de ikke kunne bruke tillærte løsninger. Jeg vil nå fortelle om de som nok kom i tilsvarende situasjoner som dem ytre sett, men som møtte dem med sine tillærte løsninger.

5.1.3.4 Unngikk krise med tidligere erfaringer og tillærte reaksjonsmåter

Om noen kan det sies at de unngikk krisen ved å hente frem ressurser i seg selv, og bruke løsninger som de tidligere var vant til å bruke. Ut fra den strenge definisjonen brukte de da dette til å unngå å komme i krise. Men i en hverdagslig forståelse av krise, som en situasjon som er utover det normale vanskelig å takle, kom også de i en krise. Selv om de har den ytre situasjonen felles med de andre, finner jeg det for analysens del, fruktbart å skille dem ut og presentere dem for seg.

Den yngste av de som fikk ekstra lang dom, fortalte slik om sjokket over å skulle forholde seg til dette. Han satte alt inn på å holde ut:

”Hovedeksistensen for meg, med så lang tid på første smell, så tenkte jeg bare på å berge mitt eget liv. Jeg tenkte bare på å komma meg ut. Eksistensgrunnlaget mitt det var å komme ut med vettet i behold.”

Han la opp en strategi for soningen. Han bestemte seg for å holde seg for seg selv og være minst mulig sammen med de andre fangene. Han bestemte seg også for å spare alle pengene sine og ikke unne seg noe ekstra, så han kunne ta noen kurs og lære mer. Han valgte å ta ekstra belastninger under soningen med det mål for øye å kunne fungere i samfunnet igjen etter løslatelsen. Han fortalte at dette var veldig vanskelig. Det ble en soningsform så krevende, at han ikke trodde andre ville klart det. En gang under intervjuet, når han tenkte tilbake til barndommen, sa han: *"Hele livet har jeg klart meg sjæl."* Han hadde en opplevelse av at det var det som skulle til, og at han kunne klare det. Han kom seg på denne måten gjennom soningen.

Styrken han hadde i seg selv var hovedsaken. Men blant det "tillærte" var nok også hjelp fra andre. Han tok vare på den gode kontakten han alltid hadde hatt med mor og søsken. Han holdt også fast ved kontakt med andre som kom på besøk til fengslet i sosiale sammenhenger. Han deltok på alle arrangementene der, ikke minst alle kristne møter. Slik fikk han en motvekt mot ensomheten på celle. Utenfra sett må familie og andre besøkende, ha vært noe han bevisst brukte for å mestre sin livssituasjon, og som gjorde at han unngikk å komme i en krise han ikke kunne mestre.

En fortalte om engstelse foran en stor rettssak. Han hadde hatt mange fengselsopphold, men denne gangen gjaldt det en så alvorlig sak at flere dager var satt av til den i retten. Utfallet kunne veldig gjerne bli en lang dom. Da gjorde han som han var vant til å gjøre når noe var vanskelig, han foldet hendene og ba om hjelp. Fra et ellers vanskelig barndomshjem hadde han fått med seg en gudstro som hjalp ham gjennom livet. Og den vanskelige situasjonen løste seg godt, fortalte han. Dommen ble ikke så lang som fryktet. Selv om han kanskje ikke helt hadde levd etter troens regler og påbud ute i samfunnet, hadde troen vært der likevel. Og når han var i fengsel og i en vanskelig situasjon, var det den hjelpen han tydde til.

En annen tydde til ressurser i seg selv. Han valgte å ikke dvele ved det vanskelige, men satset på en optimistisk holdning. Han så på den lyse siden av livet og ikke den mørke. Han hadde talent. Han tok dem i bruk i fengslet. Var glad i musikk, spilte selv og oppmuntret andre. Han deltok på kristne møter i fengslet. Utfoldet seg der ved å spille og få frem den lyse siden. Han var sammen med andre når han var i godt humør og unngikk alvorlige samtaler. Han la vekt på utseende og oppførsel, og holdt seg unna når han ikke klarte å vise seg fra sin beste side. Det var motsetninger i livet han ikke tok opp. Han tok ikke ansvar for handlinger under alkoholpåvirkning som var helt i strid med både omgivelsenes og eget syn på hvordan livet

skulle leves. Han tok heller ikke avstand fra muligheten for fortsatt å kunne bruke alkohol, og han planla en fremtid i samme omgivelser som før. Kanskje ante han utilstrekkeligheten i sin situasjon, men orket ikke at andre skulle ta del i den. Så skjøv han den unna overfor andre, og så langt han maktet også overfor seg selv. Han tydde heller til midlertidige løsninger, som muligheten for å ruse seg i påvente av en dag å få et bedre liv.

En slik løsning kan ha vært valgt tidlig i livet under en opplevelse av å ikke innfri omgivelsenes forventninger. Også da kan oppgavene ha syntes for store og det ble nødvendig med fluktmuligheter, for eksempel å ruse seg i smug og ”sjarmere seg frem i livet”, for å tekkes omgivelsene. Hele tiden unngå å møte realitetene. Kanskje er sporet lagt så dypt og har blitt så mye av et livsmønster at det følges også i møte med enda alvorligere situasjoner. Sett utenfra er dette ikke noen god løsning. Det var snarere en vei mot stupet enn en vei bort fra det. Å si at alt dette gjaldt her, ville være å si mer enn han selv har sagt. Det ville innebære en for dyptgående analyse i forhold til de opplysningene jeg har. Men det kan være en hjelp til å forstå at det kan finnes måter å unngå kriser på, som oppleves som best i øyeblikket sett fra personen selv, uten at det for en utenforstående synes å være noen løsning i det hele tatt, og slett ikke noen god langsiktig løsning. Rusbruk som en løsning i møte med vanskelige situasjoner er et slikt eksempel.

5.1.4 Sammenfattende om livskriser

Den som settes i fengsel kan komme i en livskrise. Dette kan være i overført betydning ved at murene står som symbol for at man ikke klarer livet ute i samfunnet og ikke er ønsket der, og ved at de også rent faktisk stenger en ute for det som har vært av positiv funksjon i samfunnet. Jeg fant at årsaken til kriser under fengselsoppholdet hos de jeg intervjuet, var forholdet til samfunnet utenfor, mer enn smerten ved fengselsoppholdet. Flere fortalte at de kom i en krise hvor de ikke kunne se noen løsning for sitt liv. Andre opplevde ikke noen direkte krise fordi de fortsatte med sine gamle reaksjonsmønstre. De valgte å fortsette med sine gamle reaksjonsmåter, også i den vanskelige situasjonen de var i, uansett om disse hadde vist seg å være gode eller ikke.

De fleste av de jeg intervjuet kom i en livskrise i forbindelse med fengselsoppholdet. På den ene siden dreide seg om deres identitet etter arrestasjonen og det som skjedde forut for den, og på den andre siden var det slitastjen over dag etter dag å fungere innenfor et strengt regulert

system som la press på psyken. De så ikke lenger noen løsning i gamle reaksjonsmåter. De hadde kommet til et nullpunkt i livet

Det er noe totalt ved fengselssituasjonen. Fengslet har så totalt brutt i forhold til det som var før. Det er lett å tenke at nå må det en totalt ny løsning til for resten av livet. Et nytt fundament, som skal hjelpe den enkelte til å overleve, blir viktig. De sa selv at det sto om å leve eller å dø. Jeg synes derfor det kan være riktig å kalle dette en død/liv problematikk. Det ble å finne et nytt fundament for sitt liv, og ikke bare en ny venn eller en ny jobb eller en ny hobby. Det er noe mer grunnleggende som skal til for den som har opplevd store livskriser og sett at løsningene til nå ikke har holdt, men bare ført til nye og større kriser.

5.2. LIVSKRISER OG TRO

Livssituasjonen slik de har fortalt om den var uutholdelig. Hva gjorde de så? Noen reflekterte over å ta sitt eget liv. Men ingen endte opp med det valget. Vi vet at de endte opp med en sterk kristen tro. Hvordan kom de dit? Fikk krisen dem til å søke tro, eller lå det ikke noe bevisst valg bak som førte dem dit? Dette blir det første jeg vil prøve å svare på. Og ble troen en vei ut av krisen? Det blir det andre spørsmålet jeg vil svare på. Jeg vil søke svarene ved å gå nærmere inn på hva de fortalte.

5.2.1 Søkte de tro som hjelp i krisen?

I Kap. 3 har jeg behandlet omstendighetene rundt tilnærmingen til troen. Jeg vil derfor her bare gjenta det som er aktuelt for dette avsnittet.

Når det gjelder å svare på om de søkte til kristen tro for å få hjelp med sine problem, blir det vanskelig å si at de direkte gjorde det. Jeg kan ikke si at de søkte tro. Men de var i en situasjon hvor de møtte påvirkning til tro. Alle fem, som tok imot troen mens de var fengslet, fikk impulser til kristen tro gjennom andre troende. Hvor stor denne påvirkningen var og over hvor lang tid den pågikk, varierte stort. De hadde alle deltatt på kristne møter før de hadde sin omvendelse. Møtene hadde vært hyggelige, men de ble ikke nevnt som noen direkte årsak til omvendelsen.

Bare en var aktivt søkende. Han ønsket å oppleve fred. Dette fikk ham til å søke. Men han søkte ikke i kristen tro. Han leste om andre religioner og oppsøkte psykolog i håp om å få oppleve fred, før han helt til sist, på medfangers oppfordring, vendte seg til kristen tro.

De som ikke søkte, hadde en annen historie. En var ikke i noen akutt krisesituasjon, når han møtte troen etter å ha vært i fengsel en stund. Men det vil ikke si at han hadde det lett, fengslet som han var etter å ha tatt en annens liv og plaget av ustabil stemningsleie. Han møtte presten og andre kristne i fengslet, deltok på gudstjenester og kristne møter og gradvis ble troen mer og mer en del av hans eget liv.

De andre hadde det felles at de var i varetekt og var dypt fortvilet over sin livssituasjon. En opplevde at den dagen han var som mest fortvilet, den dagen han hadde planlagt å ta livet sitt, så banket en prest på celledøra hans. Han spurte senere presten om hvordan det hadde seg at han banket på hos akkurat ham akkurat den dagen. Presten kunne ikke si annet enn at det var tilfeldig. Han hadde hatt litt tid igjen, etter at han hadde snakket med de som hadde gitt beskjed om at de ville ha besøk, og så ville han hilse på noen flere. Bak den døra traff han da en fange som gråtende berettet om sitt liv, og han fortalte da om Jesus som kunne hjelpe.

En annen ville slett ikke ha besøk. Han isolerte seg. Kom moren på besøk, sutret hun over hans elendighet og gjorde det hele enda verre. Så fikk han en dag beskjed om at hun hadde kommet for å besøke ham og hadde med seg en prest. Da sa han ja til å snakke med presten bare for å slippe å være alene med moren. Han syntes presten var sympatisk og ville derfor ikke si nei da presten spurte om å få be en bønn for ham. Hva presten sa i bønnen, fulgte han ikke med på.

Den tredje viste litt interesse. Da en medfange fikk besøk av en kristen og spurte om han også ville ha et besøk, sa han ja til det og gledet seg til besøket. Han sa også ja da den besøkende spurte om han skulle komme igjen en gang senere. Under dette andre besøket blir han spurt direkte om han vil bli kristen. Det ville han. I bakgrunnen var hans fortvilte livssituasjon og en lengsel etter troen. Han hadde bare ikke hatt mot til å ta initiativ selv. Allerede som ungdom hadde han hatt en opplevelse at han burde la seg engasjere av troen, men valgt å ikke gjøre det. I krisesituasjonen, sa han endelig ja: *”Jeg var så full av fortvilelse. Var så langt nede. Var mottagelig.”*

Jeg tror at denne siste beskriver det som gjaldt flere. De søkte ikke selv mot tro i krisen, men når de møtte den, gjorde krisesituasjonen at de var mottagelige for å ta imot. Mer saksvarende enn å si at de søkte troen som hjelp i krisen, blir det derfor å si at de var i krise når troens budskap ble presentert for dem.

Men hvordan gikk det så for de som tok imot troen? Opplevde de at det ble en hjelp?

5.2.2 Hjalp troen i krisen?

Her vil jeg konsentrere meg om beretningene til de som møtte troen mens de var i varetekt. Ikke for noen av dem endret troen umiddelbart det ytre ved livssituasjonen. De var fortsatt bak stengte dører. Det som først og fremst skjedde var at de kom i en bedre sinnsstemning. Og dette var så påfallende i den situasjonen de var i, at det for dem var noe stort. De kunne fortelle at de straks kom i en bedre sinnsstemning og så lysere på sin situasjon. De fortalte om følelser av fred og håp:

”Jeg tenkte mye på at dette ville ikke gå i det hele tatt når jeg slapp ut, uten jobb. Og alle venner og familie ville se ned på meg som et svart får som var utpekt for resten av livet. Etter omvendelsen tenkte jeg ikke på det. Da hadde jeg helt klart for meg at jeg skulle få lov å begynne på nytt. En sånn fred fikk jeg at jeg slo meg til ro med det.”

Han som hadde mistet arbeidet, og sa at ”alt hadde rasa på en gang” i og med arrestasjonen, og hadde varetekt med restriksjoner (”Brev- og besøksforbud”), sa dette om hvordan han opplevde situasjonen etter at den kristne besøkeren hadde bedt for ham:

”Så det som skjedde etterpå var at alt forandret seg i løpet av en time for meg da. Så åpnet det seg masse muligheter for meg i fengslet. Ja, alt ble så lett for meg.”

Han som var plaget av mørk sinnsstemning, beskriver hva som skjedde etter at presten, som kom uventet på besøk, hadde bedt for ham: ”Mens presten ba, så følte jeg en form for fred inni meg. Og det var sånn sett alt jeg opplevde da han ba.”

Ettertenksomt sa han i et forsøk på i ettertid å forstå denne opplevelsen og den virkningen den hadde på ham:

”Og det skjer noe når Jesus er tilstede. Tingene løftes på en eller annen måte. Det gjør noe i sinnet. Så det betydde mye for meg i begynnelsen at jeg kunne merke noe. Jeg ville også fortsatt å gå inn og ut av fengsel til jeg døde av et eller annet hvis ikke troen og Gud hadde kommet til meg.”

Dette var den umiddelbare reaksjonen, gjenfortalt i ettertid, av de som hadde en trosopplevelse i krisens akutte fase mens de var i varetekt. Det følelsesmessige trykket lettet. Plutselig ble de fylt av håp. De fikk en opplevelse av at tingene ville ordne seg. En sa også at noe ordnet seg straks.

I sitatet ovenfor ble det som skjedde kalt et gudsmøte: ”Gud hadde kommet til meg.” Gudsmøtets virkninger, det nye forholdet de fikk til sin situasjon og andre mennesker, vil bli emnet i det neste hovedkapittelet. Men først vil jeg nå belyse hendelsene nærmere fra forskjellige synsvinkler.

5.2.3 Hendelsene nærmere belyst. W James og D Østerberg.

En måte å forklare det som skjedde på, er å gjøre det innenfor rammer av kristen tro. Det var det de selv gjorde. De identifiserte det som en kristen opplevelse, møte med Jesus og med Gud. En måte å komme nærmere dette på, er så å spørre om det de har opplevd er et kjent og akseptert fenomen innen kristen tro. Dette kan blant annet besvares ved å se på Bibelens skrifter.

Psykologien og sosiologien er også opptatt av trosytringer. Religionssosiologi og religionspsykologi er egne fagområder innen disse disiplinene. De vil være opptatt av å registrere religiøse omvendelser som fenomen og plassere dem innenfor sine forståelsesrammer. Mens sosiologien vil legge størst vekt på å se omvendelsene i forhold til andre mennesker og fenomenet i den ytre verden, vil psykologien legge vekt på å se på fenomenet som en prosess i den enkeltes indre liv. Når de selv plasserer dette innenfor kristen tro og sier at ”Gud hadde kommet til meg”, sier de at dette er noe utenfrastyrt. Det ville kollidere med en psykologisk forståelsesmåte som sa at det hele var innenfrastyrt. En slik psykologisk forståelse ville være fremmed for dem og ikke noe de ville kjenne seg igjen i. Jeg velger å ta utgangspunkt i deres egen forståelsesmåte og se på tolkningsrammer hvor denne ivaretas. Med denne begrensningen mener jeg både psykologisk og sosiologisk analyse kan bidra til å belyse fenomenene.

Jeg vil innlede med å nevne en klassisk religionspsykologisk studie som kom i begynnelsen av det 20. århundret, William James, *The Varieties of Religious Experience*, (James 1997). Boken inneholder flere beretninger hvor mennesker som har gjennomgått en kristen omvendelse forteller om det som skjedde. I hovedtrekk kjennes igjen de fenomen som jeg fant i fortellingene til de jeg intervjuet. Før omvendelsen var de i en krise. For de James forteller om var det en religiøs krise. De var opptatt av sin egen utilstrekkelighet i religiøs henseende. Dette ender med resignasjon, en oppgitt holdning. Så følger helt uventet for dem selv, slik de skildrer det, en sterk opplevelse av å bli møtt og omfavnet av Guds kjærighet (James, 1997,

kapittel 9 og 10). Dette er parallelle historier til hva jeg selv fikk høre, selv om den innledende krisen hos dem ikke var religiøst fundert, men hva jeg kaller en omfattende livskrise. Resignasjonen fant jeg også hos dem, ved at de ble stående i fortvilelsen uten å søke eller se noen utvei. Gudsmøtet som kom etter dette, kom plutselig og uventet og er skildret helt på samme måte som å være omsluttet av fred, varme, kjærlighet. Slik er det store likheter mellom beretningene om religiøse omvendelser i disse ulike historiske epokene.

William James forstår omvendelsene som psykisk fenomen som en fortetting av negative opplevelser som følges av en fortetting av positive opplevelser med et mellomspill av avslappet oppgittethet. Han sammenligner dette med den allmennmenneskelige erfaring av å streve med å huske et navn. Etter anstrengelse for å finne frem til navnet, gir man opp, for så å oppleve at det litt senere plutselig dukker opp i minnet av seg selv.

De jeg intervjuet gir inntrykk av at det de har opplevd er noe helt nytt for dem. Dag Østerberg har gitt en definisjon av "det Nye". Dette er hva han setter som kriterier for å kunne si at noe nytt har inntruffet i et menneskes liv:

"Det Nye er noe som skjer ved og med meg, og som forandrer meg og min fortid i så stor grad at jeg ikke lenger opplever den som den Samme som før. Det er derfor bare ved en anstrengelse eller åpenhet utover det vanlige at det skjer noe nytt med meg og for meg.

Å forutsi det nye på grunnlag av fortiden er da en selvmotsigelse, fordi forutsigelsen går ut på at noe skal gjenta seg, at det samme skal skje som har skjedd tidligere, men det Nye er nettopp det som ikke er det Samme, som er et brudd med fortiden, med gjentakelse. Det Nye er nøyaktig det som ikke lar seg forutsi, og det hender nye ting i vår verden." (Østerberg, 1993, s. 44-45. Forfatterens markering.)

Jeg mener fortellingene kvalifiserer for å kalle møtene med troen som de beretter om for noe helt nytt i denne radikale forstand av det Nye. Det er slik de selv omtaler det. Nå hadde likevel noen av dem vokst opp med foreldre som praktiserte kristen tro. Ville ikke dette tilsi at møte med troen ikke kunne bli noe helt nytt for dem? I Østerbergs radikale forstand blir det likevel det fordi troen de møtte gjennom foreldrene var noe de selv bare hadde et ytre forhold til. Det Nye var et indre forhold og bare et slikt forhold fører til forandring og dermed noe nytt i egentlig forstand. Det var uventet for dem at dette skulle skje. Det kunne ikke forutsies ut fra

deres bakgrunn, selv om selvsagt bakgrunnen hadde kunnet være med på å lede tankene i den retningen. I en drøftelse av om forutsigelse av handlinger er mulig, bruker Østerberg som eksempel det å forutsi å bli en troende muslim:

”Jeg kan ikke forutsi at jeg vil forandre meg, uten allerede å ha forandret meg. Jeg kan nok forutsi at jeg en gang vil bli troende muslim, men en slik forutsigelse gjelder bare helt ytre trekk ved islam, som kan forstås av alle bare de har et abstrakt allmennbegrep om det som Durkheim betegnet som ”det alvorlige livet”. Men for å kunne forutsi mer konkret hva min omvendelse skulle bestå i, hvordan den vil arte seg, hva dens følger ville bli, måtte jeg simpelthen gjennomgå forvandlingen selv. En forutsigelse av at jeg vil bli en sann troende (muslim, buddhist, katolikk osv.) er ofte et ubestemt, svakt ønske om forvandling i denne retning.”

(Østerberg, 1993, s. 83. Forfatterens markering.)

Ut fra dette ville ikke omvendelsen kunne forutsies, enn si søkes, av de som opplevde den. De kunne nemlig ikke vite hva den ville innebære, før de opplevde den selv. Det ytre kjennskapet de hadde til troen, gjennom å se den praktisert hos andre, hadde også tidligere tvert imot fått noen av dem til å ta avstand fra den.

Hvordan beskrive et indre forhold for andre mennesker? Etter definisjonen må det som beskrives da først ha fått en ytre karakter og vil dermed i denne prosessen være blitt noe annet.

Går vi til kristen teori, vil vi oppleve samme forklaringsvanskelighet der. Det hele forblir noe mystisk, noe dunkelt og skjult. Jesus lot selv hendelsen beholde et mystisk skjær når han omtalte den, som i hans svar til en som søkte forståelse:

”Ingen kan se Guds rike hvis han ikke blir født på nytt. (...) Vinden blåser dit den vil, du hører den suser, men du vet ikke hvor den kommer fra og hvor den farer hen. Slik er det med den som er født av Ånden.” (Bibelen, 1980, Johannes evang. kap. 3,3-8)

Hendelsen har også karakter av å være en gave. Jeg tenker da på gave i betydningen noe som helt fritt skjenkes til en utenfra. Men som enhver annen gave, må den tas imot når den kommer. Det kreves av mottakeren at han aksepterer den. Det virker da som de som fikk sitt møte med troen når de var i krise, har vært i en situasjon hvor de var åpne for å ta imot gaven, det helt nye. At det er de som er hjelpeløse i krise som også søkes opp av gavens giver, er noe

som passer med utsagn av Jesus: ”*Menneskesønnen er kommet for å oppsøke det som var fortapt og frelse det*” (Bibelen, 1980, Lukas evang. Kap. 19.10). Krisen blir da en forutsetning for initiativ fra Guds side. Han oppsøker den som er i nød. Den blir også en forutsetning hos mennesket for å være åpen for å ta imot det nye som møtet vil innebære. Dette passer sammen med Østerberg sin forståelse av det Nye som noe som bare kan tas imot ved en åpenhet utover det vanlige.

5.2.4 Fangers eksistensielle opplevelser og kristent trosinnhold

Gudsmøtet i seg selv har en overnaturlig karakter og går utover det menneskelig fattbare. Men den kristne tro som ble presentert når gudsmøtet skjedde, er nedtegnet i skrifter og utformet i en lære. Jeg vil ut fra den spørre hva som kunne være grunnen til at møtet med kristen tro ble meningsfull i deres livssituasjon. Hva det var som gjorde at den kristne troen kunne bli svar på fangenes eksistensielle spørsmål?

Jeg vil prøve å finne et svar gjennom å søke etter sammenheng mellom fangers eksistensielle opplevelser og kristent trosinnhold. Noen ganger vil dette være å tolke utover hva de jeg intervjuet selv forteller. De fortalte ofte om opplevelsene uten å ikle dem teologiske ord. Jeg fant mindre enn ventet av bibelsk tankeinnhold og teologisk resonnement i beretningene. Jeg hadde ventet at den store oppdagelsen for dem hadde vært å se at utsagn fra Bibelen og kristent trosinnhold, passet for dem og at det var dette trosinnholdet de hadde tatt imot og blitt påvirket av. Isteden fikk jeg fortellinger om følelsesmessige opplevelser som heller var uforståelige for dem selv. De kom uventet. Det var ikke tanker de først tok imot og gledet seg over. De var i krise og var deprimerte og opplevde plutselig en løftet sinnsstemning.

Beretningene var preget av dette uventede. Det var en friskhet over den muntlige fortellerstilen. Noen av fortellingene var ikke mer preget av teologi nå enn det må ha vært naturlig for dem den gang. De hadde ikke fått et senere ferniss av teologisk forståelse for å gi dem mer legitimitet.

Hvorfor ikke? De hadde møtt troen gjennom noen som presenterte den for dem. Disse må jo ha sagt et eller annet om kristen tro. Noen visste også en del om kristen tro på forhånd. Er saken at opplevelsene, følelsene, dominerte så mye og var så viktige at det er dette de forteller om. Følelsene innledet gudsmøtet for flere av dem. Og det var gudsmøtet som var det sentrale.

Selv for han som senere ble prest, var det slik jeg har nevnt ovenfor. Han hadde på et møte for prester da han var teologistudent fortalte om sitt liv. En gammel prest hadde kommet til ham etterpå og sagt at gjennom fortellingen om hans liv hadde han for første gang virkelig forstått ”korsets betydning”. Og hans egen reaksjon var da:

”Og jeg tenkte ”Du godeste!” fordi det gikk plutselig opp for meg da jeg sto der og talte, at det var nettopp fordi Jesus hadde gjort det han gjorde på korset at jeg kunne leve igjen. Hvis han ikke hadde vært der. Hvis han ikke hadde gjort det. Hvor skulle jeg så gå hen med min fortvilelse og min dårlige samvittighet? Jeg ville fortsatt i min bane. Jeg ville fortsatt med å drikke. Jeg ville stadig vekk ha vært deprimert.”

Slik var den kristne troen noe han levde eksistensielt i forhold til, og forsto etter å ha opplevd den i sitt eget liv. Det var et liv, en eksistens og ikke meninger.

Jeg tar i det følgende med noen eksempler hvor de selv har plassert sine eksistensielle opplevelser i en teologisk ramme. Andre steder foretar jeg selv en slik plassering.

5.2.4.1 Troen gav krisen mening

Troen hjalp til å forstå hva som skjedde. Troen gav en tolkning av krisen.

De tok ikke bare imot en ”trosrus” som løftet dem følelsesmessig, men de fikk også et nytt tankeinnhold. Det var ikke bare at de så fremtiden i et rosenrødt skjær, men de fikk hjelp til å se sin krisesituasjon som startpunkt på en vei fremover.

”Ved at jeg ble satt i fengsel, ble jeg så nedverdiget at jeg ble villig til å ta imot halmstrået, det nye livet. Jeg var som leiren som blir klemt sammen og laget et nytt kar av.”

I dette sitatet henviste den jeg snakket med til en fortelling i Bibelen (Profeten Jeremias kap.18, 1-6) hvor mennesket skildres som leiren som i pottemakerens (Guds) hånd kan formes på nytt om den i første forsøk ikke ble bra.

Et annen henvisning til Bibelen som ble brukt av en av de jeg intervjuet, og som jeg også har hørt flere ganger nevnt av andre med kriminell bakgrunn, handler om å dras opp av gjørmen og få fast grunn under føttene igjen: *”Han drog meg opp av fordervelsens grav, opp av den*

dype gjørmen. Han satte mine føtter på fjell og lot meg gå med faste skritt.” (Bibelen, 1980, Salme 40,3)

Her sies det som fangen har opplevd. Han lever eksistensielt i dette. Det kan bekreftes ikke bare av hans religiøse opplevelse av å ha fått et nytt liv, men også av hvordan han opplevde seg som ”død” i forhold til samfunnet. Det å kjenne seg igjen i disse tekstene, gjør at de kan se seg selv som del av en kristen tradisjon der nettopp de vanskelige opplevelsene blir en inngangsport til et nytt liv.

Jesus satte sin egen forestående død i en større sammenheng ved å vise til hvordan død kan bli til liv: *”Sannelig, sannelig jeg sier dere: Hvis ikke hvetekornet faller i jorden og dør, blir det bare det ene korn. Men hvis det dør, bærer det rik frukt.* (Bibelen, 1980, Johannes evangelium kap. 12,24) Det at død kan bli til liv er en sentral ide i kristen tro. De plasserer seg i og med sin erkjennelse av krisen midt inne i den kristne tro.

5.2.4.2 Troen bekreftet menneskeverdet i krisen

En fortalte om opplevelse av menneskeverd i møtet med mennesker og i gudsmøtet. Han var på psykiatrisk sykehus under størstedelen av soningen og syntes han der ble behandlet som mindreverdige. Jeg vil sitere litt fra samtalen vår:

”Jeg syntes ikke jeg ble behandlet som et menneske. Det var som jeg kun ble behandlet utfra det jeg hadde gjort. Det var derfor de var interessert i meg, og ville snakke med meg. Det var som om jeg ble behandlet, syntes jeg selv noen ganger, som et nummer og ikke som et menneske som er utstyrt med følelser som alle andre. Jeg ble lei meg når det ble antydnet at jeg ikke var som andre mennesker.”

”Og da at Gud møtte deg med varme?”

”Ja det syntes jeg, for jeg fikk ha en erfaring av at jeg var elsket eller akseptert. Kanskje ikke så mye elsket, for det var for mye å forstå hva kjærlighet var. Men jeg følte meg i hvert fall akseptert av Gud. At Gud aksepterte meg og tilgav og sa: Følg du meg, så skal vi sammen gjøre noe godt.”

Jesus sa om sin oppgave at den var rettet nettopp mot dem som ikke hadde levd opp til samfunnets normer:

”Det er ikke de friske som trenger lege, men de syke. Gå og lær hva dette betyr: Det er barmhjertighet jeg vil ha, ikke offer. Jeg er ikke kommet for å kalle rettferdige, men syndere. (Bibelen, 1980, Matteus evang. kap.9,12-13)

I tråd med hva Jesus sa her, var det ofte mennesker som ikke var vel ansett i samfunnet han var sammen med. Ordene sitert var hans forsvar når det ble reagert på at han var sammen med dem. Han sa at det ikke var tilfeldig, men at det hadde direkte sammenheng med hans oppgave: Syndere skulle få et nytt liv.

En annet sted finner vi at Jesus, i rammen av en lengre fortelling, sier at de som, blant andre oppgaver, hadde besøkt de som er i fengsel, hadde besøkt ham selv (Matteus evang. kap. 25, 31-46). Han identifiserte seg slik helt med de som var i fengsel. Denne identifikasjonen med mennesker som har det vanskelig, er en basis for forståelse av menneskeverd i kristen tro. Kristen tro gir slik verdi både til det som skjer og til de som det skjer med. Jesus plasserte dem selv i sentrum for sitt budskap.

5.2.4.3 Tro og markering av overgang

Tap av identitet var en sentral kilde til kriseopplevelse for de jeg snakket med. Det var viktig for dem at de fant en ny identitet i kristen tro. Det blir så et spørsmål hvordan de kunne bli presentert med sin nye identitet overfor andre ute i samfunnet. Dette vil jeg se på i dette avsnittet.

For fangene var det to overganger som var viktige. Den ene var overgangen til tro med den ytre presentasjonen av den nye identiteten som kristen. Den andre var overgangen fra å være fange i fengsel til å være en fri mann ute i samfunnet.

Det er viktig i en overgang til noe nytt å ha en markering. Mary Douglas peker på hvor utsatt en overgang er og hvor viktig det er at både ytre og indre identitet samsvarer:

”Danger lies in transitional states, simply because transition is neither one state nor the next, it is undefinable. The person who must pass from one to another is himself in danger and emanates danger to others. The danger is controlled by ritual which precisely separates him from his old status, segregates him for a time and then publicly declares his entry into the new status.” (Douglas, 1995, s. 97)

5.2.4.3.1 Markering av omvendelsen

”Den som tror og blir døpt, skal bli frelst;” (Bibelen, 1980, Markus evang. kap. 16, 16). En tydelig markering av omvendelsen gis i dåpen. Markeringen skjer med ord og vann som ytre tegn. Det ytre bekrefter overfor omgivelsene det mystiske som skjer. Dåpen uttrykker at det gamle livet druknes i vannet, og at mennesket stiger opp av vannet med et nytt liv som en gave. Mest tydelig blir dette som bilde når det skjer ved at den som døpes dykkes helt ned i vannet.

Bare to av de jeg intervjuet, ble døpt etter omvendelsen. Det kom av at de fleste var døpt allerede som barn og tilhørte kirkesamfunn, som ikke døper på nytt etter en gang å være døpt. En fortalte om sin dåp når jeg spurte om han hadde hatt noen spesielle åndelige opplevelser. Han gjengav for meg ordene fra Bibelen som han hadde lest for menigheten i begynnelsen av dåpsseremonien. Han hadde valgt utsagnet til Paulus om at han som var den største av alle syndere, nå hadde fått nåde. Etter dåpen hadde han hatt en sterk opplevelse av fellesskap med de andre i menigheten. Han opplevde dem som sine brødre og søstre. Da han ble døpt var han fremdeles fange. Han hadde bare permisjon fra fengslet. Etter løslatelsen hadde han fortsatt å gå på møter i denne menigheten.

En muntlig erklæring overfor andre om at noe nytt har skjedd, gis av de som blir døpt som del av seremonien. Men alle kristne oppmuntres til å komme med en muntlig bekjennelse overfor sine omgivelser. Det står skrevet i et av Bibelens skrifter: *”For hvis du bekjenner med din munn at Jesus er Herre, og tror i ditt hjerte at Gud har oppreist ham fra de døde, skal du bli frelst”* (Bibelen, 1980, Romerbrevet Kap.10,9). Også de som ikke hadde blitt døpt etter omvendelsen, hadde kommet med slike bekjennelser, både ut fra eget ønske og på oppfordring. Siden det å bli døpt som barn, like gjerne blir en markering av å tilhøre den kristne kulturkrets, som av personlig tro, synes den egne muntlige erklæring å ha fått økt betydning.

I den kristne tro, har det skjedd en markering av ny status for den omvendte, fra synder til frelst. Denne markering skjedde for de jeg intervjuet, ved dåp og ved muntlige bekjennelser, før løslatelsen. I og med markeringen gis det plass i det kristne fellesskapet, både lokalt og globalt. Ved løslatelsen kunne de så delta for fullt i det kristne fellesskapet de begynte å tilhøre mens de satt inne.

5.2.4.3.2 Markering av løslatelsen

Mary Douglas tar fangers løslatelse som eksempel når hun snakker om betydningen av overgangsriter:

"A man who has spent any time "inside" is put permanently "outside" the ordinary social system. With no rite of aggregation which can definitively assign him to a new position he remains in the margins, (...)" (Douglas, 1995, s. 98).

Løslatelsen er en vanskelig overgang, også som idé. Siden de fleste, etter vanlig praksis i denne epoken, hadde fått hva som kalles en "løslatelse på prøve", og blitt løslatt etter å ha sonet 2/3 deler av dommen, kan det synes som om de har gått ut som "fanger som skal få lov til å være i frihet". Hvilke identitetsproblemer kan ikke det gi!

Det er ingen seremoni i forbindelse med en løslatelse som markerer at noe ligger bak og han som engang var en fange, nå har en helt annen status. Det er bare noen praktiske prosedyrer som den som løslates skal gjennom. Alene rusler han så ut av fengslet med tingene sine.

Verken innenfor eller utenfor er det noen markering av ny status. Jeg kan heller ikke se at vedkommende, ut fra det jeg har sagt ovenfor, har noen særlig ny status i det han går ut porten. I og med domfellelse og fengsling har samfunnet gitt ham en identitet som dømt og fange. Dette skjedde ved domfellelsen ved en offentlig proklamasjon. Det blir som noe halter når det ved løslatelse ikke skjer noen markering av det motsatte.

Paul Leer-Salvesen drøfter noe av dette i sin doktoravhandling, *Menneske og straff* (Leer-Salvesen, 1991). Han ser på hvordan staten klarlegger skyld og idømmer straff, men ikke hjelper den dømte til å leve i forhold til skylden. Selv om skylden er noe bare Gud og offeret kan gi tilgivelse for, og som Leer-Salvesen ikke finner det riktig at staten skulle proklamere ved utgangen fra fengselsporten, mener han staten kunne bli en bedre medvandrer for menneskene som dømmes (Leer-Salvesen 1991:129). Den praktiske løsning han peker på, er imidlertid ikke en seremoni ved utgangen fra fengslet etter endt opphold der, men at rettsforhandlingene i større grad får karakter av å være en oppgjørsrite.

For flere jeg intervjuet virker det som identiteten som kristen var sterkere enn identiteten som tidligere fange, og at dette var en stor hjelp ved løslatelsen. Jesus leste, i det som er kjent som hans første offentlige tale, og nærmest program for hans virke, profetordene: *"Han har sendt meg for å kunngjøre at fanger skal få frihet"* (Bibelen, 1980, Lukas evang. kap. 4,18). Den løslatte kan godt tolke utgangen som bekreftelse på en åndelig sannhet. For hans

selvopplevelse vil det være viktig at han opplever at han har en ny identitet å gå ut med som løslatt.

5.2.5 Rusmisbruk og tro

Alle jeg intervjuet hadde som nevnt brukt rusmidler, og de hadde vært påvirket av rus når de hadde begått de alvorlige kriminelle handlingene. Rusmisbruk hadde ført til problem med livet ute i samfunnet. Å få hjelp med rusproblemet, ville være en viktig del av det å klare et nytt og bedre liv. Jeg vil derfor fokusere litt på dette.

De fleste klarte å mestre rusbruken etter løslatelsen. Én klarte det ikke i det hele tatt. For ham ble det å ruse seg en måte å takle vanskelige situasjoner på, og etter hvert tok dette ganske overhånd og begrenset livet hans mer og mer. En annen klarte i første omgang bare i perioder å la være å ruse seg. *”Vi er i tilbakefall hele tiden.”* Denne setningen gjentok han flere ganger under samtalen med meg. Den oppsummerte noen av hans erfaringer etter at han tok beslutningen om å bli en kristen. Etter løslatelse fra varetekt, klarte han ikke å holde seg unna rusmisbruk. Det ble en kamp mellom å ta hensyn til troen og gå på kristne møter, og å ruse seg. Han hadde bestemt seg for å si ja til kristen tro mens han var i fengslet, og det hadde gitt ham fred og glede. Når han så siden ruste seg, ble han urolig og fikk dårlig samvittighet. Han fortalte:

”Så slapp jeg ut. Og da kom fristelsene til meg. Jeg begynte å bruke stoff igjen. Men for å si det rett ut. Jeg fikk et helvete da jeg kom ut og begynte igjen. Fordi det plutselig gikk opp for meg at jeg kunne ikke gjemme meg lenger, kunne ikke lure lenger. Så ble det enda vanskeligere å være rusa. Da brukte jeg så mye at jeg fabla om selvmord.”

Rusmisbruket tiltok i forsøket på å døyve samvittigheten, som nå ble enda dårligere når han ruset seg. Troen førte slik til økt opplevelse av smerte ved rusmisbruk. Den forsterket dermed kriseopplevelsen og påskyndet rusmisbruket. Ved en senere samtale karakteriserte han denne perioden slik: *”Livet var kaos. Verre enn noensinne.”* Han søkte seg så til et kristent rehabiliteringssted for å være i et kristent miljø. Han ble der til han måtte i fengsel igjen for å sone dommen. Under fengselsoppholdet gikk det fint både med å ta vare på troen og å holde seg unna rusmidler. Men når han kom ut, begynte han nokså fort å ruse seg igjen, og det ble

en kamp. Han fikk så en opplevelse av at han sto foran sin siste anledning til å ta et endelig valg bort fra livet i rus. Han sa han fikk en opplevelse av at nåden kunne ta slutt, at det kom til et "nå eller aldri". Han søkte da hjelp og fikk plass på en klinikk som gav behandling for rusmisbruk. Etter hvert fant han balanse i livet igjen. Gradvis ble han sterkere og mer bevisst på hvordan han måtte innrette livet for å unngå å bruke rusmidler. Gjennom alt dette hadde det blitt klart for ham at kampen mot rusmisbruk måtte kjempes konstant. Han hadde måttet gå dypere inn i seg selv for å få ryddet opp i det som skapte rusproblemet. Siste gangen vi pratet sammen var det gått to år etter løslatelsen og fire år siden han hadde sin kristne omvendelse. Det gikk bra da. Men jeg forsto at han fortsatt opplevde det som vanskelig å holde seg unna rusmidler. Slik jeg ser det har troen startet endringsprosessen ved at den gav ham en mer positiv og optimistisk grunnholdning til livet. Men uten at han fikk mestret rusmisbruket, ble ikke livskrisen løst.

Norman K. Denzin har i boken *The recovering alcoholic* (Denzin, 1987) en studie av veien ut av rusmisbruk. Grunnlaget hans var et feltarbeid over en femårsperiode hvor han deltok på gruppemøter i bevegelsen Anonyme Alkoholikere (AA), og besøkte tre institusjoner som bygget sin behandlingsvirksomhet på AA's prinsipper. Denzin var opptatt av hvordan mennesker lever når resultatet blir alkoholisme; hvordan de lever seg inn i alkoholismen, "live into existence that dis-ease of conduct called alcoholism", og hvordan de kunne komme seg ut av det igjen (Denzin, 1987, s. 195). Alkoholavhengighet betraktes lik avhengighet av hvilket som helst annet kjemisk medikament. Jeg ser derfor det som kommer frem i boken som like relevant for all rusavhengighet, uansett rusmiddel som har vært brukt. Jeg fant flere paralleller til hva jeg møtte i mine intervju. De to jeg har omtalt i dette avsnittet, som hadde alvorlige rusproblem etter løslatelse, hadde kontakt med AA og deltok på møter der. Det er også derfor interessant hvordan deres situasjon ville sees innenfor bevegelsens forståelsesmodell.

Denzin understreker krise, en u håndterlig livssituasjon, som utgangspunkt for å søke seg inn til behandling. Dette kalles innen AA for å møte bunnen (*hitting bottom*). Han sier at det kan være snakk om to bunner å møte. Den ene er den som går forut for at en søker hjelp i første omgang. Den andre, den som blir nådd etter tilbakefall til rusmisbruk, og som fører til en endelig avgjørelse om å kutte ut alkoholen for godt (Denzin, 1987, s. 143). Slik opplevde den jeg omtalte ovenfor å møte bunnen to ganger. Leonard Brill brukte allerede i 1972 uttrykket, *rock bottom*, om samme fenomen i boken, *The De-Addiction Process*. Boken bygger på

studier i California av flere personer sin vei ut av heroinmisbruk. ”*Often the addict seems to be falling into a final destructive slide, which we have characterized as rock bottom*” (sitert i Hedin og Månsson, 1998, s. 46. Markeringen gjort der).

Denzin gir også et innspill til å kunne forstå han som etter løslatelse fortsatte med rusmisbruk, og bare hadde kortvarige pauser. Som jeg i innledningen til dette kapitlet snakket om vårt liv som en skute, snakker Denzin om et ønske om å være kaptein på sitt livs skip (Denzin, 1987, s. 8 og 206). Det er dette ønsket om hele tiden å ha en opplevelse av å hevde seg og være i kontroll som rusbruk oppfyller. Alkoholten hjelper en til å oppleve seg som sitt ideal-selv, uhemmet, utvungen og fri. Alkoholbruk vil redusere opplevelse av angst og stress, og alkoholikeren vil fortsette å drikke som en måte å mestre krevende situasjoner på, selv når sjansene for å lykkes er minimale. Han tester sin egen viljes styrke mot alkoholens makt, helt til problemene blir så store at han ikke klarer det lenger (Denzin, 1987, s. 196). Den som fortsetter å ruse seg, blir etter denne forståelsen en som fortsatt egenrådlig vil ha fullstendig kontroll over sitt liv og ikke har nådd en bunn. Den som ikke mestrer sin rusbruk, må ta et oppgjør med dette personlige grunnlaget for å drikke, for å klare å holde opp. Han må være villig til å gi fra seg styringen over sitt liv. Overgivelse blir det motsatte av selv å mestre. Krisen åpner for villighet til den overgivelse til en annen makt som er nødvendig for unngå fortsatt misbruk. Dette er formulert i de tre første av de tolv enkle, men pregnante setningene som AA's program er myntet ut i, *The twelve steps* (De tolv trinn):

- ”1) *We admitted we were powerless over alcohol – that our lives had become unmanageable;*
- 2) *Came to believe that a power greater than ourselves could restore us to sanity;*
- 3) *Made a decision to turn our will and our lives over to the care of God as we understood Him.* (Denzin, 1987, s. 216. Markeringen gjort i teksten)

Det enkelte medlem innen AA bevegelsen står fritt til å definere den høyere makten. Det kan for en person være Gud etter en tradisjonell kristen forståelse, og for en annen være AA-gruppen. Det vesentlige er å ha gitt fra seg dette å selv skulle ha kontroll i alle situasjoner.

Med en ny forankring blir det grunnlag for en ny identitetsopplevelse. Hvordan den nye selvforståelsen kunne utvikle seg, vil bli tatt opp nærmere i neste kapittel. Men det har kommet frem her, at for den rusavhengige å slutte å ruse seg, vil kreve en stor og

grunnleggende endring i livet hans. Det er derfor forståelig at det nye som kommer inn, kan komme til å prege hele livet. Slik fant jeg det også hos flere av de jeg intervjuet. Troen ble et livsprosjekt.

5.3. TROEN SOM LIVSPROSJEKT

Kjennetegn på at noe har blitt et livsprosjekt, vil jeg si er et sterkt følelsesmessig engasjement, som omsettes i praktisk handling og har varighet. Det omfatter livet både i dybde, bredde og utstrekning. Alle som fikk et gudsmøte under fengselsoppholdet, valgte senere et liv som, mer enn vanlig for mange kristne, var preget av troen.

Det er forståelig at en redningsplanke i en krise blir viktig og at livet sentrerer rundt den. I perioder av eksistensiell krise kan det for eksempel trenes eller praktiseres religiøs tro som det viktigste i livet på en ganske manisk måte. Dette har kommet frem i sitat tidligere i kapitlet.

Noe har blitt mer enn en hobby, så man må drive med det hele tiden. Når jeg snakker om livsprosjekt, mener jeg derimot en mer behersket integrering i vanlig liv over et langt tidsrom. Svarene de fant, som ga mening til det de opplevde i krisen, ble noe de lot bli meningen med hele sitt liv. Både omfattet det alle deler av livet, og det ser ut til å vare livet ut. Når jeg snakket med dem lenge etter at de hadde blitt løslatt, var troen like viktig for dem som i begynnelsen. For noen hadde den blitt enda mer viktig. Alle brukte de fritiden til engasjement i forskjellige kristne foreninger.

En sa om sin opplevelse på omvendelsestidspunktet: *”Da snudde alt, da ble det lys og jeg så fremtiden lyst i møte.”* Han er i dag heltidsansatt i kirken. Og både arbeid og fritid brukes til dette som ble løsningen.

”Følg du meg, så skal vi sammen gjøre noe godt.” Slik var det en annen opplevde budskapet ved gudsmøtet (sitert avsnitt 5.2.4.2). Flere ganger under samtalen brukte han også ordet ”mening”. Han så i gudsmøtet at livet hans hadde en mening:

”Jeg følte en indre glede og en indre fred og en indre styrke og en mening med tilværelsen. Og jeg tenkte at det er dette jeg vil leve for. Og jeg følte kallet til å bli prest inni meg. Men jeg tenkte det er ikke sikkert jeg kan bli det med min bakgrunn.”

Jeg hadde gått ut av skolen i 8. klasse og jeg hadde en kriminell bakgrunn. Og jeg fikk noen mennesker til å hjelpe meg og støtte meg.

Troen har for meg vært springbrettet til et nytt liv. Et helt nytt liv som startet da jeg var 24 år gammel. Det er et liv som fortsatt for meg er en utrolig gave fra Gud.”

Da jeg traff ham 20 år senere, hadde han vært prest noen få år. Det hadde vært en lang utdannelsesvei. Han måtte fullføre ungdomsskolen og ta gymnaset før han kunne begynne på teologistudiene. Førti år gammel nådde han målet.

De to jeg har nevnt ovenfor, startet begge etter løslatelse med skolegang for å utdanne seg til kirkelige stillinger, og hadde da jeg intervjuet dem vært i dette arbeidet i noen år. To andre tok universitetsstudier i kristendom og en av dem dro etter løslatelse på frivillig basis rundt og fortalte om troen til alle han møtte.

Han som ikke fant en tro, kan også sees som en som var ledet av et overordnet prosjekt i sitt liv. Han hadde som sitt store mål å kunne ha et normalt liv etter at den lange straffen var sonet. Han sparte alle pengene han tjente i fengslet for å ta sertifikat, selv om det førte at han hverken kunne kjøpe røyk eller kaffe eller godteri. Han valgte også ensomhet i fengslet for å holde seg unna andre som kunne ha en uheldig påvirkning. Han gikk så totalt inn for dette som var hans prosjekt: Å ha et normalt liv etter løslatelse. På intervjutidspunktet hadde han både vært gift og vært i arbeid i mange år. Han levde et enkelt og rolig liv og virket tilfreds og som han hadde nådd sitt livs mål, også han.

5.4. OPPSUMMERING

Ut fra en definisjon av å være i krise som det å ikke mestre livet sitt slik som før, fant jeg at flere (fem av de åtte jeg intervjuet) kom i en slik krise. For alle hadde livet de hadde levd før fengsling endt med alvorlig kriminalitet. Fengslingen og fengselsoppholdet tydeliggjorde for dem selv og andre hvor dårlig livet deres ute i samfunnet hadde fungert frem til da. Noen flyktet fra problemene eller mestret dem på andre måter. Men de fem ble stående fast i krisen. De så ikke selv noen utvei, men ble vist en gjennom kristen tro. De fortalte at da snudde situasjonen helt. Håpløshet ble avløst av håp. Dette kom plutselig for de fleste av dem, og troskunnskapen innhentet de mer i ettertid. Men alle opplevde at Bibelen sa noe om deres

situasjon. Jeg tok derfor med et avsnitt hvor jeg viste til paralleller mellom deres krise og Bibelens budskap. Rusmisbruk hadde hatt en sentral rolle i en problemfylt bakgrunn. For to fortsatte rusbruk å spille en stor rolle. De andre fortalte at rusmidler ikke hadde noen betydning for dem lenger. Hos Norman K Denzin fant jeg en hjelp til å se en sammenheng mellom å bli fri fra rusavhengighet og å knytte seg til en makt større enn seg selv. Troen viste seg å få en stor betydning for dem også i ettertid. Den fylte både arbeids- og fritid. Jeg valgte å uttrykke dette med at troen hadde blitt et livsprosjekt.

KAP.6 SOSIALE RELASJONER

6.1 INNLEDNING

Sosiale relasjoner er et sentralt tema i sosiologien. Begrepet omfatter både det strukturelle mønster og interaksjonen i forholdet mellom mennesker (Norsk Samfunnsleksikon, 1993, s.385). Det er det interaktive forholdet mellom mennesker jeg her vil fokusere på, og den positive siden av dette, de gode, meningsfulle, sosiale kontaktene.

Emile Durkheim fokuserte i sine arbeider på verdien av å være integrert i samfunnet. I innledningen til Durkheims bok, *Selvordet*, omtaler Dag Østerberg hans syn slik:

”Denne integrasjon, dette samhold, er ifølge Durkheim en kilde til livskraft. De som er vel integrert i samfunnet, bestyrkes i sitt virke og vesen gjennom samkvemmet med de andre.”

(Durkheim, 1991, s. 9)

Jeg har tidligere vist at tapet av de sosiale relasjonene under fengslingen, var hovedproblemet til flere av de jeg intervjuet. Da jeg snakket med dem, var de ikke lenger i den situasjonen. Jeg vil nå i dette kapitlet se på hvordan veien tilbake til kontakt med andre mennesker utviklet seg. For så vidt var det ikke bare fengselsoppholdet, men kriminalitet og rusmisbruk, som først hadde skapt avstanden. Derfor kunne også relasjonene begynne å bygges opp igjen allerede under fengselsoppholdet.

Flere knyttet an til en ny relasjon, relasjonen til Gud. Med tolkning i lys av symbolsk interaksjonisme, forstår jeg dette som et utgangspunkt for at fangen kunne se seg selv på en ny måte. Gudsrelasjonen ser jeg da på samme måte som en relasjon til en annen person. Mennesket får også en ny rolle i og med gudsforholdet. Jeg mener det nye selvbildet og den nye rollen skaper nye forutsetninger for å danne relasjoner til andre mennesker. Det vil jeg belyse nærmere i dette kapitlet.

6.2 SOSIALE RELASJONER FØR GUDSMØTET

Først noen karakteristikk de gav av seg selv fra livet sitt før gudsmøtet:

En fortalte at han var stolt. Han ville ikke be noen om hjelp og ingen skulle fortelle ham hvordan han skulle leve sitt liv. Han avviste alle som forsøkte å hjelpe ham. Ingen nådde inn til ham. Denne holdningen hadde han begynt å utvikle etter at han som barn mistet faren sin:

”Jeg begynte å gå mine egne veier og jeg ble litt innesluttet.” En annen sa:

”Det [de kriminelle handlingene] virket inn på meg på den måten at jeg ble mer og mer selvsentrert, gjorde meg mer og mer uavhengig av andre mennesker. Det jeg ville ha, det tok jeg uten å spørre om lov, istedenfor å samarbeide med mine medmennesker, og jobbe for de pengene jeg trengte, og spare hvis det var noe jeg hadde lyst på.”

Men det var også en som fremhevet styrken han hadde hatt til å klare seg alene: *”Før jeg ble frelst hadde jeg tro på meg sjøl at jeg skulle gjøre alt i egen styrke i alle ting. Jeg visste at jeg kunne klare veldig mye. Det gjorde jeg sjøl i alle år med rusmisbruk.”*

De forteller slik om holdninger og handlinger hvor de bevisst tok avstand fra å samarbeide med andre. Isteden dyrket de uavhengighet og avstand.

Samtidig hadde de også en sosial tilhørighet. De hadde tilhørighet i ungdomsmiljø og rusmiljø. De hadde andre de festet sammen med og ruset seg sammen med. Nesten alle hadde også kontakt med familien sin. Alt var viktige sosiale relasjoner. Behovet for relasjoner var der.

6.3 GUDSRELASJONEN OG MENNESKERELASJONENE

6.3.1 Godt menneskemøte innledet gudsmøtet

Flere legger vekt på at positiv opplevelse av kontakt med kristne gjorde dem åpne for gudskontakt:

”Det var et eller annet ved denne presten jeg likte. Det var et eller annet sånn litt varmt over ham. Jeg var meget oppmerksom på mennesker på det tidspunktet. Psykiatere og psykologer og så videre ville jeg holde på avstand. Alle med autoritet. Og presten representerte jo også en form for autoritet. Men allikevel syntes jeg det var noe ved ham jeg kunne like. Så da han spurte om han kunne be for meg med håndspåleggelse, så sa jeg at det kunne han gjerne.”

En annen la vekt på at presten, som han fikk kontakt med i fengslet, ikke var overlegen, men fortalte at han selv var en synder. Det hadde betydd noe for han at presten ikke gav seg ut for å være noe mer enn andre, og hadde en kameratslig holdning til ham. Det hadde blitt innledningen til et varig vennskapsforhold.

En hadde reagert positivt på at medfanger under varetektstiden kom med kaker til ham etter kristne møter på fengslet: *”Jeg kjente en omsorg. Jeg skjønnte at de kristne hadde en sånn kjærighet i seg som jeg ikke hadde.”*

Den siste jeg vil sitere fortalte om et godt møte etter at han hadde blitt skilt fra kona, men før han ble fengslet: *”Jeg var ikke kristen før jeg kom i fengslet. [Men] sognepresten inviterte meg hjem til seg på julekvelden. Det var veldig koselig, og jeg fikk en liten spire til tro den gangen.”*

Jeg kan tenke meg at gamle kamerater, som hørte at han eller andre var blitt kristne i fengslet, ville tenke at det de søkte først og fremst var å få tilgivelse og hjelp til å kunne leve med det fæle de hadde gjort. Slik har jeg hørt det har vært resonnert både fra fanger og folk utenfor fengslet. Men jeg synes det vi har sett ovenfor viser, at døråpneren var den gode medmenneskelige kontakten. De ble tiltrukket til troen av at de følte varme fra kristne personer de møtte. Som vi har sett er det flere som nevner dette som det første de festet seg ved.

6.3.2 Gudsrelasjonen som et jeg–til–du forhold

En fortalte at han snakket med Gud som en venn. Han mente til og med at han hørte stemmen hans:

”Jeg kom så nær Gud i bønn på cella at en gang hørte jeg til og med at han sa navnet mitt. Det var så tydelig at jeg til og med svarte: Ja, ja, Herre, her er jeg.

Jeg snakka med Jesus nesten som jeg snakker med deg nå. Kunne nesten prate med han som om han sto ved siden av meg.”

Han fortalte også at et budskap om at han skulle lese et bestemt sted i Bibelen ble kommunisert til ham like klart som om det var skrevet på veggen.

En annen fortalte, likesom personen ovenfor, om en opplevelse av gudsmøtet som har likhetstrekk med en personrelasjon:

”Det nye begynner når presten ber for meg. Og jeg går opp på mitt værelse. Og så er det jeg fornemmer at Gud er med meg. Og Jesus er med meg her i mitt værelse. Og jeg fikk så fatt i en Bibel og begynte å lese i den.”

Når han siden leste kristne bøker, opplevde han det som om Gud talte direkte til ham gjennom dem. Om han enn ikke snakket om at han hørte Guds stemme, så opplevde han en kommunikasjon, antagelig som en form for ”innskytelser”, som var slik at han fant det naturlig å si at ”Gud har sagt til meg” det og det.

Det var også en som i poetiske verselinjer omtalte Jesus som en storebror som kom inn til ham på cellen.

Måten de forholdt seg til Gud på lignet måten de forholdt seg til mennesker på.

Dette er i tråd med kristen tro. Bibelens hovedbudskap er at Gud er den som er, altså ikke en som var, men som eksisterer i nåtiden. Jesus sa også at han ville fortsette å kommunisere med menneskene etter sin død (Johannes evang. kap.14). Den kristne troen legger opp til en kommunikasjon med Gud og med Jesus som en levende person og til å bygge relasjoner til dem. Å se gudsrelasjonen som en sosial relasjon er derfor både i tråd med kristen tro og hva de selv forteller at de opplevde.

Et annet spørsmål kan være hvor vanlig dette er. Alle de jeg intervjuet, som ble omvendt under soningen, gav uttrykk for at de kommuniserte med Gud. Dette er noe man ofte hører blant kristne. Det som kan være mer spesielt, er intensiteten ved opplevelsen av Guds nærvær. Her kan den vanskelige og til dels isolerte situasjonen de var i ha ført til en sterk indre form for kommunikasjon. Psykiateren Viktor Frankl skildrer hvordan konsentrasjonsleirfangers forhold til religion, kunst og natur kunne være ekstra sterkt (Frankl, 1993, s. 40-48). Han bruker ordet inderliggjørelse om dette forholdet. I en bok om fortidens eremittmunkers liv,

skriver Peter Halldorf at det avgjørende grunndrag i deres liv var inderlighet, og dette ikke forstått som sentimentalitet, men som et relasjonsord (Halldorf, 1997, s. 96).

Det er som sagt i samsvar med hvordan de selv beskrev sitt gudsforhold å omtale gudsrelasjonen som en personrelasjon på samme måte som relasjoner til mennesker. Det var en av de jeg intervjuet som brukte uttrykket "jeg-til-du forhold" som jeg har satt som overskrift over dette avsnittet. Da jeg intervjuet ham var det mer enn tjue år siden gudsrelasjonen ble innledet. Den fungerte fremdeles på samme måte:

"Troen på at Gud er med oss, at Gud er tilstede i vår tilværelse er viktig for meg i dag. Jeg kan se at ved å ha en tro, så er det basis for å utvikle seg. Og det er en prosess som skal fortsette helt til jeg dør. Troen er en prosess, eller det er en relasjon, til en Gud og en skaper: Jeg - til – du forhold. Og også i dag er det viktig at jeg tilbringer tid i stillhet og i bønn."

Jeg mener denne gudsrelasjonen ble det sentrale utgangspunktet for å bygge gode sosiale relasjoner til andre mennesker og for et mer integrert liv i samfunnet. Dette vil jeg prøve å vise i det følgende.

6.3.3 Oppgjør overfor andre mennesker

Relasjonen innledet ikke bare et nytt statisk forhold, å være blitt en kristen, men den innledet også en prosess. Gjennom kommunikasjonen ble det en bevegelse i retning av å ville ligne den som det ble kommunisert med. Det førte til et oppgjør med fortidens dårlige relasjoner. For eksempel slik en forteller at han ganske snart fikk behov for å skrive for en prest:

"Det var noe som var rett skjellsettende for meg. For hvordan kunne jeg leve videre med mitt liv? Med alle brannstiftelsene, med alle de menneskene jeg hadde gjort noe vondt. De menneskene jeg hadde stjålet fra, alle de forhold som jeg hadde ødelagt ved alkohol og vold.
Jeg følte innvendig fra at jeg måtte si det til noen. Og det gjorde jeg til presten. Og presten gav meg absolusjon i Guds og kirkens navn.

Det var ikke noe jeg selv hadde oppnådd dette her. Men gjennom Jesus kunne jeg leve videre og få et godt liv på tross av min fortid, på tross av det dårlige jeg hadde gjort.”

To andre fortalte at de erkjente det gale de hadde gjort direkte overfor de som det hadde gått ut over. Slik begynte de prosessen med å rense opp i forhold til fortiden. For dem var dette en viktig del av det å kunne gå videre. Det virker også som de opplevde det som en betingelse for å leve i gudsrelasjonen. Dermed hadde det en verdi for dem, uavhengig av om forholdene til mennesker de hadde ødelagt for, ble godt igjen. Det hendte det ikke ble svart på henvendelsen, eller at den ble tatt dårlig opp. Kanskje ble det tvilt på seriøsiteten ved henvendelsen. Sårerne kan også ha vært så dype at det krevde for mye å rekke ut hånden til tilgivelse.

Rettsaken kom nokså snart etter omvendelsen for de tre som omvendte seg i varetektstiden. De valgte alle å legge åpent frem for retten alt det gale de hadde gjort. Her har de sannsynligvis gitt et positivt inntrykk og virket troverdige. De mente i hvert fall at de fikk en lavere straffeutmåling enn hva som var vanlig praksis for lignende forhold som de selv ble dømt for.

En viste anger og gråt under rettsaken når han ble klar over lidelsene til et vitne som hadde vært offer:

”Ja, da sprang jeg bort og ba henne om tilgivelse. Og det hadde jeg aldri gjort før omvendelsen. Da hadde jeg sikkert bare sitti der og nekta for alt. Jeg tilsto alt [overfor politiet] og la alle korta på bordet, fortalte alt som hadde skjedd. Ikke bare det innbruddet der, men alt jeg hadde gjort helt fra jeg begynte som kriminell. Mye av det var selvfølgelig gått ut. Det er en tiårsperiode. Du blir ikke straffa for det du har gjort for ti år sida. Så en del av det ble ikke straffa, men jeg følte det var riktig å bekjenne både for Gud og mennesker.”

En annen hadde før rettsaken møtt som vitne i en annen sak for samme dommer. Etter kamp med seg selv hadde han bestemt seg for å snakke sant der. Han trodde dette kunne ha spilt inn når han møtte denne dommeren igjen i sin egen sak. Den tredje fortalte i retten om sin omvendelse. Han valgte en advokat som tilhørte samme kirkesamfunn som han selv, og som trodde på omvendeshistorien hans. Og flere prester og andre fra kirken var tilstede i rettsalen, som et støtteapparat som trodde på ham.

Anger, ærlighet og støtte fra andre i samfunnet, hadde fulgt etter omvendelsen. Samtidig ville det være normale tegn på at de tok seriøst avstand fra det kriminelle de hadde gjort og ville leve et annerledes liv. Kanskje oppfattet de som tok rettsavgjørelsen det slik, og lot det virke formildende inn ved utmålingen av straffen.

6.3.4 Ny selvopplevelse og nytt forhold til andre mennesker

Det var to som ble omvendt en god stund etter at de hadde fått dommen. Den ene fortalte at han hadde tenkt mye på rettssaken og ønsket å få saken gjenopptatt. Han hadde fått lengre dom på grunn av at politiet hadde sagt noe som ikke var sant. Men etter omvendelsen var alle de negative og bitre tankene om det han mente var galt i forbindelse med saken, blitt borte. Han glemte helt å tenke på den. Fra å være en bitter kverulant gikk han over til å være fylt av glede og fred og kjærlighet til andre mennesker, fortalte han.

På flere måter forteller de om ny selvopplevelse og om hvordan det nesten umiddelbart førte til ny måte å forholde seg til andre mennesker på. I hvert fall er beretningene slik at det virker som det ene henger nært sammen med det andre:

”Og det er liksom om det lukket opp en verden inne i meg og ute omkring meg. Jeg hadde gått og kikket ned i årevis. Nå kunne jeg plutselig kikke opp igjen. Og se mennesker i øynene igjen. Og se hvordan livet brøt frem.”

En annen sa: *”[Dåpen] gav meg en sterk selvfølelse og et samfunn med mine brødre og søstre i forsamlingen.”* Slik koblet han sammen endret selvfølelse og opplevelse av fellesskap med andre når han fortalte om dåpen sin.

På en måte de ikke hadde forstått tidligere, hadde forholdet til andre mennesker vært bestemt av indre forhold i dem selv. En hadde delt medfangers oppfatning av at det var nok å si at du var kristen for å få permisjon. Senere skjønnte han at det heller hadde noe å gjøre med at omgivelsene oppfattet en endret indre holdning:

”Det skjønnte jeg ikke før lenge etter at jeg var blitt omvendt, at det er Gud som gir tillit og trygghet overfor andre mennesker, sånn at det er mulig å ta dem ut av fengslet. Men jeg skjønnte jo ikke det med en gang. Jeg var sjuk sjøl.”

I kapitlet om fengselssamfunnet har jeg fortalt at han ikke slo igjen da han ble slått av en medfange. Det ville han ha gjort tidligere. Til dels var denne endringen noe som forbauset dem selv, som en prosess som de ikke var helt bevisst på, men bare registrerte følgende av:

”For det var bare en helt utrolig kjærlighet jeg hadde til mine medmennesker den første tida. Alt var jo mye større på en måte. Frimodigheten var større. Jeg kunne snakke med mennesker om de satt på toget ved siden av meg.”

En annen opplevde også etter gudsmøtet en stor lyst til å fortelle andre om det som hadde skjedd. Det han hadde opplevd var nytt og spennende. *”Jeg hadde stor frimodighet i begynnelsen.”*

Disse sitatene tyder på at de gjennom gudsrelasjonen har fått en ny selvopplevelse og en ny måte å forholde seg til andre mennesker på. Det virker som tryggheten har økt, både den indre og i forhold til omgivelsene. Jeg forstår det slik at gudsrelasjonen har gitt dem en ny identitet, som så i neste omgang har blitt en nøkkel til felleskap med andre mennesker. Dette vil jeg forsøke å forklare gjennom teorien om symbolsk interaksjonisme.

6.4 BEKREFTELSE AV NY SOSIAL IDENTITET

Dette avsnittet vil jeg vinkle inn mot hva det betydde for de jeg snakket med å bli godtatt i samfunnet igjen etter løslatelse. Skulle det gå bra der, måtte to forhold være i orden: De måtte kunne godta seg selv, og andre måtte godta dem. Etter arrestasjonen var begge deler i faresonen.

Med identitet mener jeg ikke den del av identiteten som bygger på forhold som ikke endres, som kjønn og alder og å være registrert i strafferegisteret. Jeg tenker på den del av identiteten som har å gjøre med vår egen og omgivelsenes oppfatning av oss. Denne identiteten skapes i en stadig prosess mellom vår bedømmelse av våre omgivelser og deres oppfatning av oss, og hvordan det virker inn på vår oppfatning av oss selv. Denne vekselvirkningen mellom andres oppfatninger av oss og våre egne, lever vi i hele tiden. Dette er tanker som hevdes innen den teoretiske retningen som er opptatt av symbolsk interaksjonisme. Gjennom den sosiale interaksjonen utvikler vi oss som mennesker. Andre mennesker blir våre sosiale speil hvor vi

ved å se oss selv, danner det bildet som blir vårt sosiale selv, vår sosiale identitet. Denne teoretiske forståelsen tok form på begynnelsen av 1900-tallet. Blant de som i fremste rekke bidro til dette var John Dewey, Charles H Cooley og George H Mead. Opplysningene om symbolsk interaksjonisme har jeg først og fremst fra boken til Irene Levin og Jan Trost, *Å forstå hverdagen, med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv* (Levin og Trost, 1996). Når ikke andre henvisninger er gitt, er det denne boken som er kilden til opplysningene mine om symbolsk interaksjonisme.

Ut fra dette perspektivet, vil andres oppfatning av oss kunne endres når vi kommer i en ny livssituasjon. Når jeg derfor i overskriften bruker ordet ”ny”, tenker jeg ikke bare på forholdet til nye mennesker. Men etter det som hadde skjedd, måtte alle forhold til andre bekreftes på nytt. Situasjonen var endret i radikal grad flere ganger. Som dømt, som fengslet og som løslatt måtte de stadig på nytt konfronteres med mulige endrede oppfatninger av seg fra omgivelsenes side. Det er dette jeg ønsker å fokusere på i det følgende.

6.4.1 Under fengselstiden

Nye relasjoner ble dannet, og gamle fortsatte eller ble endret, mens de var i fengslet. Familie kom på besøk til de fleste. Flere hadde sine foreldre i live, og de og søsken var trofaste. Om de enn kunne være sjokkert over kriminaliteten, var familieforholdet viktigere. Det var derfor naturlig her å nevne familien først.

Bare en fortalte om besøk av gamle venner. Det hadde betydd mye at de sluttet opp om ham. Det hadde vært med på å bevare hans selvbilde etter at han hadde begått et drap:

”Ja, mitt menneskeverd var jo kanskje blitt litt frynsete, for jeg hadde aldri trodd at jeg skulle komme til å drepe noen. Slik var jeg jo litt opptatt av hva andre folk måtte tenke og mene om det jeg hadde gjort. Men jeg fikk så mye positive signaler med stadig besøk i fengslet av mine venner og bekjente, pluss disse gruppene, som gjorde at jeg fikk tilbake trua på mitt menneskeverd.”

Jeg kan tenke meg noen grunner til at denne mannen, og ikke de andre, nevner besøk av gamle venner: Han hadde hatt et veletablert liv i samfunnet. Han hadde venner som ikke hadde store sosiale problem selv, og derfor hadde overskudd til å komme på besøk i fengslet.

Nesten alle de andre hadde derimot hatt ungdomstiden preget av rusmisbruk og småkriminalitet. Deres venner fra den tiden hadde kanskje et for problematisk liv til å kunne gå på besøk. Disse snakket også om at de etter løslatelse kuttet ut gamle venner og bygget opp et helt nytt miljø rundt seg. Dette kan gamle venner ha oppfattet signaler om på et tidligere stadium.

På denne bakgrunnen ble det desto viktigere hvilke nye kontakter de fikk mens de var i fengslet. Disse ville være viktige, ikke bare som noen å fordrive tiden sammen med, men som personer som kunne bekrefte dem som mennesker med verdi, etter at det var avslørt at de hadde begått alvorlige forbrytelser.

Det var viktig for de som hadde hatt sitt gudsmøte i fengslet å få aksept fra andre når det gjaldt troen. Det kom for eksempel frem hos de som fortalte at når andre kristne trodde på den opplevelsen de hadde hatt, ble de selv styrket i sin tro på den. Om ingen hadde trodd på den, kunne de ha tvilt på seg selv. Spesielt den ene, som var pasient på psykiatrisk sykehus når dette skjedde, kunne ha valgt å tro på psykiateren som mente at han hadde hatt hallusinasjoner og hørt stemmer. Nå fikk de isteden bekreftet at de ikke hadde blitt ”sprø”, men at andre kristne hadde hatt lignende opplevelser.

Under fengselsoppholdet var de kristne vennene viktige som noen som bekreftet dem i deres nye identitet som kristne. I tillegg var de inspiratorer med hensyn til troen noen de kunne få kunnskapsinformasjon fra.

Det var vanskelig når det var få andre fanger som delte troen. Da ble besøkene av de kristne gruppene spesielt verdifulle. En sa: *”Det var viktig å oppleve at det var flere som trodde. Se seg som del av et større fellesskap. Det betydde nok en hel del å se at jeg ikke sto alene.”*

En annen fortalte om støtte utenfra på andre måter:

”Da det så begynte å bli kjent rundt omkring det som var skjedd med meg, så begynte folk å skrive til meg. Jeg fikk brev til fengslet og bøker tilsendt og sånt noe. Det var rart å merke den her oppvarmingen. Det betydde en del for meg. Jeg var meget privilegert, vil jeg si, i forhold til mange andre. Fordi jeg har hatt en krets som har støttet opp omkring meg fra det øyeblikk jeg ble troende.”

I undersøkelsen foretatt av fengselsskoleelever som jeg nevnte tidligere (Kap. 4), var det 6 av de 17 som svarte at de deltok på Frelsesarmeens møter i fengslet, som oppgav at den religiøse delen av programmet var viktig. Hele 5 av dem syntes at den sosiale delen var like viktig. Ut fra det mener jeg at sosialt fellesskap ikke er en motsetning til, men en viktig del av troslivet.

Jeg tror fellesskapsopplevelsen bekrefter og forsterker trosopplevelsen. Denne tolkningen støttes av en av de jeg snakket med som fikk en sterk trosoverbevisning mens han var i fengslet. På mitt spørsmål om hva som var viktigst mens han satt inne, menneskene eller troen, svarte han:

”Det var i grunnen begge deler, både de menneskene jeg traff og troen. Disse Bibelkveldene som sosialsekretæren hadde, det var koselige kvelder. Det var fellesskapet i gruppa som var det viktigste der.”

Det sosiale fellesskapet var viktig for dem. Det slår meg som langt viktigere enn jeg hadde trodd på forhånd. Gjennom interaksjonen med andre fikk de bekreftet positive sider ved seg selv.

6.4.2 I løslatelsesfasen

Tiden ved løslatelse er viktig. Det er tiden da både de selv og kanskje også omgivelsene holder pusten. Nå skal de ut å prøve seg. Ut å se om et annet liv, enn det de hadde før fengsling, lar seg realisere i praksis. Nå spørres det om omgivelsene vil være med på å bekrefte den nye identiteten de har funnet. Og om de kan bekrefte den overfor seg selv i en ny situasjon.

Det er store utfordringer for de som løslates. De må løse spørsmål som hvor de skal bo og hvordan de skal få forsørget seg økonomisk. Det er også spørsmål om venner og et miljø å tilhøre. Ikke minst vanskelig er det for de som vil slutte med kriminalitet og holde seg unna det miljøet de tilhørte fra før. De kan komme til å oppleve at folk i samfunnet ikke er åpne for å ta imot dem og gi dem nye sjanser. Spørsmålet om aksept og tilhørighet blir viktig. Her er de som løslates fra et fengsel svært sårbare. En av de jeg intervjuet sa:

”[Hva skal folk gjøre når de kommer ut?] Hvis de ikke har familie de kan bo hos. Det er ingen som vil gi dem en jobb. Det tørr ikke vanlige ikke-kristne folk. For de har ikke tru på omvendelse og sånne ting. De tenker at en gang kjeltring, alltid kjeltring.

Uten noen som tar seg av deg, er et medmenneske etterpå, setter deg inn i en sammenheng med omsorg og kjærlighet, så vil du falle ifra rett og slett. I hvert fall falle tilbake til gamle synder, og i verste fall fra trua og.”

Her dreier det seg om at den nye sosiale identiteten skal vise seg i adferd. I dette sitatet er han opptatt av om andre viser at de godkjenner den nye identiteten. Dermed ville han få hjelp til å forandre sin adferd. Ved å ikke ”falle tilbake til gamle synder”, bekrefter han den nye identiteten både overfor seg selv og andre. Han vil da ha blitt vist, hva Levin og Trost kaller *sincerity*, at han blir tatt for å være hederlig, slik han selv opplever seg å være, og fått vist *authenticity*, at hans bedømming av sine handlinger stemmer med hans oppfatning av seg selv som et hederlig menneske (Levin og Trost, 1996, s. 129).

Selv fikk han den første tiden bo hos noen kristne han ble kjent med mens han var i fengslet. Han forteller at han fikk hjelp til å stole på seg selv, fordi andre stolte på ham:

”Nå var jeg så heldig at jeg ble tatt inn som ekstra sønn i et hjem i den menigheten jeg kom i. De viste meg tillit fra første stund og gav meg nøklene til bilen og huset dems. Jeg kunne komme og gå som jeg ville. Det var med på å bygge opp tilliten min igjen til meg sjøl. De stolte på meg, Ikke passa på alt jeg gjorde og sånn. Og så det at jeg fikk oppfølging åndelig sett og.”

En annen, som også fikk bo hos noen som hadde besøkt ham i fengslet, var dømt for ildspåsettelse. Han reflekterte under samtalen vår over at de jo kunne vegret seg fordi de var redd han skulle tenne på huset deres også:

”De trodde på meg. For de kunne sagt: ”Han der vil vi ikke ha. Han brenner opp huset vårt.” Men de trodde på meg. Det gjorde de. Og som tiden gikk, så trodde jeg med meg selv, visste at det var skjedd noe med meg.”

Igjen var det sosiale speilet viktig. Vil omgivelsene bare se et gjenskinn av en forbrytelse eller kommer de til å se noe annet? I disse tilfellene, med så stor utvist tillit, blir det tydelig at omgivelsene mente de så noe nytt. Og som en refleks var det med på å bygge opp deres tro på seg selv.

Alle jeg intervjuet valgte å helt skifte miljø etter løslatelse, med et unntak. Denne hadde bare sporadisk kontakt med kristne miljø etterpå. Han holdt seg ellers til tidligere miljø og kamerater han hadde rusmisbruket til felles med. Han var den eneste av de jeg intervjuet som ikke klarte å styre rusbruken sin og få et ordnet liv etter løslatelsen.

For de som valgte å skifte miljø, var det viktig å ha et nytt miljø å gå til. Alle fant støtte i kristne grupper og menigheter. Ovenfor har jeg fortalt om to som fikk praktisk hjelp, som bolig og arbeid, gjennom de nye miljøene. Det samme fikk to andre jeg intervjuet. Men også det å få støtte for troen i felleskap med andre troende, fortsetter å være viktig etter løslatelse fra fengslet. En som hadde kontakt med flere kristne grupper, svarte, når jeg spurte hvilken betydning dette hadde for å bevare troen: *”Ja, det hadde alt å si det.”*

En av de som fikk bo hos kristne etter løslatelsen, la under samtalen vekt på betydningen av å skifte miljø og å knytte seg til et kristent miljø:

”Og da kunne jeg være med i et kristent fellesskap. Det betydde mye for meg. For det er mange som har noen opplevelser i fengsel med Gud. Men så en dag hvor de står og skal løslates, så har de ingen steder å ta hen. Jeg reiste ikke tilbake til hjembyen og jeg reiste ikke tilbake til mine gamle venner. Jeg dro til en ny by og jeg fikk en ny omgangskrets. Jeg var ikke interessert i det gamle lenger. Jeg ville videre med Gud.”

Alle tok kontakt med kristne miljø. Også de som hadde god kontakt med familien sin og flyttet hjem til dem. Tre personer fikk bo hjemme hos foreldre eller søsken etter løslatelsen. Men en fikk problem fordi familien ikke godtok det nye kristne engasjementet:

”Jeg blei jo godtatt så lenge jeg var kriminell! Da kunne jeg komme på besøk når som helst. Etter at jeg blei kristen, blei jeg nesten utstøtt fra familien. Så det blei jeg mest skuffa over.”

Denne avvisningen skjedde ikke med en gang. Det var først etter at han hadde bodd noen måneder hos familien, at de ba ham om å flytte. I den tiden fortalte han at han spilte sterkt ut sin identitet som kristen. Det er mulig de opplevde at han ikke aksepterte dem. De som under hans kriminalitet hadde godtatt ham, mottok kanskje plutselig et budskap om at de ikke var gode nok, men ble tillagt en ny identitet som syndere. Her kom han fra fengsel og så skulle han lære dem!! Nå var det familien som har måttet se seg i et nytt sosialt spill.

6.4.3 Senere

De fortsatte å ha kontakt med de kristne som hadde kommet på fengselsbesøk, selv mange år etterpå. Det viser at relasjonene fortsatte å bety noe for dem og var sosiale speil de fortsatt ønsket å se seg selv i.

Noen hadde stiftet egen familie i denne fasen. To av de jeg intervjuet giftet seg med hverandre og fikk derfor en ektefelle med samme bakgrunn fra fengsel som de hadde selv. De giftet seg nokså snart etter løslatelse, mens en tredje giftet seg noen år senere. Jeg hadde inntrykk av at ekteskapet var en viktig stabiliserende faktor i livet deres. Den som giftet seg sist, fortalte at han var plaget av ustabil stemningsleie de første årene etter løslatelse. Dette vant han over både ved bedre medisiner, og ved å leve i ekteskap: *”Og det at jeg har fått kona inn i bildet, det har jo stabilisert det hele.”* Også de som giftet seg fortsatte å holde kontakt med besøksgruppene fra fengslet. En av dem fikk, som nevnt tidligere, faktisk bare enda bedre kontakt med en av gruppene etter løslatelse og ekteskapsinngåelse. Selv om da flere muligheter sto åpne. Den gruppen han og kona valgte, hadde mange medlemmer som hadde hatt samme problem med rusmisbruk som dem selv, og som hadde kommet seg ut av det. Der kunne de lett bli godtatt, både med sin rusfylte fortid og sin rusfrie nåtid. Den tredje fikk en kone som tilhørte et annet kirkesamfunn enn ham selv, og han valgte etter noen år å søke seg over til dette. Jeg hadde inntrykk av at det var både for å kunne gå til gudstjeneste sammen, og fordi han var tiltrukket av enkelte sider ved dette trossamfunnet. Det var preget av medlemmer med intellektuell legning som han selv. Det trossamfunnet han hadde blitt medlem av under soning, og også tilhørt den første tiden etter løslatelsen, hadde et mer karismatisk preg.

En valgte flere år etter løslatelse å melde seg inn i en kristen motorsykelgruppe. Han valgte da en kristen gruppe som lå nærmere det livet og de interessene han hadde hatt før fengslingen. Mer og mer fortsatte han å dyrke de interessene og den stilen han hadde hatt den gang, men nå med en større personlig trygghet.

Det virker som den tilhørighet de valgte både til trossamfunn og kristne interessegrupper noe var bestemt av hvilke interesser de selv hadde, og hvilke sider ved seg selv de ønsket å legge vekt på. I noen sammenhenger følte de seg mer hjemme enn i andre. Selv om alle jeg intervjuet hadde en bakgrunn med overdreven rusbruk, valgte bare halvparten av dem hovedtilknytning til grupper hvor medlemmene hadde den bakgrunnen.

Ingen var spesielt opptatt av å treffe andre som hadde sittet i fengsel. Jeg fikk ikke noen indikasjoner på at de la vekt på den delen av sin bakgrunn når de søkte trosfellesskap. Torsten Kolind, som har foretatt en undersøkelse av løslatte sin situasjon, fant også at de han intervjuet hadde lite kontakt med tidligere fangekamerater. Det var få som ønsket det og enda færre som fikk arrangert det (Kolind, 1999, s. 51).

Skal et trosfellesskap fungere som en god sosial sammenheng, må man "føle seg hjemme" der. Rett etter løslatelse ville de ikke ha så mange valgmuligheter. Da betydde det mest hvilke personlige kontakter de hadde knyttet under fengselsoppholdet. Senere er valgfriheten større. Den personlige sikkerhet til å opptre sosialt øker, og de får kjennskap til flere ulike sammenhenger. Flere valgte å fortsette i samme grupper samtidig som de utvidet tilhørigheten til andre sammenhenger. De fleste hadde da jeg intervjuet dem kontakt med flere kristne miljø. Men alle hadde fortsatt noe kontakt med de kristne de hadde blitt kjent med mens de var i fengsel. Det var blitt personlige venner som betydde noe for dem fremdeles.

Når det ble en forbausende varig kontakt med de som de hadde blitt kjent med i fengslet, tror jeg dette kommer av de personlige vennskapsbånd som ble knyttet. Hvordan kunne det skje? Fordi de var mennesker med samme interesser? Kanskje heller fordi de som sitter i fengsel er svært åpne for å få nye venner. De som kommer på besøk, føler de seg trygge på. Det vennskapsforholdet som ble bygget opp under rolige, åpne, forhold i fengslet, har de også lettere for å gripe til når de kommer ut, enn å skulle begynne helt på nytt igjen. Det er mennesker de ikke trenger å skjule sin fortid for. Og de som kommer på besøk får på sin side lov til å bety noe for noen. Jeg har selv stadig opplevd at folk på vei ut fra fengslet etter første gangs besøk, kommenterer begeistret at det har vært givende å treffe de innsatte. Men de besøkende vil kunne være en liten gruppe av spesielt interesserte. Det å treffe resten av menigheten kan bli en helt annen opplevelse enn møtet med besøksgruppene derfra. En fortalte han opplevde dette som svært vanskelig. Den løslatte som har vanskelig for å treffe nye mennesker og strever både psykisk og praktisk med å finne fotfeste i samfunnet igjen, vil lett bli overveldet om resten av menigheten synes å bestå av bare veletablerte overskuddsmennesker. Og de på sin side kan ha vanskelig for å oppfatte hvor nervøs og utenfor han føler seg.

6.4.4 ” De kristne, det var liksom min nye familie det.”

Som tidligere nevnt er det ikke sjelden at andre kristne omtales som ens familie og enkeltkristne som bror og søster. Det fant jeg hos de jeg intervjuet med hensyn til forholdet til de kristne de ble kjent med. En forteller om bibelgruppen han traff på permisjoner fra fengslet:

”Jeg smelta sammen med de med en gang. Jeg blei tatt imot med åpne armer. Jeg fikk klemmer og det var ikke måte på liksom. Noe helt annet enn det jeg har opplevd noen gang før. For i det miljøet jeg kom fra, der skulle du være tøff og kald. Følelser var det lite av før omvendelsen.

Før omvendelsen måtte jeg først bli kjent med folk, og jeg kunne ikke stole på dem. Etter omvendelsen, da kunne jeg si hva som helst til min nye familie. Jeg stolte helt instinktivt på dem. Så de kristne det var liksom min nye familie det.”

Å bruke termer fra familiesammenhengen styrker nærheten mellom de som omfattes av dem. Det kommer av begrepsinnholdet som disse termene assosieres med. En bror og søster tas det hensyn til og gis hjelp til mer enn til andre, uten at det skal gis økonomisk gjenytelse. Pierre Bourdieu snakker på denne måten om overføring av ord og uttrykk fra familiesammenhengen med hensyn til økonomiske forhold (Bourdieu, 1996, s. 103). Han tok eksempel fra den katolske kirke hvor ulønnede fagfolk gjorde hoveddelen av arbeidet i kirkens bygningskomite. Samtidig ble det gjentatte ganger understreket at alle i kirken var ”en stor familie”. Ikke at de var ulønnede og lønnede arbeidere. Ved at andre ble behandlet som brødre kom den økonomiske dimensjonen i en parentes. Det blir noe lignende her. Nærmest som en selvfølge ytes det hjelp uten vederlag. Dette viser seg særlig rett etter løslatelse, hvor andre kristne i noen tilfelle gir dem mye hjelp. Ordene bror og søster understreker også likestilling. Alle er søsken. Gud er far, og alle mennesker er hans barn. Ingen barn kan være far overfor sine søsken. Dermed blir kristnes maktposisjon overfor hverandre i høyden en storesøsterrolle, og også den akseptabel, fordi den er naturlig i familiesammenhengen.

6.4.5 Ny sosial identitet i et symbolsk interaksjonistisk perspektiv

Symbolsk interaksjonisme bygger, som nevnt tidligere, på at hvordan vi oppfatter at andre reagerer på hvordan vi ser ut og hva vi gjør, blir som et speil vi ser oss selv i. De blir våre sosiale speil.

Noen mennesker og noen grupper ønsker vi mer å identifisere oss med, enn med andre. Noen mennesker er ”signifikante andre” for oss (Levin og Trost, 1996, s. 46-47). Deres reaksjoner har mer å si for oss enn andres. Noen grupper vil vi også tilhøre eller ønske å identifisere oss med mer enn andre. De første kan kalles referansegrupper eller inngrupper og de andre utgrupper (Levin og Trost, 1996, s. 52). Disse uttrykkene, som benyttes innenfor den symbolske interaksjonismen, finner jeg betegnende i min sammenheng. De kristne personene og gruppene som de jeg intervjuet møtte, var ikke bare støtter i mangel av andre støtter, men de var i de fleste tilfelle noen de ønsket å bli akseptert av og tilhøre. De kristne personene de fikk kontakt med ble ”signifikante andre” for dem og gruppene var for dem inngrupper. Tilsvarende ble de gamle kameratflokkene som de holdt seg borte fra omdefinert til å være utgrupper.

Når gudsforholdet, slik jeg tidligere har understreket, bryter inn som noe helt nytt, gir det grunnlag for en ny selvoppfatning. Litt poetisk sagt, som den utstøtte andungen i eventyret spilte seg i vannet og så at den egentlig var en vakker svane, så kan fangen speile seg i lys av gudsforholdet og ikke se den utstøtte, men en som er vakker og har tilhørighet i Gud. Jeg så dette først illustrert slik i en tegning i et kristent blad. Andre har også analysert eventyret ut fra symbolsk interaksjonistisk perspektiv (Levin og Trost, 1996, s. 66-73). Begge deler trer i kraft, både skjønnheten og tilhørigheten. Slik er det også en alminnelig oppfatning at det å være i en kjærlighetsrelasjon gjør et menneske vakkert.

Anne Dahl gjorde i sin hovedfagsavhandling i sosiologi en analyse av hva som hadde hjulpet narkomane kvinner ut av rusmisbruk (Dahl, 1995). Hun kom frem til at det var å tre inn i nye forhold til andre mennesker, barn, jobb og utdanning. Med støtte i en analyse av Karin Widerberg beskrev hun det som å tre inn i hjemmets, kunnskapens og forståelsens rom. Kanskje kunne vi også si at de fikk nye tilhørigheter som ga nye sosiale speil? De så seg selv i lys av relasjonen til familie, jobb og studier og til terapirelasjoner preget av intimitet og likeverd. Der kunne de se seg selv som verdsatte, nyttige og kloke og respekterte. Det er noen av disse samme muligheter jeg mener utspiller seg gjennom gudsrelasjonen.

Men ikke bare en selv, også andre mennesker blir ”vakre” i lys av gudsrelasjonen. Dette fordi alle mennesker er objekt for Guds kjærlighet. Slik fører gudsforholdet over til et nytt forhold til andre mennesker. Det er dette jeg vil legge vekt på i fortsettelsen. Dette blir den aktive del av den sosiale identiteten. Jeg har ovenfor allerede vært inne på at identiteten ble bekreftet gjennom adferd.

6.5 KONSEKVENSER AV NY SOSIAL IDENTITET

Jeg er opptatt av de konsekvenser av den nye sosiale identiteten som viser seg i aktiv handling. Dette ligger nær opp til begrepet å ha en sosial rolle, og er den dynamiske siden av en sosial struktur, mens status er den statiske siden av samme, slik Ralph Linton beskrev det (Østerberg, 1997). Uttrykket rolle brukes mindre i dag, fordi det bærer med seg et inntrykk av noe fastlagt, slik en skuespillerrolle utøves på grunnlag av et gitt manus. Isteden brukes nå mer uttrykket sosial identitet som en betegnelse for en posisjon (status). Denne utfolder seg i en prosess hvor den interagerer med andre med andre sosiale identiteter. Gjennom en slik måte å uttrykke den dynamiske siden av menneskers handlingssett på, blir ikke handlingsmønsteret noe som er gitt en gang for alle når posisjonen er gitt. Mennesket kan anta og utfolde seg innen nye sosiale identiteter. Med dette fremheves at nye livssituasjoner vil gi nye forutsetninger for livsutfoldelse (Østerberg, 1997. Levin og Trost, 1996).

Ovenfor har jeg understreket hvor viktig det var for de jeg intervjuet hvordan mennesker rundt dem møtte dem. Jeg har understreket hvordan det virket på deres selvoppfattelse. Jeg kom også inn på at uten positiv aksept, ble det vanskelig å handle positivt. Adferden var nøye forbundet med selvoppfattelsen. Jeg skal nå gå enda nærmere inn på den sammenhengen mellom sosial identitet og adferd som jeg har tatt opp litt tidligere i dette kapitlet. Vekten ligger også nå på den nye identiteten som utviklet seg etter gudsmøtet.

En av de jeg snakket med uttrykte det slik:

”Men etter omvendelsen var min identitet den jeg hadde i Jesus. At jeg ønska å bli mest mulig lik han, å gjøre gode gjerninger sånn som han gjorde hele tida.”

”Det var et evighetsperspektiv som gjorde at jeg så mine medmennesker i et helt annet lys. Hvis jeg ikke behandla dem pent i dette liv, ville jeg ikke få lov å komma inn i det

neste. Fordi Jesus identifiserer seg med min neste til de grader at hvis jeg gjør noe vondt mot mine medmennesker, så er det det samme som at jeg gjør vondt mot ham. Da blir det straks veldig alvorlig hvordan du behandler andre mennesker. Hvordan du lever ditt liv på jorda rett og slett.”

Han har fått et forhold til Jesus og måtte da utfolde seg på en ny måte overfor andre mennesker. Som tidligere nevnt, var dette noe som til dels begynte spontant, men som sitatene her viser, også var et bevisst ønske om å ligne Jesus.

En annen var, som nevnt tidligere, forundret over sitt nye engasjement i å hjelpe medfanger til å tro og få besøk av kristne: *”Og det var jo kun i kraft av at jeg selv hadde fått troen. For tidligere var jeg ikke bekymret for mine medmennesker i den sammenhengen.”*

De omtaler dette å dele troen med andre nærmest som spontane handlinger. De gir ikke inntrykk av at dette er oppgaver de går bevisst inn i etter å ha tenkt over det i noen tid. Men det er ikke hele bildet. De ble også inspirert og til en viss grad oppdratt av kristne de kom i kontakt med. Det berettes det om i det neste sitatet. Her er det en undervisning både i retning av fellesskap og av å dele budskapet med andre:

”Så for meg ble det en veldig radikal omvendelse. Så pinsevekkene sa at hvis jeg var veldig flink til å lese i Bibelen og be for meg selv og med andre, og synge for meg selv og andre, og komme på møter og bekjenne navnet Jesus, og forkynne evangeliet, så ville mye skje, med meg og med familie og andre.

Så jeg tok til meg det de sa. Jeg begynte med en eneste gang. Leste masse i Bibelen og begynte å be mye.”

”Og plutselig så sto jeg og vitnet i en menighet ute. Det var nesten tusen mennesker i salen der. Og før var jeg den reddeste i byen når jeg gikk i alkoholrus og sånt. Det var så sterkt. Det var nesten helt ufattelig.”

Det spontane og det forberedte går hånd i hånd. En veldig lyst til å fortelle fører til at de gjør det ganske spontant overfor de som de treffer, mens det andre ganger er mer forberedt.

De utmerker seg ved å ta i bruk radikale metoder for å formidle evangeliet. Kan dette henge sammen med bekreftelse av ny identitet? Det nye er så mye en del av deres identitet at det må

markeres. Er det derfor de kan bli mer helhjertede og mer radikale i sin praksis enn mange andre? De har funnet en ny identitet og den bekreftes når de lever den ut. Det snakkes gjerne litt nedsettende om fanatiske nyomvendte, uansett hva man er omvendt til. Det å være nyomvendt og stor iver henger sammen. For disse har denne styrken av engasjement vedvart. Sier det noe om i hvor stor grad den nye identiteten har blitt en del av dem, og er viktig for dem?

”Så jeg liker sånne møter hvor vi konsentrerer oss om Herren i ett par timer. Framfor å ha massevis av mat. Jeg vil ha sånne ordentlige kristne møter som apostlene hadde. For det hadde vi på det åpne fengslet, og da skjer det veldig mye. Og det gleder jeg meg til å sette i gang med nå til høsten.”

I menigheten han er i etter løslatelse, innfører han noe som han vært vant til fra fengslet, nemlig at de kristne kom sammen hver dag. Han inviterte folk hjem til seg. De skulle ikke samles om mat, men være opptatt av Jesus noen timer. Det hadde vært vanskelig å få folk i menigheten til å slutte opp om det. Jeg forsto at det ikke hadde kommet noen på slutten. Men til høsten ville han starte opp igjen. Han tenkte også at det ville være vanskelig å jobbe i en vanlig bedrift, og ikke hele tiden ha friheten til å tjene Gud. Og dermed utfolde den glede og frimodighet som han syntes han egentlig burde. Et sterkt engasjement var blitt det naturlige for ham: *”Så da kunne jeg også tenke meg å lide som de kristne i Kina, med misjonen. (...) Virkelig være frempå med evangeliet i byen.”*

Identiteten som troende er også så sterk at de går nye veier og markerer den ikke bare på hjemmebane, men på nye arenaer. En ledet menigheten i byen sin i prosesjon med et kors. Nynazistene hadde gått i prosesjon uken før i anledning Rudolf Hess sin dødsdag. Det var nok selvsagt for ham at så måtte de kristne også markere sin identitet. Og han bar på en drøm om at nynazistene ville bli grepet av Jesus. Og så var det han jeg intervjuet som fant det naturlig å stå frem i hva andre kaller ”vulgærpressen” med sin tro. Han møtte kritikken fra kristent hold med at man måtte da formidle troen i blader de ville lese som trengte å høre budskapet.

6.5.1 Ny mening med hverdagen

Jeg vil her vise hvordan gudsrelasjonen kaster nytt lys over hverdagens hendelser. Med dette tenker jeg også at temaene jeg har tatt opp tidligere, som gudsmøtet og livsprosjekt, blir utdypet.

Når jeg i foregående kapittel snakket om livsprosjekt, innledet jeg med et sitat av en av de jeg intervjuet som sa at han skulle gjøre noe godt *sammen med* Gud. Han kunne tenke at Gud ville gi ham nye oppgaver, eller at alle oppgaver heretter kunne få en ny dimensjon preget av Gud. Fra dette er det ikke langt til å tenke at man er Guds medarbeider.

En av de jeg intervjuet hadde et ganske bevisst syn på at Gud ledet ham i hverdagen. Jeg velger å sette sammen deler av det han fortalte, som viser hvordan dette ble tydelig i noen krevende situasjoner, under fengselsoppholdet og ved løslatelse:

Under fengselsoppholdet:

”Etter at jeg blei omvendt, så fikk jeg kjenne hvordan det var at Gud ledet meg gjennom mange ting. Selv om man fikk mye ”nei” på det man søkte om, så kunne man kjenne at det var riktig at jeg ikke skulle ha en del ting, og at man skulle få tålmodighet og utholdenhet og vente og sånn, og få enda mer visdom og skrive noen bedre søknader.”

”Jeg begynte å tro at nå skulle Gud løslate meg. Jeg skulle løslates mange år før tiden, trodde jeg. Jeg fikk tro for det, og søkte og sukka og holdt på veldig lenge. Selv etter at jeg kom til det åpne fengslet, trodde jeg at jeg skulle bli løslatt lenge før tiden. Men så var det en bror, en annen fange, som nevnte for meg: Det er jo klart det, at Gud skal bruke deg i hele den fengselstiden du har fått. ”Du skal ikke ut, du”, sa han. Da skjønnte jeg at jeg skulle tjene Gud, og så fikk jeg bli løslatt når det skulle skje, bare jeg var i tjeneste for Gud hver dag.”

Etter løslatelse:

”I hvert fall hadde jeg ikke lenger noen bekymringer eller negative tanker på løslatelsen, om det skulle gå meg bra eller ikke. For jeg har opplevd så mye med Gud. Vi er gjester på jorden og skal tjene Herren. Så det bare gleda jeg meg til.

Så jeg skjønner at Gud skal lære meg mye tålmodighet og utholdenhet i mye, for jeg har måttet vente veldig lenge på veldig mye. Det kan ha vært nesten ett år og 7 – 8 måneder. På bolig ventet jeg i 7 måneder.”

”Jeg har ikke forstått før i dag dette med tjenesten og med forsørgelse av Gud. Jeg har søkt i halvannet år uten å få jobb, skriftlig og muntlig og med personlig fremmøte. Men så har jeg vært ute med evangeliet, og jeg takker Gud for at han har forsørget meg.”

Han måtte gå på mange kontor (sosial-, arbeids- m.fl.):

”Men så har jeg skjønt at det er en mening med at jeg skal gå der. Så derfor har jeg ikke latt være å forkynne evangeliet for dem. Og fortalt om liv og død og fortapelse. Det gjør jeg til alle jeg møter.”

”Jeg merker at Den Hellige Ånd er med bare du stopper et menneske på gata og snakker om Jesus, og at Jesus døde på korset og ble gravlagt og oppsto på den tredje dag. Får du sagt det så blir du velsigna.”

Gudsrelasjonen oppleves sterkere gjennom tjenesten. I og med at han gjør det han mener at Gud vil han skal gjøre, merker han gudsnærheten sterkere.

Vi ser gjennom disse sitatene hvordan han gjentatte ganger forstår hverdagens begivenheter i lys av gudsforholdet. De situasjonene som i seg selv er vanskelige, blir meningsfulle i denne konteksten. Alt det som skjer gagnar tjenesten og tolkes i lys av denne.

6.5.2 Ny mening med fortiden

Gudsrelasjonen kastet også nytt lys over fortiden. Gjennom de nye oppgavene ble fortiden nyttig. Det var to av de jeg intervjuet som særlig målbar dette.

Den første fortalte at han var lei seg for det gale han har gjort, men la til:

”Men så har jeg til gjengjeld også opplevd at jeg, gjennom min tro på Kristus og de erfaringene jeg har gjort i livet, kan være med på å bringe noe til mennesker: Et håp

og en tro til mennesker som har vært i samme situasjon som jeg selv. Selv om det ikke alltid skjer på samme måte,”

Dette opplevde han særlig sterkt da han under presteutdannelsen fortalte sin historie i et fengsel. Etterpå kom en av fangene og sa at han hadde kjent seg igjen i det han fortalte. Det hadde gitt denne fangen håp om at noe kunne skje med ham også. *”Og den kvelden tenkte jeg ved meg selv, at hvis jeg noensinne blir spurt igjen, så deler jeg min historie med andre.”* Han ser verdien av å huske sin bakgrunn. Etter at han som ny prest i menigheten, ble intervjuet i en avis om sin kriminelle fortid, innledet han neste søndags preken slik:

”Vi mennesker er jo så forskjellige, og enten man er prest eller ikke, så har man en fortid. Men det som er vesentlig, det er jo hva Han har gjort [Pekte på korset] og hva Han kan gjøre i et menneskes liv.”

De forteller sin historie. Men det er en ny historie de forteller. De forteller den fra et nytt ståsted. Noe som uvegerlig må gi den et løft, og gjøre at den fortelles med et lysere tonefall enn tidligere. Den fortelles ikke for å henlede oppmerksomheten på fortelleren, men på at Gud er en levende virkelighet. Og den fortelles i en hensikt, at tilhøreren skal få et nytt håp.

En annen sa at når han brukte sin fortid, så gjorde det troen mer virkelighetsnær for tilhørerne. Når en med kriminell bakgrunn forkynte, ble ikke budskapet fjern teori lenger. Det ble noe annet enn bare ord når det sto en levende person der og fortalte at det han snakket om, var selvopplevd. Gjennom å fortelle opplevde han også at han fikk hjelp selv. Når han fikk positiv respons, også fra tilhørere i de kristne miljøene, fortalte han at han følte at han selv kom videre i sin egen utvikling:

”Jeg tror det har mye å si at en får prate om det. Prate om det som skjedde både før og etter omvendelsen og komme inn i en sammenheng hvor en kan bli brukt. Det er en stor hjelp at en får lov til å fortelle til andre mennesker hva som har skjedd. Det hjelper en sjøl og. Fordi du får en positiv respons tilbake når mennesker forteller direkte til deg: ”Dette var godt å høre. Det styrket troen min når jeg fikk høre hvor stor Gud er, at sånne ting kan skje.” Det er en gjensidig oppbyggelse.”

Gjennom å fortelle og å få respons tilbake, opplevde han å bli bekreftet i sin nye identitet. Når andre fortalte at troen deres ble styrket gjennom fortellingen hans, var verdsettelsen av fortiden blitt snudd totalt om. Fra å være en belastning og noe å skamme seg over, var den blitt hans kanskje viktigste redskap i den nye rollen som Guds medarbeider.

6.5.3 Gudspartnerrollen

Uttrykket jeg har brukt i overskriften har jeg tatt fra den svenske religionspsykologen Hjalmar Sundén (1908 – 1993) (Sundén, 1977). Jeg vil bruke det som en hjelp til å beskrive nærmere hvordan den nye sosiale identiteten hadde sitt utgangspunkt i gudsrelasjonen og en rolle som Guds medarbeider.

Begrepet Gud omfatter noe mystisk, noe utenfor vår erfaringsverden. Men de jeg intervjuet hadde opplevd møtet med Gud som noe som grep inn i deres erfaringsverden. Denne siden kan vi si noe om. Og fordi gudsforholdet omtales i personkategorier, som personrelasjoner, vil fortsatt den symbolske interaksjonismens perspektiv være aktuelt.

Gud selv er det lite å si om for en symbolsk interaksjonist. Gud blir som en impuls som ikke eksisterer, før den manifesteres gjennom en reaksjon. Slik ville det kunne uttrykkes med den symbolske interaksjonismens språk. Om jeg plasserer Gud som stimulus, vil tilhengere av den symbolske interaksjonismen se Guds eksistens i menneskenes handlinger hvor de prøver å tilfredstille denne impulsen gjennom en tilpasning til omgivelsene. Denne tilpasningen kan skje ved at en tar den annens rolle. Det var GH Mead som introduserte begrepet *role-taking* (Levin og Trost 1996: 35). Vi kan tenke på hvordan det ble sagt i et tidligere sitat at det var viktig å handle som Jesus ville gjort. Hjalmar Sundén har utviklet dette videre. Han ser på hvordan mennesket kan være disponert for å tolke hele sin tilværelse ut fra forståelsen av seg selv som Guds partner. Det som kommer nedenunder har jeg funnet i hans bok om religionspsykologi (Sundén, 1977, kapittel 1 og 2).

Sundén var opptatt av hvordan religiøs erfaring kunne være psykologisk mulig. Han mente det var på grunnlag av å oppfatte omgivelsene på en bestemt måte. Som en datamaskin er programmert, er mennesket innlært bestemte måter å forstå verden på (Sundén, 1977, s. 21). Han ville si at mennesket alltid ser omgivelsene med et snevert blikk, bestemt av sin rolle. Han gir noen eksempler på hvordan en spesiell beredskap fører til en spesiell oppfatning av omgivelsene. Et av dem er om politimenn som er ute for å fange bevæpnede røvere. Da en av politimennene får se en ølflaske som stikker opp bak en stein, kaster han seg langflat ned fordi

han ”ser” en geværmunning. Han var på grunn av situasjonen og sin rolle som politi og de andres rolle som røver, forberedt, ikke på å se en ølflaske, men på å se en geværmunning, og dette ”bestemte” hva han så. Etter også å ha kommet med flere andre eksempel sier han:

”Det er någonting dylikt som sker, när människan upplever religiöst: religionen är en dialogens relation till tillvaron som totalitet, men denna relation struktureras genom roller och utan roller försvinner den.” (Sundén, 1977, s. 35)

Jeg synes Sundén med sin definisjon av religiøs opplevelse får med konsekvensene for hele menneskets tilværelse, slik jeg har sett hvordan det har virket inn på forholdet til andre mennesker og alt som skjedde i hverdagen.

Sundén mener den kristne ville være programmert gjennom Bibelkunnskap og kristne tradisjoner til å oppfatte sine omgivelser på en bestemt måte. Den troende vil i Bibelen finne mange fortellinger om Guds møte med mennesker. Det er mange menneskeroller der som han vil kunne leve seg inn i. I de beskrivelser av relasjoner mellom Gud og mennesker han møter i Bibelen, vil han se at mennesket er Guds partner. Den troende vil så i neste omgang tolke alt som skjer ham ut fra gudspartnerrollen.

Jeg bruker selv dette uttrykket uten å slutte meg til Sundéns innskrenking av den religiøse opplevelse til bare å gjelde den bevisste persepsjon av omgivelsene innenfor rollens rammer. Som tidligere nevnt, mener jeg å ha funnet både bevisste og ubevisste prosesser hos de jeg intervjuet. De har også både vært mottakere av noe som har kommet til dem utenfra, som en mystisk erfaring, og de har gitt hverdagslige erfaringer en ny tolkning ut fra gudsrelasjonen. Uenigheten oppstår når han hevder at dette er troens hele bakgrunn; at det dreier seg om persepsjonskategorier alene, og ikke om en virkelighet bak dem. Tor Torbjørnsen sier i et skriftlig framlegg til et forskerseminar at Sundéns teori bør omformes, om den ikke skal avskrives, på grunn av begrensningen jeg har nevnt ovenfor (Torbjørnsen, 1999, s. 8). I dag vil religionspsykologien uten problem kunne omfatte de erfaringene som går utenfor hva forstanden kan oppfatte, de mystiske erfaringene. Sundéns begrepsbruk finner jeg likevel nyttig som hjelpemiddel til å beskrive de religiøse erfaringene med ikke-religiøse ord og uttrykk. Det er denne bruk jeg vil gjøre av hans arbeid her.

Sundén viser også til andre fenomen jeg har funnet i intervjuene: Betydningen av å bli bekreftet av andre, og bruken av Bibelen som fortolkningsnøkkel. Han sier at fordi kristne har et felles referansesystem, kan de bekrefte hverandre. Alle kan leve seg inn i de samme rollene

i Bibelen, og dermed forstå situasjoner på samme måte. Dette fører til en felles erfaring som gir opplevelsene bestandighet, i motsetning til hallusinasjoner som bare er personens egen opplevelse. Jeg har vist hvor avhengig de var å få sin tro bekreftet av andre kristne. Det Sundén gjør med sin teori er å vise hvordan andre kristne er i stand til å bekrefte og ”ha” de samme opplevelsene. Jeg vil da heller si: Hvordan de språklig kan uttrykke sine opplevelser på samme måte.¹⁰

Jo mindre generelt mennesket tolker sin rolle som Guds partner, men gjør det innenfor konkrete hendelser i Bibelen, desto tydeligere og mer nærværende for mennesket blir også Guds rolle. Jo mer nærværende den oppfattes, desto mer vil også mennesket omstrukturere sitt liv i samsvar med den:

”För några människor, de som i grund tillägnat sig traditionen, blir omstruktureringen tydligare och mer överväldigande än för andra. För några blir förhållandet till denna Partner livets viktigaste angelägenhet.” (Sundén, 1977, s. 37)

Innenfor denne rammen blir det forståelig, at troen for noen ble så viktig at den ble et livsprosjekt, slik jeg har vist i tidligere (kapittel 5), mens for andre igjen livet i mindre grad ble formet av den. Forskjellen mellom de jeg intervjuet kan slik sees ut fra hvor konkret og nærværende gudsrullen ble opplevd, og hvor stor omstrukturering de foretok i livet i forhold til denne sentrale rollen.

6.5.4 Nærmere bestemmelser av handlinger i Gudsforholdet

Den utlegging som var ovenfor om gudspartnerrollen kunne etterlate et inntrykk av at handlingene ut fra gudsforholdet var utsprunget av bevisst refleksjon. Men det ville bli en feil dreining. Jeg vil derfor fortsette omtalen av handlingene i gudsforholdet med å understreke det ikke-beregnende og spontane ved dem.

¹⁰ Peter Aaslestad viser til hvordan psykiatriske pasienter i 1890-årene brukte det religiøse språket til å fortelle om sitt liv og sine følelser til andre. Vanskelige ting kunne slik uttrykkes, og det ble en likeverdighet i kommunikasjonen siden dette var et felles språk (Aaslestad, 1997, s. 133-134)

6.5.4.1 Handlingene i gudsforholdet som et amfibisk samkvem

Jeg knytter her først til hva som skjer ved det Dag Østerberg kaller ”reflektert spontanitet ” og ”amfibiske handlinger” (Østerberg, 1993, s. 99). Dette er handlinger som utføres uten at menneskets konsentrasjon er rettet mot bare en ting, slik amfibiene beveger seg frem og tilbake mellom vann og fastland. Mennesket utfører noen handlinger best uten at oppmerksomheten alene er rettet mot en av dem. Slik en kan klare å utføre noe om en slutter å konsentrere seg om å klare det. Østerberg fører dette videre til handlinger mellom mennesker. Han tar som eksempel pardans og erotikk. Hvor de som danser vekselvis hengitt til musikken, seg selv og den andre, lykkes. *”Når hensikten blir for tydelig, opphører det amfibiske preget, og situasjonen kan bryte sammen, desintegre til grådighet og snerperi, side om side”* (Østerberg, 1993, s. 101).

Her er to moment jeg vil feste oppmerksomhet ved. Det ene er hengivelsen til musikken og dansen og den andre, som å være overgitt til noe annet enn seg selv for en stund. Det andre momentet er det avslappede i forhold til egen danseprestasjon. De to holdningene forutsetter hverandre. Jeg vil så prøve å bruke dette til å uttrykke noe av hva som skjer med handlinger hvor gudsrelasjonen spiller med i interaksjonen mellom mennesker. Da vil også noe ”guddommelig” skje om den handlende har sin oppmerksomhet i en spontan samtidig veksling mellom Gud, seg selv og andre mennesker.

For de som begynte gudsrelasjonen etter at de var kommet i en krise, hadde krisen den funksjon at de i en slags oppgittethet, slik jeg forstår det, var blitt åpen for å overgi seg til Gud som noe utenfor og større enn seg selv. Etter denne overgivelsen, lik det å hengi seg til musikken i Østerbergs eksempel, oppdager de flere nye ting. De oppdager nye gode følelser og nye handlinger. De opplever også at de ganske plutselig er i ferd med å være opptatt av andre mennesker og hjelpe dem. Slik har livets dans blitt en annen og bedre etter at de hengav seg til musikken. Dette fortsetter å være viktig utover hvetebrødsdagene, det første møtets sødme. Slik en av dem sa at det å fortelle om Jesus til andre mennesker måtte skje med fokus på Jesus. Oppmerksomheten måtte ikke bare være konsentrert om egen utførelse, eller på tilhørerne, om det skulle få noen positiv betydning både for ham selv og dem.

Med oppmerksomheten bort fra seg selv, og på Gud, kunne han snakke om fortiden, fortelle om alt det fæle han hadde gjort, uten at det fikk uheldige konsekvenser, som at han glorifiserte det som hadde skjedd, ble fristet til å gjenta slike handlinger, eller ble deprimert av å konfronteres med fortiden. Han hadde erfart at uten dette fokus, fremsto heller ikke fortellerhandlingen som noe oppbyggende for tilhørerne. Da ble det bare en beretning om

hvor fæl han hadde vært, og hvor bra han hadde blitt. Tilhørerne fikk ikke demonstrert muligheten av et liv levd med fokus på noe annet enn bare seg selv, og av et slikt liv som noe godt.

6.5.4.2 Troshandling som utfoldelse

Ferdinand Tönnies (1856-1936) har introdusert uttrykkene *wesenswille* og *kurwille* om to ulike handlingstyper. Høigård og Finstad bruker uttrykkene *handling som utfoldelse* og *handling som beregning* om disse (Høigård og Finstad, 1986, s. 321). Det første er handling som gjerne skjer spontant og som har en verdi i seg selv. Handlingen og målet med den er ett. Det andre er en handling som bare er et middel for å oppnå noe annet. Da kan godt handlingen som middel være svært ulystbetont, om bare målet for den er tilstrekkelig verdifullt for den som handler. I det siste tilfellet kan mennesket og dets handlinger bli behandlet som ting. Georg Lukacs (1885 – 1971) innførte begrepet reifikasjon (tingliggjøring) om denne måten å oppføre seg på. Jeg vil ta med et sitat hvor Østerberg forklarer dette nærmere:

”Tingliggjøring er altså den prosess hvorved arbeid og annen virksomhet forvandles til tinglignende prosesser – isolerte, delbare, beregnbare med utvendige relasjoner til hverandre, uten noen indre relasjoner verken på det individuelle eller kollektive plan.”
(Østerberg, 1993, s. 221)

Dette møter vi hos Høigård og Finstad i boken *Bakgater* med hensyn til prostituerte sitt forhold til sin egen seksualitet i forbindelse med prostitusjonen. De argumenterer også for at når seksualiteten blir beregning istedenfor utfoldelse, blir den samtidig noe annet. Den blir utsatt for en utarming som alle parter i et seksuelt forhold taper på. *”Handling som beregning fortrenger handling som utfoldelse”* (Høigård og Finstad, 1986, s. 324).

Slik vil det også være med troen. Å hevde kristen tro ut fra beregning for å oppnå visse attråverdige goder, vil være noe helt annet enn å utfolde kristen tro som en verdi i seg selv. I neste omgang kan det så oppleves at andre ting fåes lettere, uten anstrengelse. De bare kommer til en. Når det blir slik, vil det være en større beredskap i personen for å kunne nyttiggjøre seg av det oppnådde, fordi samme ressurser som spilte med i troen som utfoldelse, vil spille med under benyttelsen av det oppnådde. Den som får permisjon fordi han har utgitt seg for å ha en annen holdning enn han egentlig har, vil slik bære med seg dette som et handikap når han skal gjennomføre permen. Men den som får perm fordi han uten noen

beregning har utvist en holdning som har vekket tillit hos andre, vil ha samme holdning med seg som noe som vil hjelpe ham til å gjennomføre permen. Jeg har tidligere omtalt hvordan en jeg intervjuet så dette forholdet i et nytt lys etter at han selv ble kristen. Tidligere hadde han trodd en kunne oppnå goder i fengslet ved å si at en var kristen. Senere mente han, at det heller var en endret holdning, som skapte tillit, og gjorde at flere dører åpnet seg.

Slik troen ble opplevd hos de jeg intervjuet, blir det å snakke om tro som beregning egentlig en motsigelse. Det blir to motsatte bevegelser. Troen inneholdt element som åpenhet og tillit, mens beregning innebærer det motsatte, noe som er lukket og kalkulerende. Som seksualiteten kan heller ikke troen blomstre om den blir til beregning. Den blir til noe annet om den gjøres til noe sekundært som brukes til å oppnå andre goder.

Den danske teologen og filosofen K E Løgstrup (1905 – 1981) vektlegger det suverene ved spontane livsytringer som kjærlighet, tillit, oppriktighet og barmhjertighet. De er totale verdier som er utenfor den menneskelige beregning. I det mennesket prøver å avkorte litt på dem, går de over til sin motsetning, mistillit, uoppriktighet og ubarmhjertighet. Og de er suverene i den forstand at de er forut for mennesket (Løgstrup, 1997, s. 25-26).

Kreativitet vil jeg se i samme lys som en livsutfoldelse. Kreative handlinger vil da være inspirert av noe som kommer til en. Jeg hadde i intervjuguiden spørsmål om de hadde blitt mer kreative under fengselsoppholdet. Min opprinnelige tanke var at kanskje fengselsoppholdet hadde gjort dem kreative, på samme måte som i ordtaket den nakne kvinne lærer å spinne i nøden. Spørsmålet mitt ble møtt med uforståenhet og jeg fikk nesten ikke svar på det. Men gjennom hva de ellers fortalte, var det tydelig at de hadde blitt mer kreative, at de boblet over av ideer og livslust til å utføre dem. Å spille musikk, lage dikt og sanger, og fantasifulle påfunn om hvordan formidle troen til andre, var eksempler på kreativitet som de fortalte om.

6.6 BETYDNINGEN AV Å VÆRE SOSIALT INTEGRERT

Jeg har vist tidligere at en person klarte å unngå rusmisbruk hver gang han var på en institusjon. Da hadde han faste rammer rundt seg og andre å snakke med som forsto situasjonen. For alle jeg intervjuet, så nær som en, var rusbruken på intervjutidspunktet

opphørt eller under kontroll. Hadde dette noen sammenheng med at de var integrert i et fellesskap? Det kan ha vært en viktig del av det. Både gudspartnerbegrepet og familietermene uttrykker tilhørighet. Å være del av den kristne familien med Gud som far og andre som ens søsken, gav tilhørighet til et fellesskap. Tilhørigheten ble forsterket både følelsesmessig og praktisk gjennom rollen som Guds medarbeider. Jeg vil nå prøve å belyse nærmere betydningen av denne sosiale integrasjonen.

6.6.1 Det salutogene perspektiv

I en bok av Aaron Antonovsky, *Health, stress and coping*, belyses forhold som øker forståelsen av rusmisbrukere og betydningen av manglende rammer (Antonovsky, 1981). Antonovsky, som var professor i medisinsk sosiologi i Israel, var opptatt av hva som påvirker vår helse i positiv retning. *Saluto* betyr helse og *genesis* opprinnelse. Overskriften skulle derfor kunne oversettes: Det helsebringende perspektiv. Han refererer i boken til flere undersøkelser han selv og andre hadde utført som viste sammenheng mellom god helse og sosialt nettverk. De som er alkoholikere, fattige, gamle eller tilhører minoritetsgrupper, og de som flytter mye eller emigrerer, har ofte liten sosial tilknytning. Enten fordi de er i en marginal situasjon eller fordi de er i nye og ukjente omgivelser. De som hadde svakere tilhørighet til omgivelsene, viste det seg også var mer utsatt for sykdom, ulykker og tidlig død. Men fattige, enslige menn med stor sosial kontaktflate hadde lavere dødelighet enn velstående menn med liten kontakt med andre (Antonovsky, 1981, s. 164). Fattigdom var følgelig bare svekkende om det i tillegg var liten sosial kontakt. Han mener videre undersøkelsene viser at betydningen av et godt sosialt nettverk for menneskers helse, ligger i den følelse dette gir av sammenheng i tilværelsen, *sense of coherence*.

Fra en senere bok av Antonovsky, *Unraveling the mystery of health* (svensk oversettelse: "Hälsans mysterium"), gjengis denne følelsen av sammenheng som bygget opp av tre komponenter, *comprehensibility, manageability og meaningfulness* (Hedin og Månsson, 1998, s. 307-308. Stifoss-Hanssen og Kallenberg, 1998, s. 35):

Tilværelsen virker begripelig. Jeg kan ta tak i den. Og det er verdt å gjøre det.

- *Comprehensibility* (forståelighet) er den kognitive komponenten. Opplevelse av verden, den ytre og den indre, som forutsigbar og forståelig. Svære traumer fører til opplevelse av at tilværelsen har brutt sammen. Det blir stort behov for å finne orden i kaos.

- *Manageability* (håndterbarhet) Opplevelse av at omgivelsene kan påvirkes og forandres. Og at man selv har de ressurser tilgjengelig som er nødvendige for dette.
- *Meaningfulness* (meningsfullhet) er den emosjonelle komponenten. I hvilken grad individet opplever at de krav og problem som livet stiller er verd å engasjere seg i. Overlevende fra konsentrasjonsleirer hadde gjennom religiøst eller politisk engasjement fått kraft til å klare seg gjennom de vanskelige forholdene.

Antonovsky mener opplevelse av meningsfullhet er grunnleggende for opplevelse av sammenheng. Den er motivasjonsskapende for de andre komponentene, forståelighet og håndterbarhet.

”Helt sikkert har det fenomenet Antonovsky beskriver, betydning for i hvilken utstrekning et menneske klarer å realisere sine drømmer og idealer og å handle i overensstemmelse med sine verdier i hverdagen.”

(Stifoss-Hanssen og Kallenberg, 1998, s. 36)

Dette minner om hvordan særlig en jeg intervjuet ved gudsmøtet nokså snart fikk en opplevelse av at livet hadde mening, og at han så fikk overskudd til å gå i gang med en lang utdanning for å realisere denne meningen.

Både innsettelse i fengsel og løslatelse vil være situasjoner hvor det i overgangen er tap av sosiale kontakter og svekket følelse av sammenheng. Antonovskys perspektiv gir økt innsikt i disse overgangsperiodene som kritisk faser. Dette belyser også hvordan gudsrelasjonen, som tre personer fant frem til i varetektstiden, nettopp ble en relasjon som gav opplevelse av sammenheng i denne vanskelige situasjonen. Gudsrelasjonen skulle slik også tenkes å være viktig i neste overgangsfase, løslatelsen, med tap av de sosiale kontaktene og svekkelse av den følelse av sammenheng de hadde i fengselsituasjonen. I utgangspunktet kunne man tenke løslatelsesdagen som en festdag. Det kunne den vel også bli om venner og familie sto klar med bløtkake på utsiden av porten og et helt samfunn ventet på å ta imot den løslatte. Men når løslatelse innebærer å si farvel til alle sosiale kontakter en har hatt under soningen, og å stå alene i porten i møte med et samfunn som ikke ønsker en velkommen, da er en ikke i den situasjonen. Da er den løslatte isteden uten opplevelse av å stå i en meningsbærende sammenheng. Man er i samme situasjon som andre i samfunnet som tilhører en uønsket minoritet og finner kanskje bare frem til relasjoner til en kriminell subgruppe. Forstått slik er

residiv mer naturlig enn unaturlig. Den meningsbærende sammenhengen er i det kriminelle miljøet. Uten en meningsbærende sammenheng er det vanskelig, og helsefarlig å leve. En jeg intervjuet fortalte om en løslatelse i yngre år som ble hjulpet av at han samme dag han slapp ut av fengslet, skulle møte til militærtjeneste. Både gikk han slik fra en tett sosial sammenheng til en annen, og som han selv nevnte, var det mye lettere å bli dimittert fra militæret enn fra et fengsel. Da kunne han fortelle omgivelsene hvor han hadde vært og bli møtt med aksept og forståelse. Slik kan ikke en som er løslatt fra fengsel regne med det blir, om han forteller hvor han kom fra, annet enn overfor de som tilhører samme "marginale minoritetsgruppe". Den som er løslatt fra fengsel, kan heller få inntrykk av at det er best å ikke fortelle hvor han har vært. Kolind har i sin studie av løslatte sin situasjon sett på forholdet til å fortelle at de har vært i fengsel (Kolind, 1999). Både de som valgte å ikke fortelle, og de som gjorde det, fikk problem. De som fortalte, ble ikke helt avvist, men heller ikke helt akseptert, det var en betinget aksept. Anne Dahl som studerte 15 kvinner som hadde lagt stoffmisbruk bak seg, fant at de alle tidde om sin bakgrunn (Dahl, 1995). Flere hadde prøvd å være åpne i begynnelsen, men hadde bare møtt negative reaksjoner. For begge gruppene vil altså det å være åpen om sin fortid kunne føre til avvisende reaksjoner. Samtidig vil det å ikke være det, kunne hemme innsatsen for å bli del av et sterkt sosialt nettverk, og dermed hindre integrering..

Antonovsky peker på følgende variabler som vil bidra til å styrke vår følelse av sammenheng: De sosialt strukturelle, kulturelle, psykiske og situasjonelle. Livskriser kommer ofte av at de situasjonelle variablene endres. Når de rammes, blir de andre desto viktigere. De sosialt strukturelle variablene vil være de sosiale kontaktene som ved at de er merkbart til stede og bidrar med ros og emosjonell støtte, både gir opplevelse av sammenheng og den informasjon som er nødvendig for selv å kunne se sammenheng. De kulturelle variablene, som for eksempel religion, vil gi innhold til meningsbærende forståelsesrammer. De psykiske forutsetningene vil spille inn som del av den enkeltes personlige konstitusjon. Eventuelle endringer på disse områdene vil ha negativ påvirkning på helsen. Antonovsky mener en følelse av sammenheng vokser frem gjennom strukturelle og kulturelle mønster og erfaringer gjennom livet. Han regner ikke med at dette forandres noe særlig. Den som har fått en svak følelse av sammenheng, kommer til å fortsette å ha det. Han mener også dette er for dypt rotfestet til å kunne endres gjennom terapi. Om den blir svekket ved traumatiske opplevelser, vil det ta lang tid og mange krefter å bygge den opp igjen (Antonovsky, 1981, s. 189).

Men hvor er de jeg intervjuet i forhold til dette? Noen hadde nok et bedre utgangspunkt enn andre. Men jeg tror ikke dette hadde noe å si når de var i krise, og hadde hatt et liv som var på vei nedover. Saken var at de ikke mestret krisen, og så opplevde noe nytt. De fikk, på tross av et dårlig utgangspunkt, en endring fra krise til opplevelse av meningsfullhet.

Paralleller til hva de jeg intervjuet hadde opplevd, fant jeg hos Ulla-Carin Hedin og Sven-Axel Månsson i deres studie av kvinners vei ut av prostitusjon (Hedin og Månsson, 1998). Kvinnene hadde klart å snu en negativ utvikling på tross av at de i de fleste tilfelle hadde et dårlig utgangspunkt. Hedin og Månsson finner det riktigere for dem å snakke om salutogene prosesser (Hedin og Månsson 1998, s. 309). I stedet for å være opptatt av kvinnenens personlige forutsetninger, er de opptatt av hva som utløste denne prosessen og hvordan den utviklet seg.

Det er vanskelig entydig å svare på spørsmålet om hva som setter i gang en salutogen prosess. Kvinnene hadde heller ikke lik utvikling. Noen lykkes i å få et nytt liv og andre klarte det bare delvis. De ble stående ved at ikke alt lot seg forklare:

”I sin allra innersta kärna är denna typ av förändring förmodligen omöjlig att förutse och beskriva på ett uttömmande sätt. Trots vissa drag av rationalitet har den många gånger ändå karaktären av det oväntade och irrationella.”

(Hedin og Månsson, 1998, s. 310)

En kjerne av noe uforklarlig i møte med spørsmålet om hva som hadde utløst endring, møtte jeg også hos Denzin i hans studie av alkoholikere som hadde klart å bryte sine drikkevaner: *”the mystery” of sobriety and of A.A. (...). No member claims to know how he or she got sober”* (Denzin, 1987, s. 113). Og slik var det hos de jeg selv intervjuet. Hva som fikk endring til å inntre forblir også gjennom gudsmøtet i et mystisk skjær.

Antonovsky har med sin analyse gitt meg en måte å se gudsrelasjonens betydning på som noe som forsterker et menneskes følelse av sammenheng i sin tilværelse, og dermed gir det bedre forutsetning for å klare endringer. Å ha en følelse av sammenheng vil da si å ha en basal følelse av at det er en mening med ens tilværelse. Med dette menes ikke bare det rent kognitive aspekt, at man intellektuelt forstår sammenhengen. Det er heller å ha en følelse av at det finnes en meningsbærende sammenheng. Slik at en opplever seg ivaretatt som menneske også midt i det uforståelige. Som å ha en følelse av at uansett hva som skjer, å befinne seg som et barn på fars trygge fang.

6.6.2 Integrerende relasjoner

Hedin og Månsson pekte på flere faktorer som de mente sammen bidro til å føre kvinnene over i et annet spor. Det gjaldt både indre forhold i den enkeltes psyke, og det som skjedde i relasjoner til andre mennesker. Med bakgrunn i Meads analyse og Michelis anvendelse av denne, skulle den strategi som fører til stagnasjon avhenge av det sosialiserte og utenfrastyrt aspektet av mennesket, Meads "me", mens den strategi som fører til oppbrudd og utvikling bygger på den kreative og oppfinnsomme komponenten, "I" (Hedin og Månsson, 1998, s.312). De advarer mot å legge forklaringen inneni individet alene. "I", menneskets evne til kreativitet og nye handlinger, påvirkes og inspireres av de sosiale relasjoner og institusjoner det møter. Denne tanken ønsker jeg å forfølge litt videre. Med overskriften tenker jeg på relasjoner som bidrar til en persons aktive og positivt skapende deltagelse i eget og andres liv.

Maktfordelingen i relasjonene kan være forskjellige. Relasjonen kan oppleves som preget av underordning (som det å bli tatt hånd om i en situasjon hvor en ikke makter å ta vare på seg selv), likestilling eller overordning (som i en mors forhold til sitt barn). Men uansett ulike maktforhold, vil jeg peke på tillit som et viktig felles element. Jeg tenker at gjennom tillitsforholdet frigjøres individets "I" til å utvikle seg og blomstre. Antonovsky skriver for eksempel at studier viste at tilfriskning skjedde, når legen klarte å skape lignende tillitsforhold mellom seg og pasienten, som mellom barn og gode foreldre (Antonovsky, 1981, s.173). Tillitsforhold mellom mennesker var viktig for helsen. Gode relasjoner og tillitsforhold styrket følelsen av sammenheng hos kvinner som var på vei ut av prostitusjon:

"När det gäller våra kvinnor har vi visat hur kritiska händelser tillsammans med en viss typ av konstruktiva relationer kan sätta igång en salutogen process. Kvinnorna har t.ex. berättat om våldshändelser som ledde till beslut att söka hjälp. Händelsen i sig skulle förmodligen lett till ökad insnärjing, om inte kvinnorna mötte en person som de fick förtroende för och kunde ta emot hjälp av. Händelsen skärpte deras medvetande om problemen och samtidigt öppnade sig möjligheter att fly och få hjälp. I andra fall har kvinnor berättat om lyckliga händelser som med ens skapade mening i deras liv, t.ex. när de fick barn eller inledde en ny kärleksrelation. Livet fick en annan mening, som gjorde en förändring både nödvändig och möjlig att genomföra. De fick en ny känsla av sammanhang i tillvaron, som förändrade både deras tolkningsramar och handlingsmönster. (Hedin og Månsson, 1998, s. 309 –310)

Gradvis greide de å håndtere sitt liv bedre. Det relasjonelle aspektet var viktig i denne prosessen. Enkelt personer var tilknytningspunkt til en ny fremtid. Det naturlige nettverket, familie og venner, var i de fleste tilfelle ikke nok. Særlig i overgangsfasen, og rett etter den, hadde det vært viktig med hjelp fra sosialarbeidere og terapeuter Disse samtalen hadde betydd mye for å hjelpe kvinnene til å mobilisere sine egne ressurser, i tillegg til at de hadde fått hjelp med bolig, økonomi, arbeid eller utdanning.

Som kvinnene som var på vei ut av prostitusjon hos Hedin og Månsson, var kvinnene på vei ut av rusmisbruk som Dahl forteller om, også hjulpet av å ha mange relasjoner til andre mennesker. Som dem la også de vekt på kvaliteten ved relasjonene til de menneskene som hadde blitt viktige for dem. Rundt vendepunktssituasjonene relaterte de både til mennesker de traff privat og offentlig. Men viktigere enn denne forskjell i utgangspunkt, ser det ut til å ha vært hvilken form relasjonen fikk:

”Terapirelasjonen har vært preget av intimitet og likeverd, ulik distansen som ofte preget profesjonell behandling. Tilgjengelighet og stabilitet har vært nøkkelfaktorer, og tidsperspektivet som regel lenger enn litteraturen om sviktende oppfølging tyder på.” (Dahl, 1995, Sammendrag)

De var fattige på relasjoner fra før. De var ensomme og hadde store problem med å finne ny identitet og tilhørighet. Dahl avslutter sammendraget med en henvendelse til hjelpeapparatet:

”Generelt er det trolig behov for nye behandlingsmodeller rettet mot samliv over lang tid, som kan lindre ensomhet og bidra til ny tilhørighet.”

Relasjonen til de offentlige hjelperne kunne vi tenkt oss ville vært preget av avgrensede kontaktmuligheter i tid, begrenset tilgjengelighet og personlig avstand. De ansatte arbeider gjerne innenfor et byråkrati hvor funksjonen er viktigere enn personen. Om det blir skifte av stillingsinnehavere, vil ikke kontakten vare utover ansettelsen. Dette gjelder i de vanligste institusjonene og ikke minst utpreget i fengsel. Frivillige hjelpere kan pålagt, eller etter eget valg, fungere innenfor snevre rammer. Men som de frivillige kan bevege seg mot avgrensede profesjonelle rammer, kan de ansatte bevege seg mot en oppførsel som ligner mer forhold mellom venner i privatlivet. I min studie var det de frivillige det mest ble berettet om som viktige hjelpere. I Hedin og Månssons og Dahls undersøkelser kunne det like gjerne være ansatte som hadde blitt betydningsfulle støttepersoner. Men det var de ansatte som hadde tøyd

grensene og minst opptrådt innenfor vanlige profesjonelle rammer, som hadde blitt betydningsfulle.

Hos Dahl hadde personer som kvinnene møtte på poliklinikker blitt viktigere enn de som de hadde truffet på institusjoner. Kanskje opplevde de ansatte der seg friere til sette sine egne grenser enn de gjorde som var del av en institusjonssammenheng. Det som var viktig ved disse forbindelsene var intimitet, tillit og varighet. Kvalifikasjoner som vi forbinder med privat vennskap. I flere tilfelle var de frivillige som hadde gått på fengselsbesøk til de jeg intervjuet mennesker som hadde en profesjonell yrkesbakgrunn. Som ansatte arbeidet de nok innenfor mer tradisjonelle byråkratiske rammer, som i Webers beskrivelse av et slikt system (Weber, 1990). Jeg kjenner ikke til, og jeg vil ikke tro, at de i arbeidssituasjonen inkluderte de som trengte hjelp slik i sitt privatliv som de gjorde som frivillige. De inviterte dem hjem til middag og gikk på søndagstur sammen. De jeg intervjuet gav klart uttrykk for hvor viktig det var for dem, at de som på frivillig basis hadde besøkt dem i fengslet, var blitt varige venner som de gikk hjem på besøk til.

Men i hvilken grad vil det være snakk om et vennskap som et likestilt forhold? En som har drøftet dette i en hovedoppgave er Isabel Cardona Kristiansen. Hun har beskrevet beboeres forhold til terapeuter og frivillige medarbeidere i et ganske vellykket behandlingsopplegg for rusmisbrukere i Spania (Kristiansen, 1999). I den første fasen av behandlingen gikk de narkomane til et dagsenter, mens de bodde hjemme og ble passet på av familien, eller bodde i leiligheter under tilsyn av frivillige. De frivillige var ikke lønnet og var sammen med dem på sin egen fritid. De var heller ikke i noen særlig grad kurset for oppgaven, og hadde bare sin sunne fornuft og noen husregler å holde seg til. De tilbrakte tiden sammen med brukerne på en avslappet måte, med liten distanse til dem. Den viktigste oppgaven var å gi samvær og omsorg og kjærlighet. Terapeutene på dagsenteret skulle følge den enkeltes fremgang i forhold til behandlingen og konfrontere dem når noe skurret. Dermed fokuserte terapeutene bare på en del av deres liv. Den delen som de ikke mestret. I motsetning til dette opplevde beboerne at de overfor de frivillige var tilstede med hele sitt liv. Det blev uttalt fra beboere at samværet med de frivillige hjalp dem fremover i behandlingsprosessen (Kristiansen, 1999, s. 132). Kristiansen stilte spørsmål ved om forholdet mellom de frivillige og de som var til behandling kunne kalles en virkelig vennskapsrelasjon. Ut fra definisjon av vennskap som et likestilt forhold, kom hun frem til at dette ikke var tilfelle mens de narkomane bodde i kollektivet. Da ville både de frivillige og beboerne være mer reservert og ikke helt åpne om sitt personlige liv, og forholdet ville være underlagt betingelser som fortsatt rusfrihet. Hun

antyder derfor at det kunne være riktigere å kalle dette ”vennskapelige eller vennskapslignende” forhold. Men etter at de hadde forlatt bokkollektivet, kontaktet tidligere beboere gjerne frivillige de hadde blitt kjent med og fikk nærmere relasjoner til dem. Det samme fant hun også kunne skje i forhold til terapeuter når behandlingen var avsluttet. Da var de kommet ut av det skjeve maktforholdet og det var mer et grunnlag for et reelt og varig vennskap (Kristiansen, 1999, s.111-112).

Nå vil jeg tenke partene kunne ha ulike oppfatninger av om en relasjon var et vennskskapsforhold eller ikke. Det ville kunne oppfattes annerledes for den som var fattig på relasjoner fra før, enn for den som hadde mange vennskap i bagasjen. Kanskje vil den siste mer oppleve det som hun tar tid fra sin fritid og gir til den andre. Og at det blir riktigere å kalle også dette vennskapslignende forhold. Særlig om den ene tenker en tidsbegrensning i forhold til hvor lenge relasjonen skal vare.

Enten utgangspunktet var som ansatt eller frivillig medarbeider, så ser det ut til at den type relasjoner som beveget seg mot å få en vennskskapsform og bygget på nærhet, tillit, og hvor en møttes på flere arenaer over lang tid, ble en betydningsfull støtte i vendepunktsfasen. Jeg tenker at det var slike relasjoner som maktet å inspirere den andre til å realisere det beste i seg selv. At den gav en opplevelse av egen styrke og av allerede å være integrert i samhandling med andre. Dette kunne dermed bli veien til en reell integrering i samfunnet.

Hvor betydningsfullt for denne prosessen er det med en opplevelse av å være i et likestilt forhold? Antonovsky er inne på at ytre kontroll kan være noe negativt eller noe positivt. Vi kan oppleve å ha kontroll i livet basert på egen styrke eller forankret i noe utenfor oss. Er den ytre kontroll noe negativt for oss, vil det ikke gi noen sterk følelse av sammenheng. Slik har det vært lagt vekt på at negativ ytre kontroll kan føre til en tillært hjelpeløshet. Men Antonovsky sier det også kan være en felles identitet mellom den som bestemmer og den som får sin skjebne bestemt, så det blir et partnerskap (Antonovsky, 1981). Slik kan ytre kontroll ha helt motsatt virkning, styrke følelsen av sammenheng og virke frigjørende på individet. Opplever vi tillitsfullhet overfor den ytre kontroll, vil følelsen av sammenheng bli styrket. Slik tror jeg ytre kontroll også kan være med på å frigjøre individet til å utvikle seg. Men skal den ytre kontroll være noe positivt for individet og sette i gang en frigjøringsprosess, er det viktig at det er et tillitsforhold. Riktigere enn å understreke kontrollaspektet, kan det da være å understreke aspektet av nærhet og tillit.

I flere behandlingskollektiv for rusmisbrukere har det vært lagt vekt på stor daglig nærhet mellom arbeidere og beboere. Arbeiderne har gjerne bodd sammen med beboerne og delt alle døgnetts vanlige samvær med dem, arbeidstid, måltider og fritid. Avgrensningen har ligget i tidsbegrensning av oppholdet for beboerne, og at de ansatte kan ha sluttet i arbeidsforholdet. Dermed har aspektet av nærhet blitt ivaretatt, men ikke varighet og dermed heller ikke den tillit som bygges opp over tid. Men Liv Finstad har gjort en feltstudie av et kollektiv som tok vare også på disse aspektene (Finstad, 1990a). Kollektivet var for ungdom, og hadde en naturlig autoritetsstruktur ved at de ansatte var på alder med foreldrene til ungdommene. Etter hvert fant de ansatte ut at de måtte tilby ungdommene en langvarig relasjon. De måtte holde kontakten med dem så lenge de hadde behov for det, også lenge etter at de hadde flyttet ut av kollektivet. Dette førte til det radikale valg å stanse inntak av nye beboere. Det førte også til en sterkere forpliktelse for de ansatte om å ikke slutte i jobben. De utviklet en uvanlig trofasthet i forhold til å ta vare på forbindelsen med ungdommene, fordi de så at det var faste, stabile relasjoner de trengte.

Gudsrelasjonen tror jeg fungerte noe på lignende vis og som et svar på noen av de samme behovene for nærhet, tillit og stabilitet. Kommunikasjonen foregikk ganske tidlig på et direkte personlig opplevd plan, og den hadde de samme kvalitetene som et varig vennskap. Samtidig var ikke tryggheten basert på opplevelse av likhet, men av varme og omsorg.

Etter dette kunne man nesten spørre om gudsrelasjonen kunne erstatte menneskerelasjoner? Men behovet for andre mennesker ble samtidig heller bare mer uttalt.

6.6.3 Rusmisbrukere og sosialt behov

Det sosiale behovet er ikke mindre hos rusmisbrukere, kanskje heller sterkere. En katolsk prest som var alkoholiker, fortalte i en selvbiografisk bok han leste inn manus til under en kjøretur, at alkoholikere har et ekstra stort sosialt behov:

”Jeg kjører forbi en Saviem des Vosges, et støt i bilhornet for å hilse på ham (i høyde med førerhuset – ikke før naturligvis), han hilser tilbake. Og det varmer mitt hjerte. Også dette er alkoholisk: et vanvittig ønske om kommunikasjon. Hvis du ikke forstår det jeg forteller, blir du aldri alkoholiker.” (Lucien, 1998, s. 14)

Rusbruken hadde for noen av de jeg intervjuet begynt som del av tilknytning til et miljø de allerede var i. Det hadde gitt tilhørighet blant jevnaldrende. For andre hadde det gitt følelsesmessig lindring under vanskelige kriser i livet. Senere hadde det blitt en avhengighet, slik noen fortalte at de tidlig fikk diagnosen alkoholiker.

Ingen snakket om rusfrihet som et mål med å bli kristen. Nå hadde, som jeg tidligere har vist, de fleste ikke søkt noe som helst. De hadde bare vært fortvilet, og blitt møtt av kristen tro uten å ha søkt den. Rusfrihet var heller ikke noe de hadde søkt, men det ble resultatet. Bare en av dem som opplevde en omvendelse, hadde etterpå fortsatt et rusproblem i perioder. De andre sa at de ikke lenger hadde noe rusproblem når jeg intervjuet dem. De fleste hadde holdt helt opp de første årene, men så begynte å ta et glass øl og vin en gang i blant, og fortalte at det var noe de da behersket. Jeg vil se på hvilke element som kan ha spilt inn og hjulpet dem til frihet fra misbruk.

Som omtalt i forrige kapittel viser Denzin til at det ifølge AA er nødvendig for den rusavhengige å gi fra seg kravet om selv hele tiden å skulle styre sitt liv, om han skal mestre rusbruken. Jeg omtalte det som å finne en ny forankring for livet. Fra møtet med de jeg intervjuet, som hadde klart å bli fri fra misbruk, hadde jeg en oppfatning av at det som skjedde når det ble endring, var at tyngdepunktet ble forskjøvet fra dem selv, og til andre eller noe annet. Samtidig virket det ikke helt riktig å si at de gikk fra å være opptatt av seg selv og til å være opptatt av andre. Men de hang ikke lenger fast i et negativt bilde av seg selv, og de virket mer frigjorte til å ta inn andre sider av livet. Denne frigjøringen, som jeg da først kalte et skifte av tyngdepunkt, har jeg nå fått inspirasjon til å tolke gjennom noen tanker fra en hovedoppgave i sosialantropologi av Anne–Lise Middelthon (Middelthon, 1992). Hun hadde som utgangspunkt prostituerte og rusmisbrukere som ble ansatt av Helsedirektoratet for å drive forebygging mot hiv-smitte i sine respektive miljøer. Det var ingen vektlegging på at de selv skulle komme seg bort fra disse miljøene. Det var nettopp kjennskapen de hadde til dem, som var deres fordel som arbeidere. Men som en uventet effekt, viste det seg at etter en stund hadde mange søkt seg over til behandlingstilbud eller endret livsstil.

Jeg vil også ta opp flere sider ved Anonyme Alkoholikere som Denzin behandler i den tidligere omtalte studien (Denzin, 1987). Han foretok denne studien etter at han hadde sett at en i hans egen familie og mange andre, hadde sluttet med alkoholmisbruk etter å ha knyttet seg til AA. I AA skjedde dette gjennom at det ble satt sterkt fokus på det negative ved misbruket. Tilsynelatende skulle derfor disse studiene representere to motsatte strategier. Mens det i AA legges vekt på fokusering på misbruket, fant Middelthon at styrken i de prosjekt hun beskrev, lå i en fokusering av oppmerksomheten vekk fra misbruket. Men det

finnes noe grunnleggende som er felles. I begge tilfelle ble deltagerne inkludert i sosiale fellesskap som gav dem nye utgangspunkt for å reflektere over sitt liv.

6.6.3.1 Fellesskap med fokusering vekk fra misbruket

I prosjektene hvor prostituerte og rusmisbrukere ble ansatt som helsearbeidere, medførte dette at de skulle orientere seg i to miljø samtidig. De tok rollen som helsearbeidere alvorlig og modellerte den noe etter rollen til andre ansatte, som de nå fikk et mer likeverdig kollegaforhold til. Blant annet bestemte de seg for å moderere stoffbruken når de opptrådte som arbeidere. Samtidig visste de bedre enn andre arbeidere hva som ville oppleves som god hjelp i miljøet. De merket at de fikk ekstra tillit i begge leire fordi de tilhørte miljøet fra før og hadde kunnskap som de brukte på å la prosjektet gi hjelp i en form som passet der.

De opplevde å bli sett på med nye øyne. Nå ble det ikke lenger bare fokusert på deres avvikende adferd, men på den positive, byggende atferden de viste. De fikk ros for sider ved seg som det tidligere ikke hadde blitt fokusert på. De ble sett som hele mennesker.

Middelthun fremhever kontrastene til deres tidligere situasjon: Fra å være klient til å stå i et likeverdig forhold. Fra å bare være i fokus på grunn av sitt avvik, til å bli sett med sin fulle identitet. Fra å være unyttig, til å være samfunnsnyttig (Middelthun, 1992, s. 111).

De begynte også å se annerledes på sine gamle miljø. De begynte å se miljøet som de andre sosialarbeiderne så det. Begynte å se det utenfra. De var nå både deltakere og observatører. De hadde både nærhet og avstand til miljøet. Noe som gav grobunn for refleksjon.

Middelthun beskriver det som skjedde med at de fikk et *refleksivt rom* på grunn av hva hun med uttrykk fra Victor Turner kaller *communitas* og *anti-struktur* (Middelthun, 1992, s. 109-113). Hun forklarer sammenhengen mellom ordene med at mens *communitas* opphever all oppdeling og diskriminering, så er den samtidig en motsetning til et annet system i deltakernes omverden. Jeg vil legge til at den førsteoppførte betydning av *communitas* i latinsk leksikon er fellesskap (Johanssen, 1965, s. 111). Det kunne altså sies å være opplevelse av et fellesskap som var en negering av strukturen i fellesskapet de ellers tilhørte. Å ha den nye tilhørigheten, samtidig med at de beholdt kontakt med den gamle, gav dem et refleksivt rom. Dette mener Middelthun var bakgrunnen for at prosjekt hvor de var nyttige på grunn av sin tilknytning til miljøet, hadde den motsatte virkning, at de etter hvert begynte å orientere seg bort fra det. Hun sammenligner det med amfibisk handling hvor et mål lettere blir nådd når oppmerksomheten er rettet mot noe annet og det blir mindre påtrengende (Middelthun, 1992, s. 113-114).

6.6.3.2 Fellesskap med fokusering på misbruket

I Anonyme Alkoholikere mener jeg det også kunne sies at det finnes et fellesskap med motsatt fortegn og åpning for å gi den enkelte et refleksivt rom. Men her blir det lagt vekt på erkjennelse av en identitet som misbruker. Nå er det allment kjent at en som drikker vanligvis vil ha investert mye krefter i årevis på å benekte for seg selv og omgivelsene at han er en alkoholiker. I AA blir han altså konfrontert med en helt motsatt identitet av den vellykkede fasaden han har lagt vekt på. Betydningen av å ha en fasade forklares med hva jeg har nevnt tidligere om å være en person som har kontrollen i sitt liv. Den som slutter seg til AA, slutter seg dermed til et fellesskap med verdier som står i skarp motsetning til de han frem til da har orientert seg etter. Disse nye verdiene blir støttet opp av fellesskapet. Gruppemøtene i AA understreker identiteten som alkoholiker, og det håpløse ved et slikt liv, gjennom opplesning av bevegelsens grunnprinsipp (De tolv trinn) og tradisjoner og ved at medlemmer forteller om sitt eget liv. Gjennom å høre om andres liv, økes oppmerksomheten om eget liv. Dette fører til gjenkjennelse, og en gradvis erkjennelse av felles identitet med dem. Individet påvirkes gjennom det som skjer på gruppemøtene. Gjennom AA-kollektivet realiseres slik hva Mead ser som nødvendig for dannelsen av det sosiale selvet. Den identitetstransformasjonen, som de enkelte medlemmene i AA gjennomgår, er slik et kollektivt verk (Denzin, 1987, s. 205). Dette ser jeg som deres *communitas* som er en anti-struktur i forhold til hva de før orienterte sitt liv etter.

Livshistoriene berettes på en bestemt måte. Noe som også er viktig. Det legges vekt på at alkoholisme er en sykdom, og hva man har gjort som sinnssyk skal man beklage, men ikke ha skyldfølelse for (Denzin, 1987, s. 175). Det fortelles også gjerne med humor om tragiske bravader og tåpelig oppførsel. Begge deler har den funksjon at det skapes avstand til det som har skjedd. Det blir ikke ett med personen. Slik legges det i fellesskapet grunnlag for refleksjon.

”As she goes through her old experiences she does so from the vantage of a new recovering self. She exorcises herself from the past in retelling stories of it. In this process she becomes a different kind of self. She objectifies her past, gets outside of it, and turns it into a social object that now takes on new meanings.”

(Denzin, 1987, s.191)

Når den enkelte presenterer seg under møtene i AA, er det med fornavn, uten familienavn og tittel, og som alkoholiker. Og så er det vanlig å uttale et avhold for alkohol den dagen. Her

kommer frem at det sees som normalt å daglig stå i spenningsfeltet. Og at den tryggeste vei til å lykkes i å realisere et liv uten å misbruke alkohol, er å ta små skritt, ”En dag om gangen”¹¹, i en stadig erkjennelse av å være et menneske i et spenningsfelt. Dette opprettholdes ved å jevnlig delta på AA-møter og ved selv å artikulere budskapet gjennom å dele det med andre som fremdeles misbraker alkohol.¹²

Mens misbrukermiljøet, som samfunnet ellers, var preget av individualitet og konkurranse, er AAgruppen preget av det motsatte. Den enkelte trenger kontakten med AA for å opprettholde det refleksive rommet, som en kontrast til det som ellers møter ham i samfunnsfellesskapet, for fortsatt å kunne holde seg edru. Å glemme dette, å forlate det refleksive rommet, sees i AA som en sikker vei tilbake til rusmisbruk. Og svært mange har gjennom å følge AA’s prinsipp klart å stanse misbruket.

6.6.3.3 Aktualiteten for min studie

Noe av samme mønster av opplevelse av fellesskap som utvisket etablerte grenser, finner jeg bak forandringen hos personer jeg intervjuet. Møtet med kristen tro i fengslet, både i forhold til Gud og mennesker, ble skildret som en fellesskapsopplevelse som var i stor motsetning til hva de ellers opplevde akkurat da. Der de satt i fengsel, etter å ha begått alvorlig kriminalitet, hadde de et negativt bilde av seg selv og andres syn på dem. De opplevde seg som utestengt fra samfunnet, uten å se noen vei tilbake dit. Så møtte de uventet varme og imøtekommenhet. Slik beskrev en av dem hvordan han opplevde kontakten med en prest som banket på celledøren, mens han så som aller mørkest på sine fremtidsmuligheter:

”Så han hadde en folkelig måte å være på da. Ikke sånn ovenfra og ned som mange prester i Den norske kirke. Det er liksom dem der oppe og de der nere. Men vi var liksom på bølgelengde. Han prata med meg som om vi var kamerater rett og slett. Og det tror jeg er nødvendig i et fengsel. Det nytter ikke med at jeg er den fromme og du er synderen som sitter der. Det første han begynte med, var at han innrømmet at han var en synder sjøl.”

¹¹ Et mye brukt slagord innen AA.

¹² Som Denzin peker Ólafsdóttir på at å bringe budskapet videre er viktig primært for å holde seg edru selv (Ólafsdóttir, 1998, s. 247). Også en av de jeg intervjuet understreket verdien for en selv av å dele med andre (Se sitat 6.5.2).

Nettopp fordi det var så uventet og så fremmed i den situasjonen de var i, fanget det oppmerksomheten. Den inkluderende holdningen var en kontrast til hva de ellers ble møtt med. Jeg mener de dermed opplevde en utvisking av de grensene kriminalitet og fengsel budbar. Og derfor var dette for dem en opplevelse av *communitas* og anti-struktur. Ved å bli inkludert i et nytt annerledes fellesskap, fikk de et annet rom å se sitt liv fra. Et fellesskap hvor den minste skal bli den største, og hvor et barn holdes frem som ideal (Bibelen, Matteus kap.18,1-4), er noe annet enn hva preger det moderne konkurransesamfunnet. Slik blir det et fellesskap av annerledes verdier. Og om slike verdier ikke alltid virkeligjøres slik de skulle, vil det i hvert fall være en tilslutning til dem. Den enkelte trenger fellesskapet av andre som kjemper for å basere sitt liv på slike verdier, for å klare å holde dette fast i omgivelser hvor andre verdier står sterkt. Og hvor nettopp det å søke disse andre verdiene, har vært med på å ødelegge livet for ham og ledet til kriminalitet. Jeg tenker da både på det som Denzin påpekte som typisk for en alkoholiker, eller rusmisbruker generelt, å absolutt under alle forhold skulle ha kontrollen i sitt eget liv, og å ha materiell velstand som øverste livsmål og begå kriminalitet for å sikre en økonomi som gir et slikt liv. En jeg intervjuet sa nei til et jobbtilbud fordi det kunne føre ham tilbake til statusjag og den kriminaliteten og det rusbruket det hadde medført.

Kristen tro lærer et grunnleggende fellesskap blant mennesker, at selv om enhver må ta sitt private oppgjør, så er alle syndere. Å leve sammen med andre, vil også si å kunne leve der med sin fortid. Jeg har vært inne på tidligere at å se seg nødt til å skjule sin fortid, vil hemme integrasjonen blant andre samfunnsmedlemmer. I et fellesskap av syndere blir det lettere å ta opp sin fortid. Det kan bli alminneliggjort å snakke om hvor fæl en har vært og alt galt en har gjort. Dermed gis hjelp til å forsone seg med hva en har gjort. Godta det, istedenfor å fortrenge det.

Med hensyn til om det i fellesskapet var en fokusering mot eller vekk fra rusmisbruk, så vil jeg nok si det var det siste. Og at dette, som i Middelthons eksempel, var en styrke. Som nevnt innledningsvis til dette avsnittet, så hadde heller ikke rusfrihet vært i deres fokus når de møtte troen. De snakker om misbruket som et problem som bare forsvant av seg selv. Dette kan ha vært fordi de i fengselssituasjonen var skjermet mot rusbruk, slik at de var mindre opptatt av det og ikke opplevde det som noe påtrengende problem. Det er også et spørsmål hvor mye de hadde erkjent rusbruk som problem i eget liv, på tross av at de hadde vært ruset når de begikk alvorlige kriminelle handlinger.

Den eneste av de som opplevde en omvendelse i fengslet, som siden fortsatt fikk store problem med rusmisbruk, ble løslatt ganske snart etter omvendelsen, mens de andre hadde

mye lenge tid i fengsel først, og dermed lenge var i en skjernet situasjon med tid til å kunne bygge opp en ny identitet. Han søkte etter løslatelse først til en kristen institusjon som fokuserte mer på troen og fremtiden enn på misbruket og fortiden. Men til slutt søkte han seg til en institusjon som fokuserte sterkt på misbruket. Han ble altså hjulpet både ved å rette blikket vekk fra og på misbruket. Jeg vil derfor si at de jeg snakket i hovedsak ble hjulpet gjennom at oppmerksomheten var rettet mot noe annet enn misbruket, mens en person også ble hjulpet gjennom AA-modellen med sterk fokusering på det. Som Middelthun mente veien mot rusfrihet ble åpnet, når dette ikke var målet, som ved amfibisk handling noe oppnåes lettere ved at det ikke blir fokusert på det, slik tenker jeg meg at rusfrihet ble oppnådd for de jeg intervjuet, mens de fokuserte på noe annet. Og at dette forklarer omtalen av det som noe sekundært, som bare skjedde.

Lenge tenkte jeg ikke på at overdreven rusbruk hadde vært en sentral side ved livet til de jeg intervjuet. Dette gjaldt også de jeg kjente fra før, selv om jeg visste det hadde vært inne i bildet ved kriminaliteten de hadde begått. Under samtalene kom riktignok dette perspektivet frem. Noen snakket mye om det. Å ruse seg hadde vært en del av livet. Likevel tenkte jeg, som tidligere nevnt i Metodekapitlet, ikke særlig på det. Jeg ønsket å plassere det i et lite avsnitt for seg. I ettertid undrer jeg meg over at jeg ikke forsto at i samspillet av faktorer i menneskelivet, kunne slett ikke rusbruk plasseres for seg selv i et lite avsnitt. Jeg undrer meg over at jeg kunne la egen interesse av å ikke ta opp dette emnet, føre til at det så lenge ble skjøvet til side. Men kan det også ha vært noe riktig ved det? Jeg opplevde ikke når jeg traff dem, at jeg snakket med mennesker med et liv preget av rusbruk. Det var andre sider ved livet deres som fanget min oppmerksomhet. Og det var andre ting de selv var langt mer engasjert av og snakket om. Jeg kan derfor ha observert og reagert ut fra noe sant om deres liv. Om rusbruk bare er et symptom, så var det noe riktig i at det var andre ting de snakket til meg om. Rusbruken kan ha vært et symptom på et underliggende mestringsbehov og et tilhørighetsbehov som gudsrelasjonen, og det å bli inkludert i et fellesskap ut fra den, ble et svar på. Et umiddelbart svar, som hos de som straks opplevde store endringer, som når tilværelsen deres forandret seg fra å oppleves som å være i mørke til å være i lys, og sinnsstemningen skiftet fra fortvilelse til håp. Og et mer langsomt svar som begynnelsen på en prosess som hadde løsningen i seg. Før var rusen del av svaret på hvordan være enhver situasjons herre og på behovet for tilhørighet. Gudsrelasjonen hadde både en stor betydning i seg selv og som utgangspunkt for andre relasjoner.

6.6.4 En høyere tjeneste og en høyere forankring

Vi så at i de prosjekt Middelthon behandlet, var det viktig for de prostituerte og rusmisbrukerne at de fikk del i et arbeidsfellesskap som gikk utover de snevrere rammene de til da hadde operert innenfor. Ved at de jeg intervjuet ble inkludert i et gudsfellesskap, fulgte det med invitasjon til en tjeneste for medmennesker i et større perspektiv. Det er det jeg mener med ordene i overskriften om en høyere forankring og en høyere tjeneste. Dette større perspektiv på tjenesten var med på å gi bærekraft på veien videre.

De fortsatte å være opptatt av de som levde slik de hadde gjort. Når de fortalte de hadde hjulpet noen i disse miljøene, lyste de opp. Det ble formidlet som høydepunkt.

”Og jeg håper at jeg med min bakgrunn bedre kan forstå andre menneskers situasjon. Kanskje jeg ikke alltid er så god til å kommunisere med mennesker, men jeg prøver å møte det enkelte mennesket hvor han eller hun er, uten for mange fordommer og forbehold. Så min bakgrunn håper jeg har hjulpet meg til å være mer aksepterende og åpen overfor andre mennesker og de problemer som de kommer ut for. Det er så lett å dømme mennesker. Og på forhånd si: ”Du duger ikke” eller ”Han er en sosial taper” og så videre. Og det tror jeg nok at jeg ikke er så fæl til å si om mennesker. For jeg kunne jo selv vært i den situasjonen som andre er i fortsatt. Og det tenker jeg også ofte på når jeg går forbi noen som har det vanskelig, eller ruser seg. Jeg tenker: Det kunne vært deg selv. Det angår oss og det angår meg. Vi har et ansvar for hvordan vi bygger opp vår tilværelse og vårt samfunn.”

Dette sa en som hadde flere fengselsopphold bak seg. Det virker som det å bli stående i et refleksivt rom, kan være fruktbart på flere måter. Å se begge verdener kan føre til en ydmyk holdning til sin situasjon. En ydmykhet i forhold til de andre, som han fremdeles opplever seg nær, og om hvem han tenker: ”Det kunne vært deg selv.” Det kan også føre til et ydmykt forhold til den prosessen han har gått gjennom. Den kan oppleves som møte med noe større enn ham selv, og at han er utvalgt for en ”høyere” tjeneste. En vanlig forståelse innen kristen tro er at å være ”hellig” innebærer å være utskilt, satt til side, for en tjeneste for Gud, en høyere tjeneste (Procksch, 1964, s. 107-108). Flere som har lagt rusmisbruk bak seg, og blitt stående i betraktningen over det de kom fra, har senere brukt livet til å hjelpe tidligere lidelsesfeller.

Denzin omtaler det som skjer den enkelte gjennom prosessene på AA-møtene som en helliggjørelsesprosess. Samtidig med å være bare alkoholiker, blir den enkelte som AA-medlem mer enn bare seg selv. Han blir forankret i en gruppe, i en struktur høyere enn ham selv, blir del av et større kollektiv som bygger på høyere, åndelige prinsipper. Gruppemøtene i AA konstitueres gjennom grunnleggende prinsipper og tradisjoner. Dette er nedskrevet materiale og noe av det leses opp i begynnelsen av hvert møte. Den konstitueres også gjennom bekjennelse til en høyere makt, slik det legges vekt på i de første av De tolv trinnene. Samlingene bygger på prinsipper som antas å ha en allmenn gyldighet. Slik forankres individet, gjennom tilhørigheten til kollektivet i noe større enn det selv. Dette kaller Denzin den enkeltes helliggjørelse:

“These collective structures (...) are outside the person, immanent in a system greater than the person, and based on a noncompetitive, nonnegotiative, nonconflictual mode of self and social interaction. (...) It joins the member to a transcendent group structure that is stronger than he or she is. It envelopes the member. It gives a sense of sacred, ritual selfness that cannot be given in the solitary drinking act, or in drinking groups, which are predicated in a competitive, individualistic model of person and interaction.”

(Denzin, 1987, s. 206)

Denzin sammenligner samme sted helliggjøringen gjennom gruppemøtene med Durkheims syn på gruppen, samfunnet, som et sted for lokalisering av verdier som den enkelte kan tilegne seg. Det er naturlig å avslutte kapitlet, som jeg begynte det, med å nevne Durkheim. Men både i AA og hos de jeg intervjuet fant jeg en forankring som gikk videre, til en enda større, metafysisk, virkelighet.

Hva jeg har sett gjennom denne studien er først vanskelighetene ved selv alene å kjempe for en plass, og så styrken ved å være del av et kollektiv. Den styrken det har vært for de jeg intervjuet å oppleve fellesskap på tvers av vanlige skillelinjer. De fleste jeg intervjuet hadde funnet en løsning på sin situasjon gjennom en gudsrelasjon, en basis utenfor dem selv, som en hjelp til integrasjon. Dette gav dem nye forutsetninger for å takle nye vanskelige situasjoner. Durkheim døde selv i 1917 omgitt av et samfunn hvor integrasjonen var truet av oppløsning på grunn av en verdenskrig, slik Dag Østerberg påpeker (Østerberg, 1983, s. 19). Siden enkeltpersoner, så vel som samfunnet, hele tiden vil stå overfor muligheten av store

situasjonelle endringer, kan det gi styrke å ha en meningsbærende forankring i en metafysisk virkelighet.

6.7 OPPSUMMERING

Jeg har fokusert på informantenes relasjoner til mennesker og til Gud. Jeg fant at gudsmøtet ble innledningen til et bedre forhold til andre mennesker. Gudsrelasjonen omtalte de som en personrelasjon. I lys av symbolsk interaksjonisme viser jeg hvordan gudsrelasjonen kunne bli utgangspunkt for et bedre forhold til andre mennesker, og samtidig hvor viktig det var hvordan andre mennesker så på dem. Her hadde kristne besøksgrupper og enkeltpersoner som kom på besøk i fengslet en viktig funksjon, både da og etter løslatelse.

Besøksgruppene hadde for alle jeg intervjuet en viktig funksjon som sosialt fellesskap. For de som hadde sin kristne omvendelse under fengselsoppholdet, var det særlig viktig å få den nye identiteten og tilhørigheten bekreftet. Etter løslatelse fortsatte alle å ha noe kontakt med de kristne som hadde besøkt dem i fengslet. De fikk betydning som noen som stolte på dem, og som så på dem med andre øyne enn som en løslatt kriminell. Noen fikk også mye praktisk hjelp etter løslatelse. Jeg har inntrykk av at det den første tiden ikke hadde noe å si hva slags trossamfunn de besøkende tilhørte. Det som kunne ha betydning var om det var folk som hadde hatt samme problem med rusmisbruk som dem selv. Senere, etter at de har funnet fotfeste i samfunnet igjen, og blitt tryggere på seg selv, virker det som de valgte mer. Noen skiftet da hovedtilhørighet. Men alle hadde fortsatt noe kontakt med de som besøkte dem i fengslet. Et trekk ved de relasjonene som hadde blitt betydningsfulle, var opplevelsen de gav av nærhet, tillit og stabilitet. Dette gjaldt gudsrelasjonen så vel som forholdet til andre mennesker. Det var ikke nødvendig at det var likestilling i relasjonene, men at det var et inkluderende fellesskap, hva jeg litt senere i kapitlet, etter idé av Anne Lise Middelthon, omtaler som *communitas*. De som hadde en omvendelse mens de var fengslet, kom inn i et nytt refleksivt rom, ved at de i sin fortvilelse over seg selv, møtte noen som så på dem med nye positive øyne og sa at det var håp for dem. Det var det nye, uventede, som gav dem en mulighet til å ta et skritt vekk fra den negative håpløse situasjonen og se seg selv med nye øyne. Med fellesskapet med Gud og mennesker opplevde de en ny *communitas* som gav dem et nytt utgangspunkt.

De jeg intervjuet ble også selv aktive i det å hjelpe andre. Dette kan forstås både som å leve ut den identiteten de har fått gjennom gudsrelasjonen, og at de har fått hva jeg med Sundéns uttrykk kaller en gudspartnerrolle. Men denne rollen utøves på en måte som gjør den til noe annet enn bare en reflektert handling. Den oppstår og utøves med et element av spontanitet, som jeg finner uttrykt hos Løgstrup som spontane livsytringer.

Jeg avslutter kapitlet, som jeg begynte det, med betydningen av å være sosialt integrert i samfunnet. Som Antonovsky har vist, er det å oppleve en meningsbærende sammenheng i livet en hjelp til å klare livspåkjenninger. Jeg peker også på hvor viktig det var for rusmisbrukere å ha gode rammer rundt sitt liv. Jeg avslutter med betydningen av at rammen utvides til å omfatte en metafysisk virkelighet.

KAP.7 AVSLUTNING

7.1 INNLEDNING

Jeg hadde begynt med arbeidstittelen ”Tro i fengsel”. Etter hvert så jeg at perspektivet gikk utover fengslets rammer. Jeg så at jeg ikke kunne forstå fangenes søken etter tro i fengslet uten å ta i betraktning deres liv utenfor fengselsmurene. I samtalene med dem kom det klart frem at deres tanker mens de satt inne i fengslet, gikk mot det som var utenfor murene og ville møte dem når soningen var over. Enhver fengselsanbringelse har sin slutt. Fengslet i seg selv er en øy i samfunnet, selv om ansatte og andre daglig går inn og ut. Men de innsatte tilhører ikke bare denne øya. De går også inn og ut. I noen tilfelle bare en gang. De er alle sammen først og fremst borgere av samfunnet utenfor og har sitt liv der.

Gjennom arbeidet med denne avhandlingen har jeg blitt ledet til å se fangenes situasjon mer helhetlig. Jeg har sett at det var viktig å ta i betraktning deres liv utenfor murene, så vel som forholdet til andre innsatte og ansatte når jeg skulle se på hvilken funksjon troen hadde for dem. Troen var ikke noe som isolert sett bare oppsto og levde i deres hjerter. Troen var ikke blitt til uten at andre mennesker hadde vært inne i bildet og den ble utsatt for påvirkninger fra omgivelsene.

Jeg vil nå, i lys av det som har kommet frem gjennom intervjuene, svare på problemstillingene som var utgangspunktet for avhandlingen. Jeg vil sette dette opp mot hva jeg trodde ville bli svaret før jeg begynte arbeidet.

7.2 PROBLEMSTILLINGENE SETT I NYTT LYS

Med tanke på den prosess av tap av frihet og status og disponering over egne materielle ressurser, som en person må gjennom ved innsettelse i et fengsel, formulerte jeg min første problemstilling:

Problemstilling 1: Har troen en motsatt virkning av og dermed en beskyttende funksjon under krenkelsesprosessen?

Mens jeg i utgangspunktet ventet, håpet, at svaret ville bli et enkelt "Ja". Og at begrunnelsen ville være at troen beskyttet fangen ved å gi ham en positiv indre motvekt, slik at han ble mindre sårbar overfor de krenkelser han møtte i fengslet. Troen, trodde jeg, ville hjelpe ham til å bevare en følelse av å ha et personlig rom inni seg, uansett hva som skjedde, og dermed hjelpe ham til å bevare en opplevelse av seg selv som et unikt individ.

Det jeg så har sett er, at ingen av de jeg har snakket med, som har hatt en personlig tro mens de har sittet inne, har vært usårbare. De har i hvert fall ikke vært beskyttet av noe inni seg, i den forstand at de har hatt et bolverk rundt seg, som har gjort at de ikke har reagert på andre menneskers reaksjoner på dem. Det er heller en tendens til at denne sårbarheten har blitt større etter omvendelsen. Dette skal jeg forklare nærmere. Den kristne troen har en utadrettet funksjon. Den retter seg utover mot andre, istedenfor å isolere den enkelte fra de andre. De innsatte jeg snakket med, som hadde en tro, opplevde den som noe fint, som de ble såret over å høre nedsettende kommentarer om. Og det viste seg at troen var utsatt for nedsettende kommentarer både fra medinnsatte og ansatte. Isteden for at troen hadde en retning innad, hadde den en retning utad. Dens store funksjon i sosial sammenheng var ikke å beskytte den enkelte mot de andre, men at den hjalp ham til å knytte kontakt med andre. Ikke bare mot medinnsatte, men også mot folk utenfor murene, mot ofre for kriminaliteten og andre. Hele menneskeheten angikk dem plutselig. Mens det kriminelle liv, likesom fengselslivet hadde en retning bort fra menneskefelleskapet, hadde troen en bevegelse mot det.

Av dette fremgikk også at troens funksjon ikke først og fremst var å gi dem en hjelp mens de var i fengslet, men den hjalp dem til å knytte kontakter og leve på nytt utenfor fengslet.

Når han som sonet en av de lengste dommene, opplevde at troen hjalp ham til å ha en innvendig fredsfølelse, og det var ønsket om å oppnå dette som hadde initiert hans religionssøking, så ser vi også at han allerede mens han er i fengslet er opptatt av, ikke først og fremst å bevare denne freden ved å ha det rolig rundt seg, men av å fortelle andre om det budskapet som har gitt ham fred.

Opprinnelig kunne nok andre, som ham, ha søkt troen for å få det godt selv. Men troens virkning var å åpne dem for å relatere til andre mennesker. Troen vendte deres blikk og deres fokus fra seg selv og ut mot andre. Og i denne sammenheng er det jeg også ser svaret på den andre problemstillingen.

Problemstilling 2: Har det skjedd en rehabilitering i form av personlig modning som også har fått betydning etter løslatelsen?

Jeg hadde mine tanker om dette i begynnelsen. Disse tankene gikk ensidig i retning av en modningsprosess med vekt på indre menneskelige kvaliteter som langmodighet, tålmodighet og overbærenhet. Jeg tenkte at med større dose av disse egenskapene, ville en del kriminalitet heller ikke bli utført.

Nå vil jeg svare positivt på at det startet en modningsprosess mens de satt inne. Og jeg ser da ikke etter bekreftelse på det i at de opptrer med et "mildere" sinnelag. Men jeg ser etter deres innstilling til, villighet til og evne til å knytte sosiale kontakter og være et samfunnsbyggende medlem. Og dette kan jeg se har skjedd. Sammenlignet med tiden før innsettelsen og også tiden før omvendelsen, for de som fant troen mens de var i fengslet, så hadde de da jeg intervjuet dem langt flere og bedre sosiale kontakter enn før. Noen var opptatt av å integrere flest mulig mennesker i sin omgangskrets. De var opptatt av alle mennesker de traff, på gaten i utlandet. Kort og godt alle, og noen brukte media for å nå enda videre ut enn de maktet selv. Troen har på en forunderlig måte skapt dette i dem. Noen fortalte også om hvor mye mindre opptatt de var nå av å ha materiell velstand.

Det er del av menneskelig modning å være mer opptatt av å gi enn av å få. "Kriminalitet er å ta" sa min veileder poengtert, "Mens du i ditt materiale får frem det motsatte aspekt, å gi."

De jeg intervjuet hadde i stor grad klart å komme over på giversiden.

7.3 VEIEN JEG GIKK OG VEIEN VIDERE

Før jeg valgte det endelige tema for oppgaven, hadde jeg vært opptatt av en mulig positiv betydning av isolasjon, slik det opprinnelig ble hevdet da de første cellefengslene ble grunnlagt på begynnelsen av attenhundretallet, og slik det er en verdsatt del av klosterliv. Jeg hadde en tanke om at når mange innsatte hadde en religiøs tro, slik jeg hadde erfart gjennom arbeidet i fengsel, så var det fordi de under isolasjon så andre verdier og søkte Gud mer enn når de var ute og distraheret av hektisk hverdagsliv. Jeg var altså opptatt av verdien av isolasjon og ikke verdien av fellesskap. Etter hvert måtte jeg innse at fellesskap hadde vært en sterkere motiverende faktor bak valgene til de jeg snakket med, enn isolasjon.

Av problemstillingene jeg valgte er det mulig mellom linjene å lese en forventning om positive konsekvenser av fengselsopphold. Noen kunne si at her skinner det gjennom at jeg arbeider i fengsel. For om andre ikke lenger ser det som mulig at innsatte skal utvikle seg og rehabiliteres i fengsel, må vel i hvert fall de ansatte, for å se sitt arbeide der som meningsfylt, holde oppe en slik tanke.

Selv følger jeg sporene tilbake til mine første møter med de innsatte selv. Bibelgruppen på lukket avdeling på Ila som jeg fikk delta i uke etter uke over mange år. Møtene med mennesker som på tross av ganske nøkterne, heller triste og ganske strenge omgivelser, boblet over av kreativitet og raust delte med seg. Samling etter samling hvor de delte med seg av tanker, dikt, sanger de hadde skrevet og musikk. Hvor allsangen tonet sterkt. Om en nykommer ikke sang med fordi han tenkte, han ikke kunne synge, så skjønte han fort at det bare var å kaste seg ut i det. Her sang alle. Det var sanger om troen og håpet. Et miljø hvor Jesus var en naturlig del av samtalen. Små kort med søndagsskolebilder av Jesus var populære, og bønnene som ble bedt kunne være så direkte, at det var vanskelig å holde seg alvorlig. Men første og fremst utfoldelsen. De fikk noen å utfolde seg i samspill med. Og det var denne dynamikken av at det var en felles tro og et felles språk å dele. Og mennesker jeg der gjennom årene så finne mer og mer trygghet i å være seg selv, og bruke sine evner.

Men jeg har ikke bare møtt dette på Ila. Noe av det samme har jeg møtt i samtaler med fanger på tomannshånd. ”Vi har ham nå...” var overskriften på en artikkel i tidsskriftet Stoffmisbruk (Arnesen, 1997). Det var en artikkel om sosialtjenestens forhold til sine klienter mens de var fengslet. Det gikk ikke ut på at når han nå satt i skrustikken og ikke kunne slippe unna, kunne sosialtjenesten komme inn og si og gjøre hva de ville. Men det var en artikkel om fengselskontakt som en situasjon hvor stressfaktorene, i både saksbehandlerens og misbrukerens vanlige tilværelse, var fraværende. Og de kunne klare opp i misforståelser og konflikter og lytte bedre til hverandres tanker om og ønsker for fremtiden (Arnesen 1997, s. 14 –17).

Musikk betydde mye for tre av informantene mine. En lærte seg å spille gitar mens han satt inne, skrev sanger selv og tok gitaren med når han fikk dra ut på kristne møter under soningen. Han gjorde det fortsatt da vi traff hverandre. En annen kunne spille fra før og fikk rikelig anledning inne hvor mange ville høre på. Han spilte på mange tilstelninger både der og utenfor. Da han ble løslatt ble han medlem av en musikkgruppe hvor han fikk både musikalsk

og sosialt fellesskap. Den siste, som også var svært musikalsk, fikk hentet fram instrumentet under soningen og gledet tydelig både seg selv og andre med å spille. Men etter løslatelse ble instrumentet stående urørt. Alene ble livet for trist og vanskelig.

Stanley Cohen diskuterer i siste kapittel av sin bok *Visions of Social Control* (Cohen, 1995) hvordan kriminalpolitikken har vært opptatt av om mennesker som faller utenfor skulle ekskluderes fra eller inkluderes i det vanlige samfunnslivet. Han peker på at behovene vil være forskjellige hos de enkelte menneskene. Og at for noen vil det å være inkludert i et lite samfunn utenfor storsamfunnet være en løsning. Her henviser han til Nils Christie som har beskrevet slike samfunn (Cohen, 1995, s. 270). Noen trenger rammer som andre har satt. Cohen fremhever fellesskap av folk som har samme interesser, som små, gode tette samfunn i det store samfunnet. Selv tenker jeg på Evangeliesentrene som eksempel på slike. Flere jeg har kjent i fengsel har der fått de rammene de har trengt etter løslatelse. Det jeg synes kjennetegner mennesker jeg har truffet fra Evangeliesentrene er både et veldig direkte gudsforhold hvor de relaterer til Gud som en nærværende person, og en intens personlig utfoldelse i ord og musikk for å dele dette med andre. Og da treffer jeg noe av det samme som jeg møtte i Bibelgruppen på Ila, uten fengslets låste dører og stengte porter. Og noe av det samme som jeg fant hos de jeg intervjuet. For noen vil det være viktig at slike miljø gir en fast tilknytning. At ikke systemet er slik at en etter en bestemt tid ikke hører til lenger. Da blir det ikke trygt nok.

Den første jeg intervjuet sa, etter at jeg hadde stilt alle spørsmålene mine, at det var noe han måtte få lov å legge til. Det var at for at en skulle klare seg etter at en kom ut fra fengslet, var det viktig å få tilhøre et miljø. "*Det er alfa og omega,*" sa han.

Som jeg sa allerede i innledningen, har jeg intervjuet et svært spesielt utvalg, med en overvekt av mennesker som var uvanlig sterkt engasjert av troen. Gjennom oppgaven har jeg prøvd å se nærmere på betingelsene troslivet deres utfoldet seg under. Disse mekanismene vil fortsatt være viktige. Som alle andre mennesker vil de når som helst kunne komme til å oppleve store situasjonelle endringer i sitt liv. Hvordan de da vil få det, mener jeg fortsatt i stor grad vil avhenge av at de lever i nære relasjoner, til Gud og til mennesker.

7.4 TRO I FENGSEL OG FENGSELSPRESTEN

Hvordan vil det jeg har sett under arbeidet med avhandlingen virke inn på min tjeneste som fengselsprest?

Dette spørsmålet ble jeg stilt tidlig i arbeidsprosessen. Jeg noterte da ned de tankene jeg hadde på det tidspunktet. Det jeg ville legge mest vekt på etter å ha arbeidet med hovedoppgaven ville være: Undervisning.

Jeg hadde gjennom intervjuene allerede fått inntrykk av at det var vanskelig å være kristen i fengslet. Og jeg tenkte at undervisning var det som de ikke ville få uten at noen la vekt på å gi dem det. Jeg mente at gjennom undervisning ville de få et solid grunnlag av troskunnskap som ville gi dem en holdbar ”utrustning” i livets strid. Jeg tenkte dette som en nøktern, nærmest akademisk, undervisningsform. For jeg noterte også som begrunnelse og motsetning til dette at andre ting som ”trosopplevelser, suksess og kraftfulle overbevisninger kjøpes så lett og faller så lett.”

I skrivende stund vil jeg si helt motsatt. Jeg synes jeg har sett at det har vært nettopp opplevelser som har ført til den indre relasjonen til Gud som ble en forutsetning for å gå videre. Jeg tror ikke undervisning ville gi det indre fundament de trengte. Jeg tror det som er nødvendig er en reell gudsrelasjon. Noe helt annet er at de jeg snakket med selv søkte ivrig etter kunnskap etter at de hadde begynt å leve i gudsrelasjonen.

Det dreier seg om vektlegging av ulike aspekt ved troen ut fra hva sees som det viktigste startpunktet:

Tro som mening. Jeg la vekt på at troen tok utgangspunkt i et sett overbevisninger.

Jeg tenderte mot en intellektuell tolkning og støtte mot deres livsnærhet.

Tro som handling. Jeg møtte dette synet blant annet hos han som sa han ikke var kristen selv. Han definerte en kristen som en som levde for å hjelpe andre.

Tro som relasjon. Dette var det jeg syntes jeg fant hos de jeg intervjuet som selv hadde en tro. Det relasjonelle aspektet var det viktigste, både i forholdet til Gud og mennesker. Det var dette som var utgangspunktet.

Fengselspresten kan legge til rette for at gudsrelasjonen fører til relasjoner med andre mennesker som kan fortsette etter løslatelse.

LITTERATURLISTE

Arnesen, Elisabeth S (1997): "Vi har ham nå..." I: *Stoffmisbruk. Tidsskrift om narkotika- og andre rusproblemer*. Oslo: Universitetsforlaget. (Nr. 1/1997)

Antonovsky, Aaron (1981): *Health, Stress and Coping*. London: Jossey-Bass Publishers.

Behm, Johannes (1979): "μετα???? and μετ????a in the New Testament." I: *Theological dictionary of the New Testament*, Vol. IV. Gerhard Kittel (red.). Grand Rapids Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company.

Bibelen (1980). Oslo: Det norske Bibelselskap. (Norsk oversettelse fra 1978.)

Bourdieu, Pierre (1996): *Symbolisk makt*. Oslo: Pax forlag.

Brandth, Berit (1996): "Gruppeintervju: perspektiv, relasjoner og kontekst." I: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.). Oslo: Universitetsforlaget.

Cohen, Stanley (1995): *Visions of social control. Crime, punishment and classification*. Cambridge: Polity Press.

Dahl, Anne (1995): *Vendepunkter. Møte med 15 kvinner som har brutt med stoffmisbruket*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.

Danielsen, Kirsten (1993): "Livshistoriens hvite flekker." I: *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. (Bind 34, 1993)

Denzin, Norman K (1987): *The recovering alcoholic*. London: Sage Publications.

- Douglas, Mary (1995): *Purity and danger*. London og New York: Routledge,
- Fengselsloven*. Lov om fengselsvesenet av 12. desember 1958. Nr.7.
- Finstad, Liv (1990a): *Den betalte familie. Nye livsformer for folk i krise*. Oslo: Pax Forlag
- Finstad, Liv og Anne Lise Gjetvik (1990b): *Varetektsfanger forteller*. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett. (KS-serien nr. 3-90)
- Foerster, Werner (1979a): "A. s ??? and s ?t ???a in the Greek world." I: *Theological dictionary of the New Testament*, Vol. VII. Gerhard Kittel og Gerhard Friedrich (red.). Grand Rapids Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company.
- Foerster, Werner (1979b): "D. s ??? and s ?t ???a in the New Testament." I: *Theological dictionary of the New Testament*, Vol. VII. Gerhard Kittel og Gerhard Friedrich (red.). Grand Rapids Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company.
- Frankl, Viktor E. (1993): *Kjempende livstro*. Oslo: Aventura Forlag.
- Goffman, Erving 1967: *Anstalt og menneske*. Danmark: Jørgen Paludans forlag.
- Halldorf, Peter (1997): *Sandens sønner. En vandring i ørkenfedrenes spor*. Oslo: Luther Forlag.
- Hedin, Ulla-Carin og Sven-Axel Månsson (1998): *Vägen ut! Om kvinnors uppbrott ur prostitutionen*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1986): *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax Forlag.
- James, William (1997): *The varieties of religious experience*. New York: Touchstone. (Utk. første gang 1902.)

- Johanssen, Nygaard, Schreiner (1965): *Latinsk ordbok*. 3. rev. oppl. v. Henning Mørland. Oslo: J. W. Cappelens forlag.
- Kalleberg, Ragnvald (1996): "Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog". I: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kauppila, Tarja (1998): "Insecurity and life control among the Finnish Male Prisoners". I: *Tracing the basis of "Constructive punishment" – Some answers to some unanswerable questions?*. Ahonen og Kauppila, Foredragsmanus NsfK's forskerseminar 1998, Espoo, Finland.
- Kolind, Torsten (1999): "Den betingede accept". I: *Nordisk Tidsskrift for kriminalvidenskab*. København: Det rettsvidenskabelige Institutt D. (86. årgang. Nr.1)
- Kriminalstatistikk 1995*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, 1995. (Norges offisielle statistikk)
- Kristiansen, Isabel Cardona (1999): *Givende fritid. – En studie av frivillige tilknyttet Proyecto Hombre på Mallorca*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi.
- Leer-Salvesen, Paul (1991): *Menneske og straff. En refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Levin, Irene og Jan Trost (1996): *Å forstå hverdagen, med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Oslo: Tano.
- Lucien (1998): *Jeg lekte med månen. Sanger, prest og alkoholiker*. Oslo: Lunde Forlag.
- Mathiesen, Thomas (1965): *The defences of the weak. A sociological study of a Norwegian correctional institution*. London: Tavistock publications..

Middelthun, Anne-Lise (1992): *De farlige andre. Om anti-struktur og metaforiserings- og metonymiseringsprosesser i hiv-epidemien*. Hovedoppgave i sosialantropologi.

Oslo: Universitetet i Oslo:

Norsk Samfunnsleksikon (1993). Oslo: Pax Forlag.

Ólafsdóttir, Hildigunnur (1998): *Alcoholics Anonymous in Iceland: From marginality to Mainstream Culture*. Avhandling levert til graden dr. philos. Oslo: Hustrykkeriet

Jur.fak., Universitetet i Oslo

Pedersen, Martin (1993): *Fengslet av loven*. Oslo: Aschehoug.

Prieur Annick (1990): *Om dybdeintervjuer – på bakgrunn av en undersøkelse om menn som kjøper sex*. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett. (Stensilserien nr. 61)

Procksch, Otto (1979): "ἄγιος in the NT." I: *Theological dictionary of the New Testament*, Vol.1. Gerhard Kittel (red.). Grand Rapids Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company.

Reglement for fengselsvesenet. Gitt av Fengselsstyret 12. desember 1961.

Røde Kors og Frelsesarmeen. En analyse av frivillig arbeid innenfor murene. (1993):

Prosjektoppgave ved Arne Bonsak, Kristin Eriksen, Eirik Furu og Ingeborg Kivle.

Oslo: Kriminalomsorgens Utdanningscenter .

Solberg, Anne (1996): "Erfaringer fra feltarbeid." I: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*.

Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.). Oslo: Universitetsforlaget.

Strømmen, Nina (1998): *To fluer i en smekk*. Hovedoppgave i kriminologi. Oslo: Institutt for kriminologi.

Sykes, Gresham M (1974): *The society of captives. A study of a maximum security prison*.

New Jersey: Princeton University Press.

- Stifoss-Hanssen, Hans og Kjell Kallenberg (1998) : *Livssyn og helse. Teoretiske og kliniske perspektiver*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Sundén, Hjalmar (1977): *Religionspsykologi. Problem og metoder*. Stockholm: Proprius Förlag.
- Theodorson, George A. og Achilles G. Theodorson (1969): *A modern dictionary of sociology*. Thomas Y. Crowell Company, New York.
- Torbjørnsen, Tor (1999): *Hjalmar Sundéns teori om religiøse roller*. Skriftlig framlegg til forskerseminar på Menighetsfakultetet våren 1999. Oslo.
- Treholt, Arne (1985): *Alene*. Oslo: Cappelens Forlag.
- Weber, Max (1990): *Makt og byråkrati. Essay om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Whyte, William Foote og Kathleen King Whyte (1984): *Learning from the field: A guide from experience*. Newbury Park, California: Sage.
- Whyte, William Foote (1993): *Street Corner Society. The social structure of an Italian slum*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wisløff, Dag Sigurd (1998): *Hvordan identifisere og imøtekomme religiøse/eksistensielle behov i institusjonens hverdag*. Manus til foredrag på konferansen: "Diakoni i institusjonshverdagen." Oslo, 16.10.98
- Wister, Ole A. (1997): *Enkelte trekk ved norsk fengselshistorie*. Oslo:Kriminalomsorgens utdanningssenter. (Dokumentasjon og Debatt Nr. 2/97)
- Würthwein, Ernst (1979): "Repentance and conversion in the Old Testament". I: *Theological dictionary of the New Testament*, Vol. IV. Gerhard Kittel (red.). Grand Rapids Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company.

Østerberg, Dag (1983): *Emile Durkheims samfunnslære*. Oslo: Pax forlag A.S.

Østerberg, Dag (1991): "Innledning." I: *Selvmordet*. Emile Durkheim. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.

Østerberg, Dag (1993): *Fortolkende sosiologi I*. Oslo: Universitetsforlaget.

Østerberg, Dag (1997): *Sosiologiens nøkkelbegreper*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Aaslestad, Peter (1997): *Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler Gaustad 1890-1990*. Oslo: Tano Aschehoug.

VEDLEGG 1 INTRODUKSJONSBREV

Brev som tillegg til forespørsel om intervju

FORESPØRSEL OM INTERVJU I FORBINDELSE MED HOVEDFAGSOPPGAVE I KRIMINOLOGI

Jeg holder på med hovedfag i kriminologi ved Institutt for kriminologi ved Universitetet i Oslo. Under veiledning av en av de faste lærerne ved instituttet skal jeg skrive en hovedfagsoppgave om et selvvalgt emne. Den oppgaven jeg har valgt er å skrive om betydningen av å ha, eller å ikke ha en tro, under opphold i fengsel og etterpå.

Jeg har nok blitt opptatt av dette emnet fordi jeg har arbeidet som fengselsprest. Jeg håper også det jeg lærer gjennom samtalene vil gjøre meg enda bedre i stand til å hjelpe de som måtte sone en dom. Men oppgaven skriver jeg bare som kriminologistudent helt uten tilknytning til arbeidet som fengselsprest.

I arbeidet med oppgaven ønsker jeg å snakke med noen som har et fengselsopphold bak seg. Jeg tenker at det kanskje er lettere å uttale seg når det hele er tilbakelagt. Fordi det da er en avstand i tid og det er lettere å se utenfra hvordan det var. Kanskje det da også er lettere å kunne uttale seg fritt.

Jeg er takknemlig om du kan sette av noe tid til å snakke med meg om dette. Samtalen vil nok ta minst en time. Men kan du sette av enda mer tid, ville det være fint.

Alle opplysningene vil bli behandlet helt anonymt. Det er bare jeg selv som kommer til å vite hvem jeg har snakket med.

Jeg kan nåes på mobiltelefonnr. _____ Der er det også en telefonsvarer om jeg ikke har telefonen på og du vil legge igjen en beskjed.

Med hilsen

Ragnhild Feyling

Adresse: Institutt for kriminologi, Postboks 6872 St. Olavs plass, 0130 Oslo.

VEDLEGG 2 INTERVJUGUIDE

DEL I

INTRODUKSJON

Jeg tenker det er vanskelig å bli satt inn i fengsel og å leve der, og jeg ønsker å finne ut om det å ha en tro har vært en hjelp i akkurat den situasjonen. Kan du si noe om på hvilken måte det har vært en hjelp. Men også på hvilken måte det kanskje gav deg ekstra problem?

Om du ikke hadde noen tro da, er det fint om du vil si noe om hvilken betydning du tror det ville hatt å ha en tro mens du satt i fengsel, både positivt og negativt; både hvilken hjelp du tror det ville vært, og hvilke problem du tror det ville gitt deg.

Spørsmål 1: Først vil jeg be deg si litt om hva du syntes var vanskelig ved å bli satt i fengsel og leve der.

Det å miste det som var på utsiden som....

Livet på innsiden med

Spørsmål 2: Hva ved troen betydde noe spesielt for deg under fengselsoppholdet?

FRA TROSLÆREN

.....

Kjærlighet

Mottatt kjærlighet fra Gud?

("Troen er tillit til Gud og hans kjærlighet")

eller lignende

Gjensvar overfor Gud?

- overfor mennesker?

.....

Lang prosess?

"Det gir styrke å hate"?

.....

Tilgivelse

Hva betyr *Erkjennelse*? Saksavhengig?

- *Samvittighet?*

Var det en gradvis, langsom prosess?

Fra Erkjennelse – til *Anger* – til *Tilgivelse*?

Hva med tilgivelse fra andre mennesker?

Ny identitet

Guds barn, Guds sønn (Fra ”Son of a bitch” til ”Son of God”.)

Ny tilhørighet – kristen storfamilie ”brødre og søstre”.

Opplevd tilhørighet?

Ble akseptert? Fikk hjelp?

Tilpasningsproblem? (Nervøs blant ukjente?)

”Kulturforskjeller”?

Den Hellige Ånds virke

Veileder

”Åndens frukt” (Glede, fred, tålmodighet, overbærenhet, mildhet...)

Tanker om dette?

TROSOPPLEVELSER, FØLELSER

Indre fred

Mindre bekymret for fremtiden?

- i fengslet?

- utenfor?

”Ha kommet hjem” – følelse?

”Alle spørsmål besvart” – følelse?

Hva med at følelser er varierende og tidsbegrenset?

Gjorde disse følelsene ikke bare at du var

Mindre bekymret for fremtiden,
Men at du anstrengte deg mindre for å
Planlegge den?
Ble du overoptimistisk?
(Svekket realitetsorientering?)

Gudsfrykt

Hadde du gudsfrykt? Prosess?
Hvordan påvirker Gudsfrykt handlingene
dine?

TROSPRAKSIS

Bønn

Ikke alene
Samtalepartner
Håp
Hjelp Konkret hjelp – til situasjonsendring
el. til lettere å godta nåværende situasjon

Informasjonssøking

Hvilke kanaler har du brukt for å få vite noe mer om troen?

Hva av det som er nedenunder hadde du tilgang til?

Hva benyttet du deg av?

Hva gav det deg av hjelp?

Hvilke muligheter valgte du å avstå fra?

Hva var grunnen?

Bibellesning På egenhånd

Sammen med andre

Veiledning på tomannshånd Fra hvem?

Gruppedeltakelse Bibelstudiegrupper

Samtalegrupper

Livssynsgrupper

Møter

Gudstjenester

Religiøse møter

Kulturarrangement

(Jeg tenker dette punktet og de følgende er nokså vesentlige for hvor lett/vanskelig det er praktisere en tro mens man er i fengsel.)

Fellesskap

Fellesskap med andre troende innenfor murene?

Med ansatte

Innsatte

Besøkende utenfra

Tlf / brevveksling

Mulighet for å oppsøke fellesskap utenfor murene?

Dele troen med andre som selv ikke tror

Prøvde du på det? Overfor medinnsatte

Ansatte

Andre utenfor murene

Om du ikke prøvde på det overfor noen av disse gruppene, hva var da grunnen?

.....

PERSONLIG TROSHISTORIE

Hva betydde troen for deg fra før?

Hvilken bakgrunn har du?

Når begynte du å tro?

Under soningen

Fint om du ville skissere utviklingen gjennom de forskjellige fasene under soningen:

Innsettelse

Varetekt med kontroll/forbud

Varetekt

Innsettelse på dom

Dom

Isolasjonsavd.

Fellesskapsavd.

Kontraktsavd.

Frigangsavd./Åpen soning

Løslatelsesfasen

Har du hatt noen spesielle religiøse erfaringer, opplevelser?

Spørsmål 3: Motspørsmål: Kan det å ha en tro forsterke krenkelsesprosessen?

Var det noe ved livet i fengslet som ble vanskeligere fordi du hadde en tro?

”Å leve som en kristen er ikke lett fordi”

Det er så høye, ideale krav. Umulige å innfri.

Konstant følelse av å være mislykket.

Det er så mye som er galt å gjøre.

Andre forventer så mye mer av meg nå.

TROENS IDEALKRAV OG SELVBILDET PROBLEM - KONSEKVENSER

Mange ideale krav	Ikke konkret utformet
Mange påbud og forbud	Ikke praktisk utformet hvordan oppfylle dem Ingen daglig personlig veiledning
Synderegisteret har blitt større	
Økte krav til seg selv	Mislykkethetsfølelse Selvførdømmelse (Nå også mislykket som religiøs person)
Økte krav fra omgivelsene	Møte med omgivelsenes tolking av troens krav. (“Det forventes nå at du lever slik en kristen skal ideelt sett”)

DEN TROENDE OG FENGSELSMILJØET

Forventningspress øket	Pos.: Skjerpe seg. Neg.: Økt frustrasjon
Overvåking mer omfattende	”Mobbing” Kan ikke leve like avslappet i miljøet som før.
Selvforvar svekket	Ut med gml. forsvarsmåte: Hat, fysisk, gjengjeldelse.
Lojalitetskonflikt forsterket	

FANGEMILJØET

Utstøtelse

-Janteloven: Du skal ikke tro du er noe.

-Skepsis til ektheten av omvendelsen. Andre tror du har mistet bakkekontakt; er i en rus.

-”Outsider

-Tysteranklager en fare?

ANDRE TROENDE I FANGEMILJØET

Utstøtelse der også? / Toleranse

Utvidet toleranse slik at ikke noen forskjellsbehandles ut fra kriminalitet, hudfarge, nasjonalitet?

ANSATTE

Betjentene som kamerater og kontrollører

Forsterket overvåking

Bekjennelser som resulterer i avstraffelser

Medtroende betjenter forsterker problemet?

Problematisk lojalitetskonflikt

Fengselspresten utenfor dette?

BESØKENDE familie/Venner/Frivillig besøkende

Frivillige

Hjelp/Støtte

Utenforstående – men også uforstående?

Kontakt/støtte utad og ikke innad

.....

Lojalitetskonflikt? Sett opp til av en gruppe fører til at blir sett ned på av andre?

Hva med disse forhold ut fra om troen begynte før innsettelsen, under innsettelsen eller først etter løslatelsen?

Opplevd konflikt mellom

- ”Sikkerhet” og menneskeverd?

- Mellom ”fengselsmessige hensyn” og det å kunne ivareta troen?

- Mellom trosinnhold og menneskeverd? (Trosinnhold som har forsterket opplevelsen av å være krenket?)

Spørsmål 4. Om fengselsprestens betydning

Spm.4.1 Hvordan skulle du ønske, ville du ha behov for, at en fengselsprest var?

Spm. 4.2 Betydde noe av dette noe for deg? (Benyttet eller ubenyttet mulighet):

FENGSELSPRESTROLLEN

Leder for og ekspert på religiøse saker

Åndelig veileder

Som del av systemet din talsmann overfor andre ansatte, overfor ledelsen.

”Presten har makt.” På hvilken måte i så fall en støtte?

Taushetsplikt

Ikke del av systemet. Har ikke uniform.

Hvordan opplevde du presten? Hva sa presten om dette?

PRESTEN SOM MEDMENNESKE

Ikke-truende, ”god” person

Mer ”nær” enn andre ansatte.

Hvilke andre roller kan da prestens ligne på? (Farsrolle, venn? Oppdrager?)

Uprofesjonell samtalepartner i allmenmenneskelige saker?

Klagemur

Spm. 4.3 Hjalp dette deg som en motvekt mot krenkelsesprosessen?

Spm. 4.4 Om presten oppleves som en støtte, er det da først og fremst på grunn av presterollen, eller på grunn av det mennesket han er?

Støtte i forhold til: Andre ansatte?

Andre innsatte?

Familie, venner (Ved konflikter. Under Brev og besøksforbud)

Støtte for deg personlig i soningssituasjonen. Hjelper og veileder til tro.

Spm.4.5 Hvordan kunne presten komme til å krenke deg? (Hvordan kan en prest komme til å forsterke krenkelsesprosessen? Hvilke grenser ville du føle deg krenket om han overskred?)

Hva skal han ikke være.

Spm.4.6 Har det vært lett eller vanskelig

-å betro seg til en prest?

-å være ærlig overfor en prest?

Hva er avgjørende for om det skal være lett eller vanskelig?

Spm.4.7 Hadde du hatt kontakt med noen prest før du kom i fengsel? (Konfirmantprest for eksempel)

Ble kontakten med fengselspresten annerledes enn med disse?

Fordi.....

Har du, eller planlegger du å ha kontakt med en prest ute?

.....

Avsluttende spørsmål til del I om troen og krenkelsesprosessen.

(Troens betydning og menneskers betydning avgrenset i forhold til hverandre.)

Spm.5: Når du ser tilbake, hva står da for deg som viktigst, troen eller menneskene som hjalp deg?

Spm.5.1: Kan du skille dette fra hverandre?

Eller: Mennesker viste meg ved sin kjærlighet at Gud elsker meg.

” ved sin akseptasjon at Gud aksepterer meg

” ved sin tilgivelse at Gud tilgir meg

Eller ” at ihvertfall ett menneske kan elske

- akseptere

- tilgi

Men har vi behov for at Den høyeste gjør det – for å være

Fundamentalt - elsket

- akseptert

- tilgitt

Spm.5.2: Ga troen deg noe som du ellers kunne fått fra andre mennesker om de hadde vært der? Om du altså ikke hadde vært isolert på grunn av fengslingen?

Spm.5.3: Ga mennesker deg noe som du ikke fikk gjennom troen?

Spm.5.4: Skuffelser over mennesker?

-Hva da med troen

Opplevelser der den ble svekket

-Der den tvert imot ble forsterket

Spm.5.5: Gikk du gjennom noe rehabiliteringsprogram i fengslets regi eller eksternt?

Spesielle program

Rehabilitering gjennom arbeid, skole?

På hvilken måte var fengselshverdagen i seg selv rehabiliterende?

Var det enkeltmennesker der som gjorde livet lettere å leve?

DEL II ETTER LØSLATELSEN

NÅR DU SER TILBAKE – vil du si at det skjedde ting

- at det begynte en åndelig og menneskelig modningsprosess – mens du satt inne

(som kanskje ikke ville begynt om du ikke hadde vært i den spesielle situasjonen)

Kan du si noe om hva denne besto i.....

Spm.6: Hvordan har denne åndelige og menneskelige modningsprosessen utviklet seg etter at du ble løslatt?

Fortell gjerne litt om hvordan livet ditt er nå.

Spm.6.1: Hva fyller nå livet med mening og glede

Spm.6.2: Hvordan er forholdet til rusmidler (alkohol, narkotika, medisin) nå sammenlignet med før?

Bruken endret?

Behovet endret?

Om det har vært en endring hva er da din forklaring på det.

Paulus sier et sted: ”Drikk dere ikke fulle på vin; det fører til utskeielser.

Men bli fylt av ånden (...)” (Efeserbrevet 5.18)

og et annet sted: ”Åndens frukt er kjærlighet, glede, fred, overbærenhet, vennlighet, godhet, trofasthet, tålsomhet, selvbeherskelse(,,,)” (Gal.brevet 5.22a)

Spm.6.3: Hva av dette har du erfart har vokst til moden frukt i ditt eget liv?

Hva er fremdeles bare kart og vil trenge mer modningstid?

Kjærlighet

Glede

Fred

Overbærenhet

Vennlighet

Godhet

Trofasthet

Tålsomhet

Selvbeherskelse

Spm.6.4: Hvordan er det med behovet for materielle ting (klær, bolig, luksusting, dyre opplevelser) nå sammenlignet med før?

Har du i dag mindre enn før, eller mer?

Spm.6.5: Forhold til venner før i forhold til nå?

Forhold til familie før i forhold til nå?

(Tåler mer svikt? Er mer trofast, har mer varige kontakter? Er mer i en gjensidig gi-og-ta relasjon?)

Spm.6.6: Var eller er kriminaliteten et kort eller langt sidespor eller hovedspor i ditt?

De holdninger du nå har og prøver å leve etter, er det noe helt nytt for deg, eller er det mer i tråd med hva du møtte hjemme eller i nærmiljøert som barn og som du bare gjorde opprør mot en stund?

Spm.6.7: Sett at du kom i en situasjon der du måtte bestemme deg for om du ville begå en kriminell handling. Hvordan ville listen over fordeler og bakdeler vært nå i forhold til før?

Fordeler før.....

” nå.....

Bakdeler før.....

” nå.....

Eller om det var mer følelser enn klare overveielser som rådet den gangen, hvordan ville det vært nå?

Spm.6.8: Hvordan så du før, og hvordan ser du nå på hvilken virkning kriminaliteten din hadde?

-på deg selv

-familie

-venner

-offer

-samfunnet

Spm.7: hvordan var det for deg å gå gjennom disse spørsmålene?

Ble du minnet på ting som gjorde deg mer klok?

**TILLEGG SOM ER ET FORSØK PÅ EN MER POSITIV VINKLING
UNDER FENGSELSOPPHOLDET**

Hva bygget opp under din følelse av å ha – menneskeverd

- privatliv

- personlig liv

Ble du mer kreativ?

Skapende

Fantasifull

Drømmende (sett som noe positivt)

Hva ga du til andre?

ETTER LØSLATELSE

Hva har du å gi andre nettopp fordi du har vært i fengsel?